

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**VERGİ AHLAKI VE VERGİ UYUMU AÇISINDAN
YÜKSEKÖĞRENİMİN ROLÜ: GAZİOSMANPAŞA
ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

Hazırlayan

Gökhan GÜNEY

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Emin BARLAS

TOKAT – 2018

VERGİ AHLAKI VE VERGİ UYUMU AÇISINDAN
YÜKSEKÖĞRENİMİN ROLÜ: GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
ÖRNEĞİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 05 /06 /2018

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç.Dr. Çoşkun Karaca

Üye : Dr. Öğretim Üyesi. Emin Barlas

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Doğan Bozdoğan

İmzası

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 24/05/2018 tarih ve 24-16 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof.Dr.Mustafa ÇOLAK
Enstitü Müdürü: .....Enstitü Müdürü

Mühür
İmza

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Emin BARLAS danışmanlığında hazırlamış olduğum "Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumu Açısından Yükseköğrenimin Rolü: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Örneği" adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

(/ /2018)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Gökhan GÜNEY

Canım Annem ve Babam'a

ÖZET

Günümüzde vergiler devletler açısından vazgeçilemez bir gelir kaynağıdır. Vergiler, hem toplumların bekası açısından hem de toplumların ihtiyaç duyduğu kamusal hizmetlerin sağlanmasında hayati öneme sahiptir. Vergilerin toplanmasında, vergi idaresine ve vergi mükelleflerine birtakım görevler düşmektedir. Mükellef açısından bakılırsa elde ettikleri gelirlerden fedakarlık yaparak bir kısmını devlete vergi olarak vermek ciddi bir yükür. Hatta bazı vergi mükellefleri, vergi yükünden kurtulmak amacıyla vergiden kaçınma, vergi kaçırma, kayıt dışı vb. yollara da başvurmaktadır. Bu tür davranışların önlenmesi toplumun hem refahı hem de geleceği açısından önemlidir.

Vergiye karşı olumsuz davranışların önlenmesinde vergi idarelerinin vergi mükelleflerinin tamamını eksiksiz bir biçimde kontrol etmeleri olanaksızdır. Bu sebeple vergi mükelleflerinin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerinin artırılmasının, bu tür davranışları azaltmada en etkili yollardan biri olacağı düşünülmektedir. Vergi ahlakı ve vergiye uyumun oluşmasında ise sosyoekonomik, mali, hukuki, demografik vb. faktörler etkili olmaktadır. Özellikle her alanda olduğu gibi vergi alanında da eğitimin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple vergi ahlakı ve vergiye uyumun oluşumunda ve artırılmasında eğitimin rolünün incelenmesi çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Geleceğın vergi mükellefleri olan Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF öğrencilerine yükseköğrenim süresi boyunca sağlanan eğitimin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerine olan etkisi incelenmiştir. İİBF öğrencileriyle 590 anket uygulaması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 16. Paket Programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz esnasında faktör analizi, Tek-yönlü varyans (ANOVA) ve bağımsız örneklem t testleri kullanılmıştır. Analiz neticesinde vergi ahlakı ve vergiye uyum ile üniversite öğrencilerinin bölümleri, sınıfları, öğrenim türleri, yaşları, cinsiyetleri, ailelerinin yaşadıkları bölge ve alan, ailesel ve kişisel gelirleri arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Ahlakı, Vergi Uyumu, Eğitim

ABSTRACT

Today, taxes are an indispensable source of income for the states. Taxes are of vital importance both for the sake of the societies and for the provision of public services that are needed by the societies. In the collection of taxes, there are a number of duties to tax administration and taxpayers. From the point of view of taxpayers, sacrificing the income they earn is a serious burden to give some of them taxes. Some taxpayers may even apply to roads tax avoidance, tax evasion, unregistered etc. in order to get rid of the tax burden. Prevention of such behaviours is important both for the welfare of the society and for the continuation of the society.

It is impossible for tax administrators to fully control all taxpayers in the prevention of negative behaviour against taxation. Therefore, increasing taxpayers' tax morale and tax compliance levels will be one of the most effective ways to reduce such behaviour. There are socio-economic, financial, legal, demographic, etc. factors in occurring tax morale and tax compliance. It is thought that importance of education is big in taxation area as it is especially in every area. For this reason, examining the role of education in the formation and enhancement of tax morale and tax compliance constitutes the essence of the study. Gaziosmanpaşa University Faculty of Economics and Administrative Sciences, which is the taxpayer of the future, examined the effect of the education provided during the period of higher education on the level of tax morale and tax compliance. 590 questionnaires were administered by the students of the Faculty of Economics and Administrative Sciences. The obtained data were analyzed using SPSS 16 Package Program. Factor analysis, One-way ANOVA and independent sample t-tests were used in the analysis. As a result of the analysis, it's found that tax morale and tax compliance have significant relationships with university students' departments, classes, types of learning, their ages, gender, region and area where their families live, family and personal income.

Keywords: Tax Morale, Tax Compliance, Education

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Bilimsel Etik Sayfası	i
İthaf.....	ii
Özet.....	iii
Abstract.....	iv
İçindekiler.....	v
Tablolar Listesi.....	viii
Kısaltmalar	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: VERGİ AHLAKI VE VERGİ UYUMUNA YÖNELİK	
TEORİK ÇERÇEVE	2
1.1. VERGİNİN DOĞUŞU VE TOPLUMLAR İÇİN ÖNEMİ.....	2
1.2. VERGİNİN TANIMI	3
1.3. VERGİ AHLAKI VE VERGİ UYUMU İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN	
İRDELENMESİ	4
1.3.1. Vergi Bilinci	4
1.3.2. Vergi Psikolojisi	6
1.3.3. Vergi Ahlakı	7
1.3.4. Vergi Uyumuna	10
1.3.5. Vergiye Gönüllü Uyum	13
1.4. VERGİ AHLAKI İLE VERGİ UYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	
.....	14
1.4.1. Genel Olarak Ahlakı Etkileyen Faktörler.....	18
1.4.2. Genel Olarak Bilinci Etkileyen Faktörler.....	19
1.5. EĞİTİMİN DEVLET VE TOPLUM HAYATINDAKİ ROLÜ.....	20
BÖLÜM 2: VERGİ AHLAKI VE VERGİ UYUMUNU ETKİLEYEN	
FAKTÖRLER	22
2.1. EKONOMİK FAKTÖRLER.....	22
2.1.1. Yolsuzluk Düzeyi	22

2.1.2. Ekonomik Konjonktür	24
2.1.3. Ülkedeki Kayıt dışı Ekonominin Boyutu	24
2.1.4. Bölgesel Gelirin Yeniden Dağılımı	25
2.2. MALİ FAKTÖRLER	25
2.2.1. Vergi Adaleti	25
2.2.2. Vergi Yükü	27
2.2.3. Vergi Kapasitesi	28
2.2.4. Kamu Harcamalarına Yönelik Algılar	29
2.2.5. Mükellefe Ait Gelir Düzeyi	30
2.2.6. Bütçenin Kullanımı ve Kontrolü	31
2.3. HUKUKİ FAKTÖRLER	32
2.3.1. Vergi Denetimi ve Vergi Cezaları	32
2.3.2. Vergi Afları ve Vergi Sistemi	35
2.3.3. Vergi İdaresinin Rolü	37
2.3.4. Vergi Düzenlemeleri	40
2.4. SOSYO-KÜLTÜREL FAKTÖRLER	41
2.4.1. Demokrasi Düzeyi	41
2.4.2. Siyasi İktidarın Kabulü	42
2.4.3. Irk (Etnisite) ve Dil Farklılıkları	43
2.4.4. Devlete Bağlılık, Güven ve Vatandaşlık Bilinci	45
2.4.5. Hükümete ve Yasal Sisteme Duyulan Güven	47
2.4.6. Kültürel Yapı	50
2.4.7. Dini İnanç	52
2.5. DEMOGRAFİK FAKTÖRLER	54
2.5.1. Eğitim Düzeyi	54
2.5.2. Meslek	57
2.5.3. Medeni Durum	58
2.5.4. Yaş	58
2.5.5. Cinsiyet	59
2.6. ÇEVRESEL FAKTÖRLER	60
2.6.1. Muhasebe Meslek Mensuplarının Etkisi	60
2.6.2. Diğer Mükellefler ve Yakın Çevrenin Etkisi	61
2.7. DİĞER FAKTÖRLER	64

BÖLÜM 3:YÜKSEKÖĞRENİM GÖREN ÜNİVERSİTE	
ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ AHLAK VE UYUM DÜZEYLERİNİN	
ÖLÇÜLMESİ: GOÜ ÖRNEĞİ.....	66
3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	66
3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	66
3.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE ÖRNEKLEMİNİN BELİRLENMESİ.....	66
3.4. ARAŞTIRMAYA YÖNELİK VERİLERİN ELDE EDİLMESİ.....	67
3.5. LİTERATÜRDE BULUNAN İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	68
3.6. BULGULAR VE YORUMLAR.....	72
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	82
KAYNAKLAR.....	85
EKLER.....	97
ÖZGEÇMİŞ.....	99

TABLULAR LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumunu Arasındaki İlişkiye Dair Literatür Değerlendirmesi.....	16
Tablo 2: Belirli Evren İçin Gerekli Örneklem Büyüklükleri.....	67
Tablo 3: Katılımcıların Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri.....	72
Tablo 4: KMO ve Bartlett Testi.....	73
Tablo 5: Faktörlerin Özdeğerleri ve Varyans Açıklama Yüzdeleri.....	74
Tablo 6: Açıklayıcı Maddelerin Güvenilirlik Analizi.....	75
Tablo 7: Maddelerin Tanımlayıcı İstatistikleri ve Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri .	76
Tablo 8: Çeşitli Değişkenlere Göre Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumunun Alt Boyutlarına İlişkin Tek-Yönlü Anova Analizinin Sonuçları.....	77
Tablo 9: Çeşitli Değişkenlere Göre Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumunun Alt Boyutlarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Test Analiz Sonuçları.....	79

KISALTMALAR

İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
SPSS	Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı (Statistical Package for the Social Sciences)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Cooperation and Development)
GSMH	Gayrı Safi Milli Hasıla
ISMMMO	İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
WVS	Dünya Değerler Araştırması (World Values Survey)
ISSP	Uluslararası Sosyal Saha Çalışmaları Programı (International Social Survey Programme)
EVS	Avrupalı Değerler Araştırması (European Values Survey)
ESS	Avrupa Sosyal Araştırması (European Social Survey)
IRS	Milli Gelirler İdaresi (Internal Revenue Service)
KMO	Kaiser-Mayer-Olkin
vb.	Ve benzeri

GİRİŞ

Vergi, tarih sahnesinde devlet kadar eski bir geçmişe sahiptir. Devletler ve toplumlar için vazgeçilmezliği söz konusudur. Vergi, toplumsal ihtiyaçların karşılanması bakımından fazlaca önem arz etmektedir. Ancak bireysel açıdan düşünüldüğünde vergi mükellefleri vergi yüküne katlanmak konusunda çok fazla istekli değildir. Hiçbir bireyin gelirinde azalmaya sebep olacak bir ödemeyi istekle karşılamaması doğal olarak karşılanmaktadır. Hatta bazı vergi mükellefleri tarafından bu ödemeye karşı direnmekte ve çeşitli yollarla bu ödemeden kurtulabilmektedir.

Vergi mükelleflerinin vergi ahlakı ve vergiye uyumlarının yüksek oluşu ise vergiye karşı bu tür olumsuz tepkileri azaltabilmektedir. Böylece vergi gelirlerinin sağlanması kolaylaşmakta dolayısıyla devletin kamusal mal ve hizmetleri gerçekleştirmesi için finansman sorunu kaybolmaktadır. Vergi ahlakını ve vergiye uyumu etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler sosyoekonomik, mali, hukuki, çevresel, demografik ve diğer faktörler şeklinde ifade edilebilmektedir. Vergi ahlakının en önemli faktörlerinden birisi de eğitim faktörüdür. Eğitimli vergi mükelleflerinin, vergiyi sosyal bir toplumda yaşamının karşılığı olarak görebilecekleri düşünülmektedir. Eğitim düzeyinin artırılarak vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyinin de artırılacağı ifade edilmektedir. Bu varsayımı test etmek amacıyla çalışmada üniversitesi öğrencilerine yükseköğrenim süreci boyunca sağlanan eğitimin öğrencilerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerine etkisi incelenmiştir.

Çalışmada Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF öğrencileriyle anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. 590 öğrenciyle gerçekleştirilen bu uygulamada yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 16 Paket Programı kullanılarak analize tabi tutulmuştur. Faktör, frekans ve varyans analizlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde verginin içeriği, tarihteki yeri vergisel kavramlar gibi konular açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde vergi ahlakı ve vergi uyumunu etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Son bölüm ise elde edilen verilerin analiz edilmesi ve sonuçların yorumlanmasından oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

VERGİ AHLAKI VE VERGİ UYUMUNA YÖNELİK TEORİK ÇERÇEVE

1.1. VERGİNİN DOĞUŞU VE TOPLUMLAR İÇİN ÖNEMİ

Vergi, ilk çağlardan günümüze kadar devlet gelirleri içinde en önemli yeri işgal etmektedir (Feyzioğlu, 1997:250). Başlangıçta şekli ve maddi yapısı bakımından bir tür gönüllü hediye mahiyetinde olan vergiler daha sonra gönüllü olmakla birlikte giderek geleneksel bir yükümlülüğe dönüşmüş ve son olarak zorunlu ödeme halini almıştır (Turhan, 1998:1).

Vergi, tarih sahnesinde toplumsal hayata geçişle birlikte devlet kadar geçmişe sahiptir. Devletle birlikte ortaya çıkan verginin maliye bilimi içerisinde çok özel ve önemli bir yeri bulunmaktadır. Devlet açısından bakıldığında ise vergiler, devletin varlığını sürdürebilmesi ve hizmet sunabilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli gelir kaynağıdır. Günümüze kadar vergi salmayan herhangi bir devlet bulunmamaktadır (Pehlivan, 2017:92). Ayrıca vergi, toplumsal çıkarlar için bireylerin birtakım nedenlerle emek, para ve mal olarak katılımları şeklinde görülebilmektedir. Örneğin, kunduzlar su içerisinde bulunan yuvalarının yapım, tamirat ve oluşturulması esnasında emekleriyle katılım sağlamaktadırlar. Bu tür katılım olaylarına sürekli bir dayanışma ve yardımlaşma içerisinde bulunan insan toplumunda da rastlamak oldukça doğaldır. Bu yapısıyla vergi, insan toplumlarında yapay bir kurum değil, belki de en doğal bir toplumsal kurum hatta sosyal yaşamın zorunlu bir gereksinimidir (Falay, 1989:8).

Vergi, zamana ve mekana göre değişebilen sosyo-ekonomik değişikliklerle beraber gelişmeye müsait, tarihsel bir unsurdur. Bu geniş açıdan değerlendirildiğinde vergisel ödemelere ilişkin terimler dahi farklılaşan ihtiyaç ve fikirlere göre değişime uğramışlardır. Bu değişiklikler devlet ve kamusal hizmet anlayışındaki farklılıklarla ilişkilendirilebilir (Anıl, 1973:3).

Toplumsal hayata geçiş özel kesim tarafından karşılanamayan adalet, iç ve dış güvenlik gibi birtakım kamusal ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Söz konusu

ihtiyaçların devlet tarafından sağlanabilmesi için kamusal finansman gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Vergiler, kamusal finansman olarak kamu gelirleri arasında en büyük paya sahiptir. Toplumların ihtiyaçlarının karşılanmasında hayati öneme sahiptir.

1.2. VERGİNİN TANIMI

Verginin tanımlanmasının, verginin mahiyetinin anlaşılması noktasında faydalı olacağı düşünölmektedir. Vergi literatürünün incelenmesi sonucunda birçok vergi tanımıyla karşılaşılmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir.

Vergi, “Kamu giderlerinin finansmanını karşılamak için devletin siyasal gücüne dayanarak gerçek ve tüzel kişilerin gelir ve malları üzerinden aldığı pay” şeklinde tanımlanabilmektedir (Seyidoğlu, 1992:948).

“Vergi, devletin veya devletten aldığı yetkiye dayanan kamu tüzel kişilerinin geniş anlamdaki kamusal faaliyetlerinin gerektirdiği harcamaları karşılamak ya da kamusal görevlerinin gereklerini yerine getirmek amacıyla ekonomik birimlerden kanunda öngörölen esaslara uymak kaydıyla ve hukuki cebir altında, karşılıksız olarak ve geri vermemek üzere aldıkları para tutarlarıdır.” (Nadaroğlu, 1981:240).

“Vergi, devlet diğer kamu tüzel kişilerinin hükümranlılık gücüne dayanarak ekonomik, mali ve sosyal amaçlı kamu giderlerini finanse etmek sadece siyasi bir organın üyesi olmaları dolayısıyla vatandaşlarından mali güçlerine göre, karşılıksız olarak ve belirli kurallar içerisinde alınması gereken kanuni ve cebri ekonomik değerlerdir” (Devrim, 2002:190).

Vergi, “Devletin, kamu harcamalarının finansmanını karşılamak amacıyla toplumu meydana getiren fert ve kurumlardan ödeme güçleri ölçüsünde, karşılıksız olarak ve hukuki zorunluluk altında aldığı ekonomik değerlerdir.” şeklinde de tanımlanabilmektedir (Pehlivan, 2017:87).

Günümüzde vergiler, devletin gerçek ve tüzel kişilerden egemenlik gücüne dayanarak kamusal finansman sağlamak üzere karşılıksız ve cebren aldığı nakdi değerlerdir.

“Modern mali anlayışa göre vergi, kamu hizmetlerini yapmakla görevli devlet tarafından fertlere yüklenen ve meşruiyetini devletin egemenlik hakkından alan, ölçüsü ise vergilemeyi zorunlu kılan kamu hizmetlerinin hacmi ile belirlenen zorunlu ödemelerdir” (Turhan, 1998:19). Vergilendirme, bir devletin mali gücünün yanı sıra tüm devletin refahının dayandığı bir ekonomik kontrol aracıdır (Lillemets, 2009:250). Vergilendirme, bir çeşit ekonomik, sosyal ve politik boşlukta gerçekleşmez. Vergilendirme bir amaç değil, bir araçtır (James ve Alley, 2002:32). “Kısaca, modern anlamda vergi, halkın demokratik haklarını doğuran, yaşatan ve idame ettiren bir müessesedir.” (Feyzioğlu, 1997:250).

Vergiler devlet olmanın bedelidir ve küçük bir ulus için milliyet pahalıdır. Devlet için gelir sağlamak, yani vergi gelirlerini toplamak; başarısı ona, ne ve nasıl katkıda bulunulduğuna bağlı olan bir sanattır (Lillemets, 2009:251).

1.3. VERGİ AHLAKI VE VERGİ UYUMU İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN İRDELENMESİ

Bu başlık altında vergiye dair bazı terimler incelenmektedir. Bu terimler şu şekildedir: vergi bilinci, vergi psikolojisi, vergi ahlakı, vergi uyumu vergiye gönüllü uyum. Bunların dışında vergi ahlakı ile vergi uyumu arasındaki ilişki ele alınmaktadır.

1.3.1. Vergi Bilinci

Vergi ahlakı ve vergi uyumunun sağlanmasında vergi bilinci önemli bir etkiye sahiptir. Vergi bilincinin yüksek olduğu toplumlar vergilerin toplumsal yapı için gerekli olduğunun farkındadır. Vergilerin ödenme sebebinin ve hangi alanlara tahsis edildiğinin bilincinde olan bireylerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerinin de yüksek olması beklenmektedir.

Vergi bilinci, son yıllarda oldukça popüler kullanıma sahip bir ifadedir. Belki de vergi eğitimi, vergi farkındalığı, vergi aydınlanması veya bir vergi bilgisi şeklinde belirtilmiş olabilir. Düzgün bir biçimde düzenlenen ve yönlendirilen vergi bilinci, daha iyi bir hükümet ve daha düzenli devlet finansmanı için yapıcı bir güçtür (Buehler, 1940:237).

Vergi bilinci kavramının kendisi, belirsizdir. Vergilendirme literatüründe, "vergi bilinci" terimi genelde vergi ödevlerinin uygulanmasına karşı halkın tepkisini ifade etmektedir. Vergi bilinci "vergi mükelleflerinin rızaları, direnişleri ve uyumluluk alışkanlıkları ile vergi önlemlerinin ekonomik motivasyonun tüm karmaşası üzerindeki etkileri üzerine verilen yanıtlar" olarak tanımlanabilmektedir. (Kintanar, 1964:24). Genellikle mükelleflerin ödedikleri verginin farkında olmaları, ödenen vergilerin ödenme sebeplerini ve kullandıkları alanları bilmeleri ve sonuç olarak verginin gerekli olup olmadığına dair görüşleri şeklinde ifade edilmektedir (Abdieva ve Cumkunova, 2016:678).

Vergi bilinci, vergi mükelleflerinin vergileme sonrasında yükledikleri yükümlülüklerle karşı tavırlarını ifade etmektedir. Vergi bilinci oluşumu için ilk olarak devlet tarafından bilincin oluşumuna yönelik tedbirlerin alınmış olması gerekmektedir. Devlete düşen bu görev, vergisel kanunların anlaşılır, açık ve yükümlü haklarını koruyacak seviyede olmasını ifade etmektedir. Söz konusu görevin gerçekleştirilmesi sonucu mükelleflerin vergi bilinçleri ve vergiye gönüllü uyumları artış gösterecektir (Gerger, 2011:61).

Vergi bilinci, vergilerin gerekli olduğuna inanılması, verginin kamusal hizmetlerin devamlılığının önemli bir unsuru olduğunun kavranması ve saydam bir yönetim açısından yapılan harcamaların vatandaşlarla paylaşılması durumunu ifade etmektedir (Yeşilyurt, 2015:38). Vergi bilincinin yüksek olduğu toplumlarda yaşayan bireyler, ödedikleri vergilerin kendilerine nasıl döneceği ve kamu kurumlarının söz konusu vergileri hangi alanlara sarf ettiği konusunda farkındalık sahibi olduklarında vergisel ödevlerini yerine getirmeye daha istekli olabilmektedirler (Koban, 2017:14). Bu durum vergi ahlakı ve vergi uyumunun oluşması ve artması açısından bir tür kolaylık teşkil etmektedir.

Esasen, vergi, iyi ve kötü bilinç biçimlerini üretebilmektedir. Kötü vergi bilinci, kızgınlık, öfke ve vergi karşıtı, hükümet karşıtı duyguları beslemektedir. Öte yandan, iyi bir vergi bilinci, bireyleri eğitmek, sağlanan fayda ve katlanılan vergi yükü arasındaki ilişkinin farkındalığını artırmak ve nihayetinde "sistemi iyileştirmek" için bir fırsat sunmaktadır. Bununla birlikte, vergi mükelleflerinin devlete karşı mali yükümlülüklerini hatırlatmaktan çok daha fazlasını kapsamaktadır (Ventry, 2011:842).

Vergi yükümlülerinin eğitim seviyesinin yüksek olması söz konusu mükelleflerin vergi ahlakı ile vergi bilinçlerinin yerleştiğini göstermektedir. Ancak bu ilişki her zaman doğru orantıya sahip değildir (Durmuş, 2015:33). Eğitim seviyesinin yüksek olduğu toplumlar, daha yüksek bir vergi bilincine sahip olduklarından vergi hasılatının da yüksek olması beklenirken söz konusu toplumdaki bireylerin kanunlardaki boşlukları daha iyi bilmeleri sebebiyle vergi hasılatının düşük olması da gerçekleşebilmektedir (Buyrukoğlu ve Erasa, 2012:123). Bu sonuçlardan hangisinin gerçekleşebileceği ise vergi ahlakının sağlanan eğitim üzerindeki etkisiyle ilişkilendirilebilmektedir. Bu durumda iki farklı sonuçtan bahsedilebilmektedir. Vergi ahlakının etkisiyle eğitim düzeyi yüksek olan vergi mükellefleri olumlu hareket edebilmekte ya da etmemektedirler. Eğitim düzeyi, vergi ahlakını etkilerken vergi ahlakı da eğitim sonrası elde edilen bilginin kullanılmasında etkili olabilmektedir.

1.3.2. Vergi Psikolojisi

Vergi ahlakı ve vergi uyumu, birey ve toplumun vergi psikolojisi tarafından etkilenmektedir. Vergi mükelleflerinin vergiye bakış açıları, vergiye ilişkin değer ve yargıları toplumsal yaşam sebebiyle diğer mükelleflere de yansımaktadır. Bireylerin vergi psikolojilerinin bütünü ise toplumsal vergi psikolojisini oluşturmaktadır.

Vergi psikolojisi, birey ve grupların vergi algısı, vergiyi değerlendirmeleri ve vergisel tepkilerini inceleyen bir araştırma alanını ifade etmektedir. Yani başlı başına bir bilim dalı değildir. Bu alanda kullanılan yöntemler sosyo-psikolojik ve araştırılan kavramlar mali ve psikolojik içeriğe sahip olduğu için iki branş arasında işbirliğini gerektirmektedir (User, 1992:24).

Bireylerin iç ve dış uyarılara karşı gösterdikleri veya gösterebilecekleri tepkileri konu edinen salt psikoloji bilimini, psikologlar genel olarak iki şekilde ele almaktadırlar. Birincisinde birey ile toplum bağımsız olarak incelenmektedir ve birey boşlukta gibi kabul edilmektedir. Bu olgu içerisinde psikologlar, bireyin şahsi yapısına eğilerek kişisel duygu ve düşüncelerin çevresel etkiler düşünülmesizin neden ve ne şekilde değişiklik gösterdiğini incelemektedirler. İkincisinde ise bireyin asla tek başına yaşamadığı varsayılarak hareket edilmektedir. Böylece toplumun bireye şekil verdiği ve doğumdan

ölüm aşamasına kadar etkilediği gibi bireyin de içerisinde yaşadığı topluma şekil verdiği düşünülmektedir (Şenyüz, 1995:4).

1.3.3. Vergi Ahlakı

Vergi ahlakı “Gelir elde edenlerin vergilerini yasaya uygun ölçü ve zamanda ödeme konusundaki tutum, davranış, inanç ve değer yargılarıdır” şeklinde tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 1992:949).

Bir kişinin vergi ödemeye yönelik tutumu, kişisel anlayışları, normlar ve bireyin motivasyonu “vergi ahlakı” terimi ile ifade edilebilir. Vergi ahlakı, aynı zamanda, bir kişinin vergi ödeme yükümlülüğüne sahip olduğu ilke ve değerlerin anlaşılması şeklinde de yorumlanmaktadır (Lillemets, 2009:234-235).

Vergi ahlakı literatürüne dair ilk önemli bulgular 1960'lara ve 1970'lere dayanan Günter Schmolders çevresindeki Alman akademisyenler tarafından kurulan “Köln vergi psikolojisi okulu” tarafından ortaya konmuştur. Bu kişiler ekonomik olguların sadece geleneksel bakış açısıyla analiz edilmemesi gerektiğini vurgulamış ve vergi ahlakını vergi uyumuna ilişkin bir tutum olarak görmüşlerdir. Söz konusu bireyler araştırmalarında kişisel vergi yükünü, vergi ahlak düzeyine yönelik bir gösterge olarak kullanmış ve serbest meslek sahibi insanların işçilerden daha düşük bir vergi ahlakına sahip olduklarını bulmuşlardır (Torgler, 2003a:5).

1990'lı yıllarda, vergi ahlakına ilişkin durumlar giderek daha fazla dikkat çekmiştir. Para cezaları ve denetim olasılığı düşük olmasına rağmen çoğu kişinin vergilerini ödemesi vergi uyumu literatüründe temel bir soru haline gelmiştir (Torgler, 2003a:5).

Vergi ahlakı açıklanması zor olan toplumsal bir olgudur. Vergi uyumuna ilişkin sorular verginin kendisi kadar eskidir ve vergiler var olduğu müddetçe bir keşif alanı olarak kalacaktır. Bir vergi sistemini iyi anlamak için vergi kanunlarına uymayanların yanı sıra uyanları da tanımak önemlidir. Ne yazık ki vergi ahlakı tutumu hakkında çok az bilgi mevcuttur. Ekonomistler bu sorunu belirsizlik içinde alınmış rasyonel bir karar olarak görmektedirler. Bu ise; vergi dolandırıcılığının vergi indirimlerinde tamamen ödenen veya yaptırımlarla sonlanan denetim ihtimaline sahip bir oyun anlamına gelmektedir (Torgler, 2002:657).

“Mükellefin vergi yasalarından doğan yükümlülüklerini, gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirme konusundaki davranışlarının düzeyine vergi ahlakı denilmektedir.” (Akdoğan, 2006:184). Turhan, vergi ahlakını “Vergi kaçakçılığı ve vergi cezaları karşısında takınılan tavır” olarak ifade etmiştir (Turhan, 1998:199). Schmolders ise “Vergi ahlakı, vergiye ilişkin vergi yükümlülüklerinin yerine getirilme derecesi” olarak tanımlamaktadır (Şenyüz,1995:33).

“Vergi ahlakı, vergi ödemeye yönelik içsel motivasyon şeklinde tanımlanmaktadır.” Bireylerin vergi ödemeye yönelik isteklilikleridir (Torgler, 2003a:4). İçsel motivasyon, dışsal bir cebir ya da baskı bulunmaksızın gönüllü vergi ödenmesini ifade etmektedir. Vergi yükümlüleri, vergilerini gönüllü olarak öderler veya yakalanarak cezalandırılma riskine rağmen ödemezler (Gerger, 2011:62). İçsel motivasyon, bireylerin vergi ahlakının oluşmasında fazlaca etkiye sahiptir. Ancak çeşitli yaptırımlarla dışsal motivasyonu arttırmaya çalışmak içsel motivasyonu olumsuz yönde etkilemekte ve vergi ahlakını zedelemektedir. Bu sebeple kişilerde dışsal motivasyon yerine politik araçlar yoluyla içsel motivasyonu destekleme çalışmaları vergi ahlakına pozitif etki edecektir (Bilgin, 2011a:270).

Vergi kaçakçılığının aksine, vergi ahlakı bireylerin tutumları dışında bireylerin davranışlarını ölçmez. Vergi ahlakı, vergi ödemek suretiyle topluma katkıda bulunma inancı, vergi ödemeye yönelik ahlaki yükümlülük olarak görülebilir. Diğer yandan vergi ahlakı, ahlaki pişmanlığı ya da vergi dolandırıcılığından doğan suçluluğu da içermektedir. Bir mükellefin pişmanlığı veya suçluluk duygusu güçlü ise mükellef vergi ödemek için daha istekli olacaktır (Torgler, 2003a:4).

Vergi ödemeye yönelik içsel motivasyon iyi bir vatandaş olma ya da kamu yararına katkı sağlamak arzusundan gelebilmektedir. Birincisi, devlete karşı görev ya da yükümlülüğü temsil etmektedir ve bir vatandaş olarak gerçek anlamda doğru olanı yapmaya yönelik arzu içinde olmaktadır. İkincisi, bireyin aynı ülkede yaşayan insanlara yönelik görev ve yükümlülüğünü temsil etmektedir ve kaynağa sahip olmayanlarla kaynaklarını paylaşma, bütün temel ihtiyaçlarını karşılama ve en hassas haklarını korumak amaçlı gerçek bir biçimde arzu içinde olmaktadır. Modern demokrasilerde vergi sistemi kişilerin müterakki bir vergi sistemini gönüllü olarak desteklemeye istekli olmalarının gerektiği, vergi yasası ve demokrasinin kamusal yararı koruma ve tüm insanlara hizmet

etmeye yönelik bir taahhüde dayalı olduğu için vergi ahlakının bu iki bölümü arasında pozitif bir korelasyon öngörülmektedir (Ahmed ve Braithwaite, 2005:541).

Vergi ahlakının kendisi, çeşitli yönlerden etkilenen birçok özelliğe sahiptir. Birincisi, kültürel bir yönü vardır. Bu, sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerin yanı sıra milli gurur ile dinin de bir toplumdaki vergi ahlakını belirlemede bir rol oynadığını ifade etmektedir. İkincisi, hükümetin içinde bulunduğu kurumsal düzenleme vardır. Burada, vergi mükellefleri tarafından demokratik katılımın (imkânların) yanı sıra ademi merkezîyetçi vergilendirme derecesi ve kurumsal güvence düzeyi belirleyici niteliktedir. Vergi ahlakı, hükümet kararlarının kabul edilmesiyle belirlenmektedir. Üçüncüsü, politika ve yönetim yönü vardır. Örneğin, vergi idaresinin davranışı ile algılanan vergi yükü ve genel olarak vergi yapısının yanı sıra vergi uygulama stratejisi de bireylerin vergi ödeme istekliliğini etkileyebilmektedir (Torgler ve Schaltegger, 2006:397).

Vergi ahlakı kavramı, vergi mükelleflerinin kişisel kararları ve ne ölçüde vergi kaçırıp kaçırmadıkları hakkında cevaplar sunmaktadır (Torgler ve diğerleri, 2007:32). Topluma bir vergiye duyulan gereksinim hakkında etkili bir biçimde bilgi verilmesi ve gerçekleştirilen düzenlemelerin vergileme ilkeleri bakımından uygunluğu, vergi ahlakı oluşumunda alt yapıyı teşkil etmektedir (Akdoğan, 2006:184). Vergi ahlakı, vergi uyumuna yönelik bireysel tutumların, uyum davranışını nasıl etkilediğini araştırmayı amaçlamasına karşın şimdiye kadar vergiye uyum konusundaki bireysel tutumları etkileyen hususlara odaklanmıştır (Leonardo, 2011:24).

Vergi ahlakının açıklanmasında vergi kaçakçılığı büyük önem taşımaktadır. Vergi kaçakçılığı, hemen hemen tüm ülkelerde sürekli artan, büyük çapta bir sorunu teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra diğer yükümlüler vergi kaçırmasına rağmen vergi kaçırma yollarını dahi araştırmayan mükellefler vardır. Söz konusu mükellefler belki de olanaklara sahip olmalarına rağmen vergi kaçakçılığı düşüncesini akıllarına bile getirmeyerek vergisel ödevlerini yerine getirmektedir. Vergi ahlakı, bireylerin vergi kaçakçılığı yapma sebeplerinden ziyade vergi kaçakçılığı yapmama gerekçeleriyle ilişkilendirilmektedir (Bilgin, 2011a:260).

Vergi ahlakı toplumun sosyo-kültürel özelliklerini ve bağlı bulunduğu sosyal sınıfın karakterini taşımasına karşın, genel ahlaktan önemli derecede farklılıklar

barındırabilmektedir. Vergisel davranışların, diğer unsurlarla birlikte verginin nasıl algılanıp, değerlendirilerek salındığıyla ilgili olarak kısacası vergi kültürü ve ahlakıyla da yakından ilişkisi bulunmaktadır. Vergiye karşı davranışların oluşumunda vergi ahlakı genel ahlaktan farklı bir biçimde değerlendirilen ve anlam kazanan bir kavramdır. Burada vergi ahlakı ile genel ahlakın çok farklı olduğu görülebilmektedir. Genel ahlakı çok yüksek olan bir birey, vergi ahlakı açısından çok düşük düzeyde bulunabilmektedir. Birey bu durumu bir eksiklik olarak görmemektedir (Çataloluk, 2008:218).

Vergi ahlakına şekil veren en önemli hususlardan biri, vatandaşların devleti, hükümeti ve vergi yönetimini algılama biçimleridir. Bireyler, diğer sosyo-ekonomik konularda ahlaki davranışlar sergilemelerine rağmen devlete, hükümete, vergisel yönetime veya benzer merkez birimlerine karşı negatif bir tutum içindelerse vergiler bakımından ahlaki davranışlar sergilemeyebilirler. Bu yüzden ülkede vergi ahlakı oluşturulması için öncelikli olarak bireylere devletin ve kurumlarının iyi anlatılması, tanıtılması ve söz konusu kurumların içsel kabulü sağlanmalıdır (Tosuner ve Demir, 2007:12).

1.3.4. Vergi Uyum

“Vergiye uyum, vergi yükümlülerinin vergi ödevlerini mevzuatta öngörülen kurallara uygun olarak zamanında ve eksiksiz yerine getirmelerini ifade eder.” (Pehlivan, 2017:163). Vergi uyumunun en basit şekliyle tanımı, genellikle vergi mükelleflerinin vergi yasalarına uymaları açısından oluşmaktadır. Ancak, uyumun anlamı birçok kavram gibi neredeyse tanımların bir bütünü olarak görülebilmektedir. Bu, dar hukuki yaptırım yaklaşımından, daha geniş ekonomik tanımlara ve vergi politikasına yansıtılan toplumun daha geniş hedeflerine riayet eden vergi mükellefi kararlarına ilişkin daha kapsamlı versiyonlara kadar uzanmaktadır (James ve Alley, 2002:29). Daha basit olarak, vergi uyumu bir davranıştır; vergi ahlakı bir tutumdur. Her şey eşit iken, daha yüksek vergi ahlakı daha yüksek vergi uyumuna yol açacaktır. Vergi uyumunun bazı yönlerini aydınlatmak için daha derin bir vergi ahlakı anlayışı önem arz etmektedir (Taschetti, 2013:6).

Vergi uyumu mükelleflerin vergi ödemeye yönelik isteklilikleri bakımından en kapsayıcı ve tarafsız terimdir. Vergi uyumu vergilerin içten ödemesine yol açmasına rağmen, bu davranışın altında yatan niyetler gönüllü ya da yetkililer tarafından zorlanmış

olabilmektedir. Uyumsuzluk ise yükümlülükten daha az vergi ödemenin davranışsal sonucunu belirtmektedir. Bu davranışın altında yatan niyetler, yasal olan vergiden kaçınma veya vergi yasalarını ihlal ederek vergi ödemelerini en aza indirmek olabilmektedir (Kirchler ve Wahl, 2010:333).

Vergi uyumu sorunu verginin kendisi kadar eskidir. Gözlemlenen vergi uyumsuzluğunun kalıplarını tanımlamak ve açıklamak, eninde sonunda bunu azaltmanın yollarını bulmak, tüm dünyadaki uluslar açısından açık bir şekilde önemlidir. Vergi uyumu birçok açıdan ele alınabilir: Kamu finansmanı, hukuki yaptırım, idari yapı, emek arzı veya etik ya da bunların bir kombinasyonu olarak görülebilmektedir. Bir kamu maliyesi konusu olarak vergi uyumu eşitlik, verimlilik ve yük kavramlarını kapsamaktadır. Örneğin, zengin bireyler sistematik olarak vergilerinin daha büyük bir kısmını yoksul bireylerin kaçırabildiğinden daha çok kaçırabilirlerse, etkin vergi sistemi kanunun öngördüğünden daha az adil olmaktadır (Andreoni ve diğerleri, 1998:818).

Öte yandan vergi mükellefi terimi, vergi mükellefiyetinin yurttaşlık sorumluluğunu vurgulamakta ve mükellef için onur ve saygı kazandırmaktadır. Bu şekilde muamele görmek bir vergi mükellefinin adil olma duygusunu yükseltebilmekte ve bu nedenle vergi ahlakı ve vergi uyumluluğunu artırabilmektedir. Bir vergi mükellefi, pizza satın alan bir müşteriden farklıdır. Vergi mükellefi, bu iki işlemi birbirinden ayırmakta ve birey ile faaliyete ciddiye ve haysiyet eklemektedir (Kornhauser, 2007:168).

Vergi dolandırıcılığının neden çok daha fazla olmadığı hala vergi uyumunun bilmecevidir. Bunun yerine, asıl bilmece neden çok az vergi dolandırıcılığı yapıldığıdır. Genellikle, denetlenen tüm bireysel gelir vergisi beyannamelerinin yüzdesi çoğu kez % 1'in altındadır ve cezalar hileli vergi kaçırma, ödenmeyen vergilerin sadece bir kısmıdır. Vergi mükellefi davranışının neredeyse tüm ekonomik modelleri, gerçekte gözlemlenenden çok daha fazla vergi kaçakçılığı yapılması gerektiği sonucuna varmıştır. Ancak, insanların çoğu genellikle vergilerinin çoğunu ödemektedir. Vergi uyumu konusundaki bilmece, insanların vergi ödemelerinin nedenini açıklamaktır (Alm ve Torgler, 2011:635).

Vergi uyumu son olarak gözlenen eylemdir. Uyulması ya da uyulmaması sadece fırsat, vergi oranları ve denetim ihtimalinin bir fonksiyonu değil aynı zamanda bir kişinin uyma veya kaçınma isteğinin de bir fonksiyonudur. Vergi ahlakı pozitif olduğunda vergi

uyumu nispeten yüksek olacaktır. Vergi uyumu ve vergi ahlakı bilmecesi, analiz edilmek istenildiğinde sadece sonuç yerine süreci de çözümlenmek önemlidir (Torgler, 2002:658). Vergi uyumu, vergi mükelleflerine kanunla dayatılan zorunluluklar haline geldiğinde, mükellefler her zaman uyumlu olmamaktadırlar. Çoğu vergi mükellefi, uyumlu olmanın faydalarını anlamamaları sebebiyle vergi borçlarını gönüllü olarak ödememektedir (Mebratu, 2016:3).

Son birkaç yıldaki literatür vergi uyumu ve vergi ahlakının sosyal kurallarının insanların neden istekli olarak uyum sağladıklarını açıklamaya yardımcı olabilmektedir. Bu nedenle, artan sayıdaki çalışmalar, bu konunun daha geniş bir anlayışa ulaşması için hangi faktörlerin vergi ahlakını şekillendirdiğini araştırmıştır. Bununla birlikte, vergi uyumu literatüründeki tutum ve davranış arasındaki bağlantı hakkında hala ampirik kanıt bulunmamaktadır. Bu eksikliği gidermek önemlidir; çünkü devlet ve vergi idaresi vergi uyumluluğunu etkilemek için çeşitli yöntemlere sahiptir ve caydırıcılık gibi geleneksel yaklaşımlar yalnızca olası bir araç olarak görülebilir. Böylece, vergi ahlakının nedenleri ve sonuçları hakkındaki bilgi, daha iyi bir vergi politikasını sağlayabilmektedir (Torgler ve diğerleri, 2007:2).

Her ülke eşsizdir. Ancak gelişmekte olan ülkeler için çalışabilecek, uyum programını bilgilendirme ve şekillendirmeye yardımcı olabilecek, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerden elde edilen geniş bir araştırma ve uygulama deneyimi yapısı bulunmaktadır. Vergi uyumunu sağlamak ve geliştirmek için vergi dairesinin işbirlikçi ve katılımcı bir düzenleyici ortam dahilinde gönüllü uyumu teşvik eden bir yaklaşımı benimsemesi gerekmektedir. Dahası, uygun risk bazlı uygulama stratejilerinin seçilmesinde ve uygulanmasında, bu ülkeler OECD'nin tavsiyesine dikkat etmelidir. Bu tavsiyeler şu şekildedir (Mckerchar ve Evans, 2009:201):

- ✓ Uyum programlarının uyum davranışına aşamalı bir cevap verilmesinin sağlanması, uyum sağlamak isteyen bireyler için uyumu kolaylaştırması ve uymayanlar için sağlam yaptırım içermesi gerekmektedir,
- ✓ Uygulama, uyum davranışının altında yatan faktörleri ele almalıdır,
- ✓ En etkili stratejilerin çok yönlü ve sistemik olması muhtemeldir,
- ✓ İlk adım, genellikle vergi mükelleflerinin vergi yükümlülüklerini anlamalarını ve vergiye uyumu kolay bulmalarını sağlamaktır,

- ✓ Her zaman dürüst, adil ve makul olarak algılanan bir şekilde davranmak, gönüllü uyumu teşvik edecektir,
- ✓ Vergi mükelleflerinin uyum davranışını etkileme kapasitesinin artırılması, genellikle stratejik ittifaklar ve diğer kurumlar, sanayi organları ve vergi danışmanlarıyla ortaklıklar yoluyla gerçekleşmektedir,
- ✓ Stratejilerin, kaynakların etkin ve verimli kullanıldığını gösteren bir şekilde uygulanması gerekmektedir,
- ✓ Vergi uyumu içerisinde sürdürülebilir gelişme ancak toplumsal ve bireysel normları etkileyerek ve değiştirerek sağlanabilmektedir.

1.3.5. Vergiye Gönüllü Uyum

Vergi mükellefleri, vergi ahlakıyla bağlantılı bir biçimde vergiye gönüllü uyum sağlayabilmektedirler. Buna rağmen mükelleflerin bir kısmı vergiye tam olarak uyum göstermezler. Bu uyumsuzluğun sebebi vergi yükünün oluşturduğu baskıyı veya tazyiki tamamen ya da kısmen ortadan kaldırma istekleridir (Pehlivan, 2017:163).

Gönüllü uyumu güçlendirmeye yönelik tasarlanan stratejilerin, geniş ve karşılıklı olarak destekleyici iki yönü bulunmaktadır: pozitif vergi mükellefi ile vergi toplum ahlakının oluşturulması ve vergi mükellefleri için uyumun daha kolay ve daha ucuz hale getirilmesidir (Mckerchar ve Evans, 2009:191).

Vergi Yükümlülerinin vergiye gönüllü uyumlarının sağlanabilmesi açısından birtakım düzenlemeler gerekmektedir. Bu düzenlemeler (İpek ve Kaynar, 2009:189):

- ✓ Yaygın ve düşük oranlı vergileme,
- ✓ Vergi bilinci ve ahlakının yüksek olması,
- ✓ Ödeme gücüyle orantılı vergilemenin mevcut olması,
- ✓ Siyasal iktidarı benimseyen bir kitlenin varlığı,
- ✓ İyi bir devlet ile yurttaş ilişkisinin varlığı sonucunda, devlete bağlı bir milletin oluşturulması ve devlete bağlılıkla vergi ödemek arasında ilişki kurabilen bir anlayışın sağlanması,
- ✓ Yükümlülerin büyük bir çoğunluğunun vergi ödemenin gerekliliğine olan inancının yüksekliği,

- ✓ Yapılan kamu harcamalarının yükümlülerin tercihlerine uygun olması ve kamu harcamalarının etkinliğine olan inancın varlığı,
- ✓ Vergi sistemi ve vergi yönetiminin yükümlünün beklentilerini ve ihtiyaçlarını karşılayan bir yapı arz etmesi,
- ✓ Ekonomik ve siyasal yapının yükümlünün vergi uyumunu arttırıcı yönde olmasıdır.

1.4. VERGİ AHLAKI İLE VERGİ UYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Vergi ahlakının vergi uyumu üzerinde önemli derecede olumlu etkisi bulunmaktadır. Vergi uyumu; sadece olanak, vergi oranları, tespit olasılığı vb. değil, her birinin vergi ahlakı tarafından şekillendirilen bireyin sahip olduğu uyuma yönelik istekliliğinin bir fonksiyonudur. Bu, vergi ahlakı yüksek olursa vergi uyumunun da nispeten yüksek olacağı anlamına gelmektedir (Chucks ve Anthony, 2013:49). Vergi ahlakı, farklı toplumlarda ve kültürlerde vergi uyumunu şekillendiren önemli bir faktördür (Piatti ve diğerleri, 2014:19). Vergi mükelleflerinin vergi ahlakı artarsa, vergi kaçırma azalacak ve vergi uyumu da artacaktır (Ching ve Sam, 2005:28). Vergi ahlakı tek bir kavram olarak yaygın biçimde kullanılsa da, daha doğru bir şekilde vergi uyumuna yönelik motivasyonların altında yatan bir dizi olarak düşünülebilmektedir (Luttmer ve Singhal, 2014:155). Vergi uyumunun artırılmasında vergi ahlakının önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir (Torgler ve diğerleri, 2008:336).

Vergi ahlakı sadece uyumun önemli bir belirleyicisi olmakla kalmayıp, aynı zamanda vergi sisteminin nasıl ilerlediğini değerlendirmek için de kullanışlı bir barometredir. Vergi ahlakı iyi zamanlarda gelişmekte, kötü zamanlarda aşınmakta, ancak iyi işleyen bir demokrasi için ahlakı gerekli seviyeye getiren düzenlemeler yapıldığı süreçte siyasi mücadeleye karşı koymaktadır (Braithwaite ve Ahmed, 2005:537).

Vergi uyumu, basit bir biçimde vergi kaçırma fırsatları ile vergi idaresinin caydırıcılık ve önleme stratejilerinin sonucu değildir. Vergi uyumu önemli ölçüde mükelleflerin vergi ahlakına atfedilmek zorundadır. Öte yandan vergi ahlakı sadece bireyin yetiştirilmesinin sonucu değildir. Vergi ahlakı vergi makamları ile vergi mükelleflerinin etkileşimine, yasal çerçeveye ve anayasal çevreye bağlıdır (Feld ve Frey, 2002:12). Bu

etkenlerin dışında vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyi, bireylerin ahlaki düşünceleriyle de ilişki içerisindedir.

Ahlaki düşünceler, vergi ahlakının yüksek olduğu yerlerde en yüksek seviyededir. Bu durum, vergilere uyumun sadece ekonomik belirleyicileri değil aynı zamanda kurumsal ve ahlaki belirleyicilerini de isteyen bir vergi uyumu teorisine ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Vergi uyumu konusunda hem kurumsal hem de ahlaki iklim önemli bir rol oynamaktadır ve vergi otoriteleri tarafından uluslararası kabul görmesi ve dikkate alınması gerekmektedir (Belkaoui, 2004:141). Vergi ahlakı ile uyum davranışı arasındaki bağlantıya odaklanan literatür, sürekli olarak bu iki unsurun pozitif bir korelasyonunu bildirmektedir. Genel olarak, yüksek vergi ahlakına sahip ülkeler, yüksek derecede vergi uyumu ve düşük bir gölge ekonomisi göstermektedir (Anca ve Margareta, 2012:742). Bu durum vergi mükelleflerinin vergiye dair değer ve yargılarıyla da bağlantılıdır.

Mükellef değerleri, kısıtlayıcı işlevi gören ve farklı ülkeler arasında değişen farklı sosyal kurumlara sahip kültürel normlar ve değerlerden etkileniyorsa ve eğer bu değerler vergi ahlakı vasıtasıyla mükelleflerin vergilerini ödemeye veya ödememeye yönelik eğilimlerini etkiliyorsa vergi ahlakı, mükellef uyumunun önemli bir etkeni olabilmektedir (Alm ve McClellan, 2012:2).

Vergi ahlakında vergi ödemeye yönelik içsel motivasyon önem kazanırken vergi uyumunda daha çok vergi ödenmemesi durumunda karşılaşılabilecek yaptırımlar ön plana alınmaktadır. Esasen bu kavramlar birbiriyle iç içe kavramlardır. İçsel motivasyon bireyleri kanunlara uymaya yönlendirirken vergisel kanunlara uymak zaman içerisinde bireylerde içselleşerek vergi ahlakının pozitif yönlü etkilenmesini sağlamaktadır (Aşan, 2014:73).

Vergi ahlakı ve vergiye uyum arasındaki ilişkinin açıklanmasında bu alanda çalışmalar yapan yabancı yazarların görüşleri incelenmiştir. Tablo 1’de vergi ahlakını ve vergi uyumunu belirleyen etkenler ve bu etkenlerin vergi ahlakı ve vergi uyumuna etkilerinin ne yönde olduğu yabancı yazarlar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Söz konusu etkenlere ilişkin ekonomik, mali, hukuki, sosyokültürel, çevresel ve demografik açıklamalar özet olarak tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumu Arasındaki İlişkiye Dair Yabancı Literatür Değerlendirmesi

Yazar	Vergi uyumunu şekillendiren vergi ahlakının psikolojik, sosyal ve kurumsal belirleyicileri
Schanz (1890)	Politik sistem, mükellefler ve vergi makamları arasında yakın bir ilişki kurulmasını kolaylaştırırsa, vergi uyumu artar.
Schmölders (1951–1952)	Vergi mükellefinin hükümetinin politikalarından memnuniyet derecesi.
Schwartz and Orleans (1967)	Bireyin sosyo-ekonomik özellikleri.
Spicer and Lundstedt (1976)	(a) Mükelleflerin vergi ödemeleri karşılığında devletten aldıkları malların miktarı / kalitesi, (b) diğer mükellefler tarafından algılanan vergi kaçakçılığı.
Lewis (1979)	Toplanan vergi miktarı ile sağlanan kamu mallarının değeri arasındaki boşluk genişlemektedir.
Spicer and Becker (1980)	Vergi sistemince yapılan adaletsiz muamele hakkındaki vatandaşların inançları.
Benjamini and Maital (1985), Gordon (1989)	Psikolojik ve sosyal damgalama (manevi) maliyetleri mali kuralların çığnemeye ilişkilidir. Bunlar vergi kaçakçılarına yönelik faydayı azaltmaktadır böylece vergi kaçakçılığının boyutunu etkilemektedirler.
Elffers et al. (1987)	Mükellefin vergi sisteminin yanı sıra idaresine de olan memnuniyeti.
Cowell (1992)	Algılanan vergi eşitliği.
Smith (1992)	Vergi ödemeye yönelik istekliliği şekillendiren kamu memurlarına olan adalet ve güven.
Sheffrin and Triest (1992)	Vergi sistemine karşı olumsuz bir anlayış gütme ve diğer mükellefleri dürüst olmayan olarak algılama, bir bireyin vergiden kaçınma ihtimalini önemli derecede artırmaktadır.
Alm et al. (1992), Bordignon (1993)	Mükelleflerin sağladıkları kamusal mallara yönelik adil bir bedel olduğuna inandıkları bedelden daha yüksek bir vergi oranı ödemek zorunda oldukları inancı
Erard and Feinstein (1994)	“Suçluluk psikolojisi” ve “kamusal itibarsızlık”, vergi kaçakçılarına yönelik faydayı azaltmaktadır ve vergi uyumunu artırmaktadır.
Falkinger (1995)	Vergi sisteminde daha fazla eşitlik, vergi ahlakını düşürür ve vergi kaçakçılığında azalmaya neden olur.
Pommerehne et al. (1997)	Vergi ahlakı, mükellefler doğrudan demokrasi sistemi yoluyla karar alma sürecine katıldıklarında artmaktadır.
Tyler (1997, 2001)	Yetkili makamların meşruiyetinin sağlanmasında (prosedürel) adalet algısı önemlidir.
Scholz and Lubell (1998)	Vatandaşların hükümete duydukları güven ve vergi sisteminde algıladıkları adalet.
Feld and Frey (2002a)	Kurumsal farklılıklar ve mükellef ile vergi dairesi arasındaki ilişki. Bu ilişki güven üzerine kurulu ise bu sayede vergi kaçakçılığı azalır.
Feld and Frey (2002b)	Vergi ahlakı, vergi dairesi mükelleflere saygılı davrandığında desteklenirken mükellefleri, vergilerini ödemek zorunda olan bireyler şeklinde gördüklerinde azalır
Tyler and Huo (2002)	Meşruiyet algıları; (a) Algılanan vergi sistemi adaleti, (b) Vergi idaresine olan güven, (c) Kurumun algılanan temsil gücünden kaynaklanmaktadır.

Orviska and Hudson (2002)	Vatandaşlık görevi ve kanuna itaat.
Torgler (2003a)	Kamu görevlilerine olan güven, vergi mükelleflerinin olumlu tutumlarını ve sonuç olarak vergi uyumu üzerinde pozitif bir etkiye sahip olan vergi sistemi ile vergi ödemeye yönelik bağlılıklarını güçlendirme eğilimindedir.
Torgler (2003b)	Siyasi katılım hakları konusundaki farklılıklar, vergi uyumundaki farklılıkları açıklamaktadır.
Wenzel (2005)	Adaletsizlik algısı, vergi sistemine olan memnuniyeti ya da vergi sisteminin algılanan meşruiyetini azaltmaktadır. Bu durum kine ve vergi kanunlarına uymaya yönelik azalmış bir ahlaki yükümlülük duygusuna sebep olmaktadır.
Braithwaite and Ahmed (2005)	Popüler olmayan politikalar vergi ahlakını bozmakta ve sonuç olarak vergi sisteminin etkililiğini tehlikeye atmaktadır.
Torgler (2005)	Ödenen vergi ile gerçekleştirilen kamusal hizmetler arasındaki değişim.
Schnellenbach (2006)	Kamusal politikaların algılanan meşruiyeti
Barth et al. (2006)	Adaletsiz bir şekilde vergilendirildiğini hisseden insanların, vergi kaçakçılığının doğru olduğuna inanmaları daha muhtemeldir.
Torgler (2007)	(a) Ahlak kuralları ve ahlak anlayışları; (b) Adalet; (c) Vergi mükellefi ve hükümet arasındaki ilişki kalitesi
Fortin et al. (2007)	Algılanan adaletsiz vergileme vergi kaçakçılığını artırmaktadır.
Feld and Frey (2007)	(a) Vergi mükelleflerinin ödedikleri vergi bedelleri karşılığında aldıkları kamusal hizmetlerdeki mali değişim; (b) Bu değişikliğe yol açan siyasi prosedürler; (c) Vergi mükellefi ve vergi idaresi arasındaki kişisel ilişki
Torgler et al. (2008)	Yerel özerklik ve vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır

Kaynak: D'Anno (2009). Sayfa 990.

Tablo 1 incelendiğinde vergi ahlakının etkenleri ve bu etkenlerin vergi uyumuna etkisi görülmektedir. Bu etkenler arasında özellikle adalet, ödenen vergiler ile kamu harcamalarının eşitliği, vergi makamlarına duyulan güven, vergi idaresi ile mükellef arasındaki ilişki büyük öneme sahiptir. Mükelleflerin vergiye ilişkin kurum ve kuruluşlara dair adalet algıları olumlu ve duyulan güven yüksek ise vergi ahlakı düzeyleri de o derece yüksek olacaktır. Benzer biçimde yabancı yazarlar vergi makamlarının mükellefe olan davranışlarının pozitif yönlü olmasının vergi ahlakını artıracaklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla vergiye uyum düzeyleri de artış gösterecektir. Tablo 1'de verilen vergi ahlakının etkenleri ve vergi uyumuna etkileri ikinci bölümde daha geniş biçimde ele alınacaktır.

1.4.1. Genel Olarak Ahlakı Etkileyen Faktörler

Ahlak, birey veya gruba ait belirli fiillerinin doğruluk ya da yanlışlığını, fiili gerçekleştirenlerin kötü veya iyi yönlerin ve bu fiillerin amacına dair insanlığı refah ve mutluluğunu araştıran, söz konusu araştırmaları teşvik eden, gereken tutum ve davranışların açıklanmasına yarayan standartlar, ilkeler, değerler ve kurallardan oluşan bir kavramdır (Özgener, 2004:6). Bireylerin ahlakı birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Çevre, eğitim, din, ekonomi ve kültür vb. faktörler çeşitli şekillerde ahlakı etkilemektedir.

Çevre faktörü bireylerin ahlakını şekillendirmede en önemli faktörlerdendir. Bireyin ilk ve en önemli çevresi ailesinden oluşmaktadır. Ahlakı, kültürel ve geleneksel bilgiler bireye öncelikle aile kurumu tarafından aktarılmaktadır. Aile yapısı, bireyin ahlakını büyük ölçüde etkilemektedir. Bunun sebebinin aile içerisinde bireylerin erken yaş dönemlerinden itibaren ebeveynlerini rol model olarak görmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bireyler daha sonra akran ve arkadaş çevresi edinmektedir. Aileden sonra bireylerin ahlakı davranışları arkadaş ve akranları tarafından etkilenmektedir. İlerleyen dönemlerde bireyler belirli bir mesleğe sahip olmaları dolayısıyla meslektaşlarının davranış ve tutumlarıyla karşılaşmaktadırlar. Kısacası bireyin ahlakı, zaman ve mekan değişiminden kaynaklanan farklı çevrelerde bulunması sebebiyle farklı ahlakı değer ve yargılardan etkilenmektedir.

Bireylerin ahlakını etkileyen diğer bir etken ise din faktörüdür. Din, ahlaka destek olmaktadır. İnsanlar, doğaları gereği uysal, şefkatli ve saf değildir. Eski çağlardan beri cebri müeyyidelerden sonra, bu özelliklerin insanlarda sürekli bir biçimde oluşmasında en etkili etken tanrı korkusudur. Herhangi bir dine mensup olan birey, bu korku ve vicdani sorumluluk sebebiyle daha ahlaklı davranabilmektedir. Ancak herhangi bir dine inanmayan bireyler de ahlakı davranışlar sergileyebilmektedir. Din ahlaklı bir yaşamı amaç edinse de ahlakın dine bağlılık açısından zorunluğu bulunmamaktadır.

Ekonomi etkeni ise işsizlik sorunu, sosyoekonomik eşitsizlikler, gelir dağılımında meydana gelen farklılıklar vb. sebeplerle ahlakı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. İşsizlik sorunuyla karşı karşıya kalan bireyler zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak finansmanı

sağlamakta sıkıntı çekebilmektedir. Ayrıca milli gelirin çoğunluğunun dar bir elit kesimin elinde bulunması diğer geniş çoğunluğun düşük bir gelir düzeyine sahip olması toplumsal huzursuzlukları beraberinde getirebilmektedir. Bu tür sorunlar ahlaki davranışların zedelenmesine sebep olabilmektedir.

Arzu edilen seviyede bir ahlakın sağlanabilmesi için ülkeler güçlü bir ekonomik yapıya sahip olmalıdır. Ekonomik kalkınma ve sürekliliğinin sağlanabilmesi de sadece sağlam ilkelere sahip ve ahlaki düzeyi yüksek bir toplum tarafından gerçekleştirilebilir. Aşırılık ve ölçsüz davranışlarsa birey ve toplum açısından birer yok olma sebebidir (Şengün, 2007:216-217).

Ahlaki etkileyen bir diğer unsur ise kültürdür. Kültür, tekilleşme ile tümelleşme çabalarının ürünüden oluşmaktadır. Ahlak ise söz konusu çabaların önemli bir bileşenini ifade etmektedir. Fakat temel olarak ahlak, kültürü doğurmaktadır. İnsanın edimleri esasen birtakım değerlere dayanmak zorundadır. Bu değerlere sayesinde kültür meydana gelmekte daha sonra kültüre göre değerler değişmektedir. Bu açıdan ahlak ve kültür yapılanmasında temel etmenler veya plan insanın başlangıçtan beri varlığında bulunmaktadır (Çetin, 2016:76).

Ahlaki etkileyen faktörler arasında diğer önemli bir belirleyicinin eğitim olduğu düşünülmektedir. Eğitimle bireylere belirli bir bilgi ve beceri aktarmak, değer yargıları oluşturarak bireylerde bulunması istenen davranışların gelişmesini sağlamaktır. Eğitim ve ahlakın amacının ahlaklı bireyler yetiştirmek olduğu savunulabilir ancak eğitim ve ahlak arasında daha derin bir ilişki bulunmaktadır. Ahlak belirli bir eğitimle ulaşılabilecek bir amacı değil, bizzat eğitimin kendisini teşkil etmektedir (Türer, 2014:25).

1.4.2. Genel Olarak Bilinci Etkileyen Faktörler

Bilinç: Bireyin kendi varlığı, duygusu, düşünceleri, çevresindekiler vb.lere yönelik farkındalığı şeklinde tanımlanabilmektedir. Bireyin kendisine ilişkin farkındalığı öz bilinç, çevresindeki varlıklara karşı olan farkındalığı ise nesne bilinci olarak ifade edilebilmektedir. Toplum, vatandaşlık, tarih, çevre gibi birçok kavramla birlikte kullanılan bilinç söz konusu kavramlara yönelik farkındalığı ve idrak oluşumunu niteleyebilmektedir.

Sosyokültürel etkenler; bireylerin algılama, usavurum, yargılama ve anlam verme yeteneklerini yeniden şekillendirmektedir. Bireyler, sosyalleşme sürecinde toplumsal akıl ve düşünceyi öğrenir, toplumdan etkilenir, ortak tavır, heyecan ve coşku sergiler yani topluma göre hareket ederler. Bilincin oluşmasında bireysel deneyimler de büyük rol oynamaktadır. Söz konusu deneyimler; duygu, düşünce, özlem gibi bireyin özelliklerinin yanında değer, norm ve amaç gibi toplumsal kazanımları da içermektedir. Bilinç, bireylerin davranış ve fiillerini şekillendirici ve yönlendirici bir özelliğe sahiptir (Aytaç, 2003; Cüro, 2009:60).

Muhtemelen baskın rol gibi kolektif bilinç açısından aktif rol oynayan sosyal ve kültürel faktörler bulunmaktadır. Bununla birlikte insan beyninin izole varlıklardan ayrılmayabileceği olasılığı göz ardı edilmemeli ya da reddedilmemelidir. Bu etkileşimler, göz ardı edildikleri bir dönemde dahi insanın evrimi boyunca oldukça uyumlu olabilmiştir ve insanlığın geleceğini şekillendirmeye devam edebilmektedir (Combs ve Krippner, 2008:10).

1.5. EĞİTİMİN DEVLET VE TOPLUM HAYATINDAKİ ROLÜ

Eğitim; ulusları zengin, güvenli ve müreffeh hale getiren en önemli etkenlerden birisidir. Eğitim bir ülkede toplumsal kalkınmanın sağlanmasını ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Bireyler arası iletişimi kolaylaştırarak sosyal huzursuzlukları azaltabilmektedir. Bilgi üretimini sağlayarak teknolojik ve bilimsel yenilikleri çoğaltabilmektedir. Eğitim; sağlık, ekonomi, teknoloji vb. birçok alanı geliştirerek bireyin ve toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlamaktadır. Eğitim sayesinde artan bilgi birikimi yenilikleri beraberinde getirerek toplumun daha ileri seviyelere ulaşmasına yardımcı olabilmektedir.

Eğitimin amacı, bilgi düzeyi yüksek bireysel ve evrensel bir kültür sahibi, sağlıklı bir toplumun yetiştirilmesidir. Eğitim alanındaki bütün inovasyon ve gelişime yönelik girişimler, toplumun tamamını ilgilendirmektedir. Eğitim toplumsal değişimlerden sorumlu olması sebebiyle değişime diğer sistemlerden daha erken adapte olmak durumundadır. Ülkelerin refah ve mutluluk düzeyi; bireyelerine nitelikli ve sürekli bir eğitim sağlanmasına ve eğitim sonrası elde edilen bilgi, beceri ile ekonomik büyümeye

yapılan katkıya bağlıdır. Bu sebeple, toplumun eğitim düzeyi; sosyoekonomik gelişmelerin en önemli itici gücü ve verimlilik artışının en önemli faktörüdür (Çakmak, 2008:34-35).

Eğitim, gelişim çarkının en önemli dişlilerindendir. Uygun eğitim almış insan sayısının az olması, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı darboğazlardan birisidir. Dolayısıyla ülkelerin sahip oldukları yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin üretim sürecine sokulması eğitilmiş insan gücüyle gerçekleştirilebilir (Büyükaslan, 1994:8). Ülkelerin beşeri sermayelerini teşkil eden eğitilmiş insan gücüne sahip olmayan toplumlar yeterli doğal kaynak ve sermayeye sahip olsalar dahi kalkınmanın sağlanmasında sorunlar yaşayabilmektedirler.

Eğitim yoluyla bireylere, topluma karşı olan ödev ve sorumluluk bilinci de aşılabilir. Bu sayede bireylere toplum halinde yaşamın kuralları ve toplumsal ihtiyaçlar için bireyin üzerine düşen görevler izah edilebilmektedir. Ahlak ve uyum gibi genel kavramların yanı sıra vergi ahlakı ve vergiye uyum gibi spesifik kavramlar da bireylerin bilgisine sunulmuş olarak bireylerin topluma faydalı ve uyumlu hale gelmelerini sağlanabilmektedir. Bu durum modern bir toplum seviyesine ulaşmada eğitimin önemini vurgulamaktadır.

Eğitim, uluslararası barıştan sağlığa kadar birçok alanda birey ve toplum hayatını kolaylaştırıcı fonksiyona sahiptir. Eğitimin fonksiyonları şu şekilde sıralanabilmektedir (Kavak ve Burgaz, 1994:30-32):

- ✓ Kişileri, yeni buluşları daha kolay kabul eder duruma getirir.
- ✓ İşgücü için gerekli potansiyeli sağlar, makineleşmeyi geliştirir.
- ✓ Üretim tekniklerinin yararlı bir biçimde birleştirilmesini sağlar.
- ✓ Yeni teknik buluşların gecikmeden uygulanmasını sağlar.
- ✓ Hem ülke içinde hem de uluslararası alanda, işgücü ve girişim yeteneğini geliştirmekte etkili olur.
- ✓ Teknik, ekonomik ve siyasal kararlar verme durumunda olan sorumluların tehlikeli ve yanlış kararlar vermesini önler.

İKİNCİ BÖLÜM

VERGİ AHLAKI VE VERGİ UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Vergi Ahlakı ve vergi uyumu; ekonomik, sosyo-kültürel, mali, hukuki, çevresel, demografik vb. faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörlerin vergi ahlakına ve vergi uyumuna olumlu ya da olumsuz etkileri bulunmaktadır. İkinci bölümde söz konusu faktörlerin etkileri incelenecektir.

2.1. EKONOMİK FAKTÖRLER

Vergi ahlakı ve vergi uyumunu etkileyen ekonomik faktörler; yolsuzluk düzeyi, ekonomik konjonktür, ülkedeki kayıt dışı ekonominin boyutu ve bölgesel gelirin yeniden dağılımından oluşmaktadır. Bu başlık altında söz konusu belirleyiciler açıklanmaktadır.

2.1.1. Yolsuzluk Düzeyi

“Vergi kaçakçılığı, vergi ödememek ya da daha az vergi ödemek amacıyla vergi kanunlarına aykırı hareket etmektir. Bir diğer deyişle hileye başvurarak vergiden kaçmaktır.” (Nadaroğlu, 1981:300). Vergiye gösterilen tepkiler arasında en yaygın olanı ve yükümlüler tarafından en etkin kullanılanı vergi kaçakçılığıdır. Vergi kanunlarına itaat etmeme şeklinde nitelenen birtakım faaliyetleri içermektedir. Vergileme sınırları aşıldığı takdirde aktif bir tepki olarak gerçekleşmektedir (Gerger, 2011:54). Bir toplumdaki mevcut vergi kaçakçılığı düzeyi, vergi ahlakının yerleşmesiyle yakından ilgilidir (Seyidoğlu, 1992:952).

Vergi kaçakçılığı teori noktasında vergi ahlakıyla ilgili bir olay olarak kabul edilebilir. “Vergi ahlakı, kanunen ödenmesi gereken vergi borcunun tam olarak eda edilmesi” şeklinde tanımlanabilmektedir. Fakat uygulama sırasında mükellefler bakımından bu tarz bir sonuca varmak çok zordur. Sebebi ise bütün vergi mükelleflerinin ayrı ayrı ahlak anlayışına sahip olmalarıdır. Bu durum çok sayıdaki vergi yükümlüsünün ödenmesi gereken vergi borcu tutarını, kanuni miktarlar yerine kendilerinin öngördükleri vicdani miktarları kabul etme eğilimini ortaya çıkarmaktadır. Bu bir medeni seviye problemidir (Nadaroğlu, 1981:301).

Mülkiyet hakları ve yolsuzluğa ilişkin güvensizlik vergi ahlakını etkileyebilir. Eski merkezi planlı birçok ekonomide, hükümet ve yönetim, yolsuzluğa sebep olan kaynak dağılımı üzerinde halen güçlü bir takdir yetkisine sahiptir. Siyasi elitler, idare personeli ve yasama görevlileri olarak görev alan birimler, takdir yetkisine sahiptir çünkü kurumlar ne güvenilirdir ne de iyi çalışmaktadırlar (Torgler, 2004b:9).

Diğer yandan, insanlar diğer bireylerin kanunlara uyduklarına inandıkları takdirde, vergi ödemeye yönelik içsel motivasyonları artmaktadır. Genel olarak, bir vergi politikasının yüksek düzeyde bir sosyal sermayeyi sağlaması gerekmektedir. İnsanlar başkalarının dürüst olduklarına inanırsa, vergi ödemeye dair isteklilikleri artar. Aksi takdirde, hükümet ve vergi idaresi, vergi kaçırmanın farkına varan bireylerin vergi ahlakı azalacağı için sıkıntıya girmektedir. Vergi kaçırma, içsel motivasyonun oturmadığının bir göstergesidir (Torgler, 2005b:153).

Yolsuzluğun sistemik olduğu ve hükümet bütçesinin saydam olmadığı ülkelerde, vergi ödeme yükümlülüğünün onaylanan toplumsal bir norm olması kabul edilemez. Yolsuzluk genellikle vatandaşların vergi ahlakını zayıflatır, çünkü vatandaşlar hayal kırıklığına uğramaktadırlar. Ayrıca, çok sayıda yolsuzluk yapan meslektaş olduğunda, vergi idarecileri arasında ahlaki açıdan bir dışlama etkisi olabilmektedir. Mükellefler, yolsuzluğun yaygın olduğuna ve vergilerin iyi bir şekilde harcanmadığına inanırlarsa kendilerini aldatılmış hissedeceklerdir. Yolsuz bürokrasi, daha büyük rüşvet teklif eden üretici dışında, en etkin üreticilere yönelik hizmetleri ödüllendirmeyecektir. Böylece, yolsuzluk, dağıtım etkinliğini düşürmektedir ve ek ödemeleri elde etmeye yönelik işlemlerde gecikmeler oluşturmaktadır (Torgler, 2004b:10).

Vergi kaçakçılığını gitgide azaltacak iki tedbir bulunmaktadır. Bunlar: Etkin bir vergi idaresi kurulması ve etkin denetimin sağlanması ile vergi ahlakının geliştirilmesi ve yoğunlaştırılmasıdır. Söz konusu tedbirler, kısa sürede etkili olmasa dahi uzun vadede pozitif sonuçlar verebilecek potansiyelindedir (Nadaroğlu, 1981:425). Vergi kaçakçılığını kısıtlamak amaçlı caydırıcılık araçlarının doğru politika karması, mükelleflerin ahlakına bağlıdır (Lisi, 2015:32).

2.1.2. Ekonomik Konjonktür

Ekonomiye ilişkin finansal veriler periyodik şekilde değişerek konjonktürel dalgalanma dönemlerinde de yükümlülerin farklı davrandığı vergiye olan yaklaşımlarının değişime uğradığı belirtilebilmektedir (Mutlu ve Taşçı, 2013:217).

Ekonomide genişleme olduğu dönemlerde vergi ödeme mükellefler için daha mümkün hale gelebilecektir. Bu durum devam ettikçe vergi mükelleflerinde vergi ahlakı ve vergiye uyum açısından olumsuz davranışlar fazlaca gözlenmeyebilir. Ayrıca ekonomide işsizliğin yoğun olduğu zamanlarda mükellefler zorunlu ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlanabilmektedirler. Bu durum bireylerin vergi ödeme noktasında olumsuz davranışlar sergilemelerine sebep olabilmektedir. Kısacası vergi mükellefleri ekonominin içerisinde bulunduğu durumdan bağımsız değildir. Bu sebeple mükelleflerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyleri ekonomik konjonktür tarafından şekillenebilmektedir.

2.1.3. Ülkedeki Kayıt dışı Ekonominin Boyutu

Kayıt dışı ekonomi “Bilinen istatistiksel yöntemlere göre tahmin edilemeyen ve GSMH hesaplarını elde etmede kullanılmayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür.” (ISM MMO, 2003:19). Vergi kaçırma güdüsüyle vergi idaresine ait bilgi alanı dışına çıkarılan faaliyetler bütünüdür (Devrim, 2002:262). Bir yükümlünün vergi kaçırıp kaçırmadığı konusunda servet beyanı dışında daha isabetli bir belirleyici metot bulunmamaktadır (Feyzioğlu, 1997:244).

Vergi ahlakı ile kayıt dışı ekonomi arasında iki yönlü bir ilişki mevcuttur. Vergi mükellefleri kayıt dışı ekonomiyle ödemeleri gereken vergileri ödememekte ve böylece gelir düzeylerini artırabilmektedirler. Vergisel açıdan ahlaksızlık olarak nitelendiren bu davranış, ekonomik bir baskıyla idame ettirilmektedir. Ayrıca bu durum sebebiyle yeterli kamusal finansmanı elde edemeyen devlet ve vergilendirme yetkisine sahip diğer tüzel kişilikler, vergi oranını artırma yoluna gidebilmektedirler. Sonuç olarak vergi mükelleflerine yüklenen vergi yükü artmakta ve vergi ahlakı ve vergi uyumu açısından olumsuz davranışlar ortaya çıkabilmektedir (Demir, 2008:82).

Kayıt dışı ekonomi seviyesinin belirlenmesinde vergi ahlakı önemli bir rol oynamaktadır (Torgler ve Schneider, 2007:22). Vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyinin

artırılmasıyla birlikte toplum içerisinde kayıt dışına yönelme oranının azaltılabileceği düşünülmektedir.

2.1.4. Bölgesel Gelirin Yeniden Dağılımı

Ülkelerdeki bölgesel gelirin yeniden dağıtımı, özellikle federal ülkelerde vergi ahlakının açıklamasıyla ilgilidir. Zengin bölgelerde yaşayan bireyler vergi uyumu konusunda daha az eğilimlidirler. Bölgeler arası mali yeniden dağıtım, merkezi yönetim bütçe kısıtlamasının bölgelere göre uygulanmadığı anlamına gelmektedir. Aksine, vergi kapasitesindeki farklılıklar veya harcama gereksinimleri, her bölgede birbirine uymayan federal vergi ve harcamaları meydana getirmektedir. Dolayısıyla, net mali katkıda bulunan bölgelerdeki sakinler, federal mali mününün dezavantajlı olduğunu düşünmeye başlamaktadır. Bu görüş, mali düzenlemelerde değişiklik talep ederek faydalanabilecekleri anlamında, alt ulusal siyasi partiler tarafından güçlendirilebilir ve kullanılabilir. Vergiye karşı hile, zengin bölgelerdeki sistemin adaletini fiilen artırmanın bir yolu anlamında haklı olabilmektedir (Lago ve Penas, 2008:23-24).

2.2. MALİ FAKTÖRLER

Vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyini önemli ölçüde etkileyen mali faktörler; vergi adaleti, vergi yükü, vergi kapasitesi, kamu harcamalarına yönelik algılar, mükellefe ait gelir düzeyi şeklindedir. Mali faktörler içerisinde vergilerin etkisi büyük bir öneme sahiptir. Bu kısımda bu belirleyiciler incelenmektedir.

2.2.1. Vergi Adaleti

Genel olarak adalet ilkesi vergi yükü dağıtımına anlamına gelen “adalet-equity” değil ekonomik anlamdaki “eşitlik-equality” kavramının gerçekleşmesini amaçlamaktadır. Smith’e göre bireylerin devlet güvencesi altında elde ettikleri gelirle orantılı bir biçimde vergi ödemeleri gerekmektedir (Turhan, 1998:191).

Vergi adaleti “vergi yükünün mükellefler arasında dengeli ya da haklı görülen bir biçimde dağıtılması ilkesidir” şeklinde tanımlanmaktadır. Söz konusu denge veya haklılığın objektif bir ölçüsünü bulmak zordur. Bu anlamda günün sosyoekonomik anlayışı

ve toplumun çoğunluğunca benimsenen inanç ve fikirlerin rolü fazlaca önem taşımaktadır. Vergi adaleti esasen vergi yükünün egemen adalet anlayışı ile buna bağlı gelir bölüşümüne uygun olarak dağıtımı şeklinde kabul edilebilmektedir (Seyidoğlu, 1992:949).

Bireyler vergi ödemelerini adil bir mali değişim olarak gördüklerinde vergi uyumu artmaktadır. Bu gibi durumlarda uyumun artması muhtemeldir, ceteris paribus. Özellikle, hükümetin sunduğu hizmetler çok arzulanan ve sağlanan hizmetleri belirleyen kararlar şeffaf ve adil olduğunda, uyumluluk muhtemelen daha yüksek olacaktır (Cummings ve diğerleri, 2008:449).

İnsan davranışı, adalet ve adaletsizliğe ilişkin görüşlere güçlü bir biçimde bağlı bulunmaktadır. Prosedürel adalet özellikle karar alma sürecinde yer alan prosedürlerin adaleti ve karar merciinden alınanlardan algılanan işlemi içermektedir. Prosedürel adalet literatürü, insanların yetkililerle yaptıkları kişisel deneyimlerine tepkilerinin, kurumların kendi otoritelerini göstermede kullandıkları prosedürlerin adil olmasının değerlendirilmesinde kök salmış olduğunu göstermektedir. Aslında bir kuruluş tarafından adil davranıldıklarını düşünen insanlar, bu organizasyona güvenip, kararlarını kabul etmeye ve yönergelerini izlemeye eğilimli olurlar; ancak, prosedürün adaletsiz olduğuna inandıklarında, toplu olarak durumu zorlaştırma olasılığı daha yüksektir (Chucks ve Anthony, 2013:42).

Siyasi kurumların kalitesi, vergi ahlakında güçlü bir gözlemlenebilir etkiye sahiptir. Dahası, adalet sistemine güven ve parlamentonun vergi ahlakı üzerinde son derece önemli bir olumlu etkisi vardır (Torgler ve diğerleri, 2007:32). Modern hukuk devletleri vergileri yasal şartlara dayandırmakta ve vergiler kanunilik ilkesine dayanarak kanunla salınmakta ve toplanmaktadır. Vergi adaleti esasen yasama organlarınca çıkarılan vergi kanunlarıyla tesis edilmektedir. Ayrıca hukuk devletinin neticesinde bir yandan vergi kanunlarıyla mükellef yükümlülükleri artırılırken diğer yandan itiraz etme hakkı tanınmak suretiyle vergi adaleti sağlanmaktadır (Turhan, 1998:84).

Prosedürel adalet literatürü, başkalarıyla olan ilişkilerinde otoritenin güvenilirliği, kişilerarası saygı ve tarafsızlığın önemini vurgulamaktadır. İnsanlar, bir otoritenin adil olmaya ve adil davranmaya çalıştıklarına inanırsa, o otoritenin güdülerine güvenmekte ve kararlarını kabul etmek için uzun vadeli bir bağlılık geliştirmektedirler. Ayrıca araştırmalar

nazik, onurlu ve saygılı muamelenin ve bireyin haklarına ve sosyal statüsüne özgün saygının, adalet duygularını arttırdığını göstermektedir (Chucks ve Anthony, 2013:42). Öte yandan, vergi ahlakını geliştirmek ve gölge ekonomisine katılımı azaltmak için resmi kurumlarda daha fazla prosedürel adalet, usule dayalı adalet ve yeniden dağıtıcı adaleti geliştirerek hükümete olan güveni artırmak da gerekmektedir (Horodnic ve Williams, 2016:353).

Vergi mükelleflerinin adalet algısı, yükümlünün kendisine benzeyen diğer mükellefler ile bizzat kendisini karşılaştırması sonucu oluşmaktadır. Yükümlü kendisi ile aynı koşullarda vergilendirildiğini düşündüğü bir başka mükelleften farklı bir vergi yükü altında ise vergi adaletine olan düşüncesi değişecek ve dolayısıyla vergiye karşı olan tepkisi de farklılaşacaktır. Yükümlü bu durum karşısında yasal veya yasadışı yollara başvurarak vergi yükünü belirli bir seviyeye kadar düşürmeyi tercih edecektir. Bu seviye ise kendisi ile kıyasladığı mükellefin vergisel yüklerinin eşitlendiği noktadır (Aktan ve diğerleri, 2006:143).

2.2.2. Vergi Yükü

Vergi şüphesiz ödeyicisine bir yükür. Çünkü yükümlüsünün ekonomik gücünü azaltmaktadır. Söz konusu azalma sonrası mükellef bir şeyler duymaktadır. Fakat yükümlünün hissettiği ağırlık vergi tazyikidir. Sübjektif vergi yükü de denilen bu yük sayısal olarak hesaplanamamaktadır. Çünkü psikolojik bir tür tazyik durumundadır. Objektif vergi yükü (gerçek vergi yükü) ise mükellefin elde ettiği gelir ile ödediği vergi arasındaki oransal ilişkidir (Nadaroğlu, 1981:287-288). Buna göre aynı gelir düzeyine sahip olan bireyler, eşit miktarda vergi ödedikleri zaman vergi yükleri de eşitlik arz edecektir. Halbuki vergilendirme sonucu duyulan tazyik bütünüyle psikolojik olarak hissedilmekte ve dolayısıyla sübjektiftir. Esas itibarıyla vergi yükünün sübjektif olması, objektif vergi yükünü anlamsızlaştırmaktadır. Sübjektif vergi yükü hiçbir zaman ödenen vergi miktarını ifade etmemektedir. Sübjektif vergi yükü psikolojik yapısı sebebiyle fedakarlık ve refah kaybı biçiminde bireyler arasında farklılık göstereceği için ölçülmesi söz konusu değildir. Diğer bir deyişle, bireyler aynı ekonomik koşullara sahip olsalar ve eşit miktarda vergi ödemesinde bulunsalar dahi farklı vergi tazyiki duymaktadırlar (Şenyüz, 1995:14-15).

“Vergi yükü, vergi olarak devlete aktarılan miktarın, salındığı matraha oranını ifade eder” ve söz konusu yük vergi mükellefleri olan kişi ve kuruluşlardan oluşmaktadır (Seyidoğlu, 1992:958).

Vergi yükü “ödenen vergi ve vergi ödeme iktidarının bir fonksiyonu” olarak tanımlanmaktadır. Yük, ödenen vergiyle doğru orantıya; ödeme gücüyle ters orantıya sahiptir. Her ekonomide ekonomik gelişme ve kalkınma, istikrar ve gelir dağılımı gibi iktisadi politika amaçlarına uygun vergi politikalarının belirlenmesinde vergi yükü fazlaca önem arz etmektedir (Arsan, 1968:155).

Vergi yükü; vergi ödemelerinin artması, verginin, etkin bir maliye politikası aracı haline gelmesi, yeni bir vergi salınması durumunda gerekçesini bulma gereği ile vergi yükü hesap ve karşılaştırmalarının çeşitli ekonomik ve siyasi birleşmeler nedeniyle öneminin artması gibi sebeplerden dolayı büyük öneme sahiptir (Edizdoğan, 2000:87-92). Öte yandan, daha yüksek oranda algılanan vergi yükü, vergi ödemeye yönelik içsel motivasyonu dışlamaktadır (Torgler ve diğerleri, 2008:336). Vergi yükümlülerinin söz konusu algılamalar sonrasında vergi ödemeye yönelik istekliliği azalmaktadır (Serim, 2015:153).

Bir vergi yükümlüsü, vergi sisteminin adil olmadığını yani yüksek bir vergi yüküne sahip olduğunu hisseder veya buna inanırsa dürüst bir biçimde davranmaya yönelik ahlaki maliyetler düşer ve vergi kaçakçılığı, vergi sistemine karşı bir tür direnme olarak görülebilir (Chucks ve Anthony, 2013:38).

2.2.3. Vergi Kapasitesi

Vergi kapasitesi, bir ülkenin kamu hizmetlerinin finansmanı olan vergilerin taban büyüklüğü veya vergi potansiyelidir. Vergi kapasitesi gelişmiş ülkelerde genel olarak geniş olmasına karşın gelişmekte olan ülkelerde oldukça dar olmaktadır (Devrim, 2002:260).

Vergileme sürecinde vergi mükelleflerinin vergi kapasiteleri dikkat edilmesi gereken en önemli konular arasındadır. Bilhassa düşük gelir düzeyine sahip bireylerin vergilendirilmesinde çok dikkatli olunmalıdır. Söz konusu bireylerin vergilendirme kapasiteleri aşılsa, bireyler vergileri ödemek için zorunlu ihtiyaçlarından kısmak zorunda

kalacaklardır. Bu durum önce ilgili bireyleri daha sonra tüm toplumu vergi ahlakı açısından olumsuz etkileyecektir (Demir, 2008:73).

Vergi kapasitesi aşıldığı takdirde vergi mükelleflerinin vergi ödeme imkanları ortadan kalkabilmektedir. Bu durumda vergi mükellefleri sahip olduğu tasarrufları kullanmak suretiyle vergi ödeme yoluna gidebilmektedir. Eğer mükellef herhangi bir tasarrufa sahip değilse vergi kaynağının kuruması söz konusu olabilecektir. Bu durumların dışında mükellef, imkanları dahilinde vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığı, kayıt dışı vb. yollara başvurabilmektedir. Sonuç olarak vergi kapasitesinin aşılmaması vergi ahlakının ve vergi uyumunun zedelenmemesi açısından önem arz etmektedir.

2.2.4. Kamu Harcamalarına Yönelik Algılar

Vergi yükümlülüğünün mükellefler tarafından bir görev şeklinde değil de bir yük olarak görülmesi, vergiye karşı olumsuz birtakım tavırları beraberinde getirmektedir. Yine ödenen vergilerle sağlanan kamusal hizmetler arasında bir bağ kurulamaması da, vergiden kaçınmaya yönelik önemli psikolojik etkileri oluşturmaktadır. Vergi ahlakı oluşumunda önemli etkenlerin başında, kamu harcamalarının verimlilik düzeyi gelmektedir (Çataloluk, 2008:218).

Vatandaşların vergi gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiye dair farkındalığını artırmaya yönelik çabalar vergi ahlakını iyileştirmeye yardımcı olabilmektedir (OECD, 2013:7). Genel olarak, vergi mükellefleri tarafından, ödenen vergi ve gerçekleştirilen devlet hizmetleri arasındaki ilişki adil bulunursa, mükellefler kanuna uymaya daha eğilimlidirler (Torgler, 2003c:137). Vergilerin hangi alanlarda kullanıldığı konusunda bilgi sahibi olan mükelleflerin devletle olan bağları sağlamlaşmaktadır. Böylece vergisel yükümlülüklerini yerine getirmek için çaba sarf etmektedirler (Yeşilyurt, 2015:39). Vergilerin tahsis edildikleri alanlar hakkında bilgilendirilen mükelleflerin vergi ödeme gönüllülükleri artmaktadır. Bu gönüllülüğün artırılabilmesi için kamu harcamalarında israf yapılmadığı algısı oluşmalıdır (Akkara ve Gencel, 2016:44-45). Eğer yükümlü ödediği vergilerin yolsuzluklarla israf edildiği düşüncesine kapılırsa kamu kesimine duyduğu güven azalabilmektedir. Böylece vergi uyumu zedelenmekte ve devletin elde edeceği vergi gelirlerinde azalmalar görülebilmektedir (Şahin ve Hatırlı, 2016:266).

Vergi mükellefi, hükümetin etkin olduğunu algılayarak gözlemediğinde vergi ahlakı daha yüksek olmaktadır. Yani, vergi gelirlerine göre adil bir çıktı sağlanmaktadır. Bu ifade, vergi mükellefi ve mali yetkililer arasında, kaynakların iyi harcanmadığı gözlemlendiğinde yerel hükümeti cezalandıran bir psikolojik sözleşme olarak değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle, kamu kaynaklarının daha etkin bir şekilde harcanmasının teşvik edilmesi daha geniş sonuçlara sahiptir ve vatandaşların vergilerini ödeme istekliliğinin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca kamu harcamaları düzeyi düşükse ve / veya mali özerklik derecesi daha yüksek ise, verimsizliğin olumsuz etkisinin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu farklı etkilerin birincisi, kamu harcamalarının düzeyi ile verimsizliği arasında bir ikame edicilik biçimi ve ikinci faktör vergi mükellefi ve kamu sektörü arasındaki "yakınlık" etkisi olarak yorumlanmaktadır (Barone ve Mocetti, 2009:19).

Yükümlülerin ödedikleri vergiyle sağlanan kamusal hizmetler arasında bağ kurma davranışları, kamu harcamalarının tahsisatının değerlendirilmesinde önemli ve belirleyicidir. Vergi yükümlüleri, devletin elde ettiği vergi gelirlerini harcama biçimlerini değerlendirirken vergisel kanun değişikliklerini ve ilgili uygulamaları da yakından takip etmelidir. Söz konusu takipte mükelleflerin eğitim düzeyi, bilgi kaynaklarına ulaşma açısından önemlidir. Sonuç olarak yükümlülerin eğitim düzeyleri arttıkça kamu harcamalarının tahsis alanlarını takip etme ve değerlendirme duyarlılıkları da paralel olarak artış göstermektedir (Muter ve diğerleri, 1993:36-40).

2.2.5. Mükellefe Ait Gelir Düzeyi

Teorik olarak, ekonomik durum ile vergi ahlakı arasındaki ilişki açık değildir. Gelir düzeyi vergi mükellefinin risk tercihlerinin türüne ve gelir vergisinin yapısına bağlı olarak vergi ahlakını yükseltir ya da düşürür. Artan oranlı vergi yapısına sahip ülkelerde, yüksek gelirlili mükellefler, vergi kaçakçılığının faydalarının yüksek olduğunu düşünebilir. Öte yandan, geliri düşük olan kişiler daha az kısıtlamaya maruz kalsalar dahi vergi kaçırma tercih etmeyebilir. Vergi kaçırdıklarında yüksek fayda kaybı ile karşı karşıya kalacaklarını düşünmektedirler. Yüksek gelirlili bireyler için de aynı şey düşünülebilmektedir. Vergi ödemezlerse altyapı yatırımları gibi kamu hizmetlerinden sağlanan faydaları kaybedeceklerdir (Bilgin ve Bilgin, 2016:177).

Kişi başına düşen GSYİH, insanların vergi ahlakını etkilemektedir (Gerstenblüth ve diğerleri, 2008:7). Bir hanedeki mali durum zayıfsa vergi ödemeleri, vergi dürüstlüğü azaltabilen, kendi imkan dairesindeki sert bir kısıtlama olarak görülebilmektedir (Torgler, 2005b:151).

Gelir eşitsizliği, vergi ahlakında önemli derecede olumsuz bir etkiye sahiptir. Bu durum önemlidir çünkü vergileri ödemek suretiyle devlete fon sağlayacak bireysel motivasyonun toplumun ekonomik olarak ne kadar homojen olduğuna bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Trüdinge ve Hildebrandt, 2013:201).

2.2.6. Bütçenin Kullanımı ve Kontrolü

İktidarların uygulama planlarının bir göstergesi olan bütçe, mükelleflerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerini etkileyebilmektedir. Çünkü mükellefler hazırlanan bütçe planlarını kontrol ederek gelirlerin elde edildiği kaynakları ve giderlerin tahsis edildiği alanları görebilmektedir. Ayrıca bu ekonomik tablo sayesinde kamu gelirleriyle kamu giderleri arasındaki dengeye dair bilgi edinilebilmektedir. Gelir ve gider dengesi eşit olmadığında özellikle kamu gelirlerinin yüksek olduğu ancak kamusal mal ve hizmet sunumu için yapılan kamu harcamalarının düşük olduğu durumlarda mükelleflerin vergi ödemeye yönelik içsel motivasyonlarında azalma olabilmektedir. Bu sebeple vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerinde azalma görülebilmektedir.

Bütçe kullanımında elde edilen kamu gelirleri birçok alana tahsis edilmektedir. Mükellefler, kamu gelirleri arzu ettikleri ve gerekli gördükleri alanlarda kullanılmadığında ödedikleri vergilerin etkisiz bir biçimde sarf edildiğini düşünebilmektedir. Bu durum mükelleflerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Vergi mükellefleri için bütçelerin açık ve saydam olması fazlaca öneme sahiptir. Mükellefler devlete ödedikleri vergiler ve vergilerin sarf edildiği alanlar hakkında bilgi sağlayamadıklarında birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Öncelikle iktidarın hangi doğrultuda hareket ettiğini anlayamamaktadırlar. İktidarı denetleme imkanları ortadan kalkabilmektedir. Bu sebeple iktidara olan güven düzeyi azalabilmektedir. Neticede

mükellefler vergi ödemeye yönelik bir direnç gösterebilmekte, vergi ahlakı ve vergiye uyumları azalabilmektedir.

2.3. HUKUKİ FAKTÖRLER

Hukuki faktörler; vergi denetimi ve vergi cezaları, vergi afları ve vergi sistemi, vergi idaresinin rolü ve vergi düzenlemeleri şeklindedir. Hukuki faktörler kısmında vergi idaresinin, vergi mükelleflerine yönelik uygulamaları ve uygulamaların etkileri ele alınmaktadır.

2.3.1. Vergi Denetimi ve Vergi Cezaları

Hukuk bilimcileri ve kamu idarecileri tarihsel olarak vergi uyumsuzluğunu sivil bir ihlal olarak düşünmüşlerdir. Bu nedenle, ceza türleri çeşitlilik göstermiştir ancak cezaların çoğu parasaldır. Son yıllarda, mali açıklar ve artan kaçakçılık neticesinde, birçok ülke vergi kanunlarına aykırı uygulama faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır (Bergman, 1998:56).

Devletin denetimleri gerçekleştirmedeki amacı vergi beyannamesi veren ya da vergisini ödemeyen mükelleflerin vergiye yönelik gerçek ödeme güçlerine ulaşmaktır. Vergi denetimlerinde esas unsur etkinliktir. Vergi denetiminin etkin olması, mükelleflerin yakalanma olasılıklarının artması ve vergi adaleti algısında oluşan olumlu etkiler dolayısıyla mükellef psikolojisi ve davranışlarında fazlaca önem arz etmektedir. Denetimler, mükellefler üzerinde bir baskı kurmakta ve gerçek beyanlar sunmaya sevk etmektedir (Aktan ve diğerleri, 2006:46).

Dolandırıcılık veya kaçakçılığını tespit etme kapasitesi, vergi uyumu için çok önemlidir. Tüm vakaları denetlemek uygulanabilir olmayacağından, yakalanma korkusu caydırıcılık için yeterli olacaktır. İdeal olarak, denetim için bir vaka seçildiğinde, bir vergi memurunun mükellefin mülkünü ziyaret etmesi gerekecektir. Vergi beyannameleri gözetim altında incelenmeli ya da vergi memurları tarafından uygulanan takdir yetkilerinin istismar edilmemesi için üst düzey vergi memurlarıyla birlikte incelenmelidir. Vergi idareleri, dolandırıcılık veya kaçakçılık olaylarıyla ilgili olarak cezai kovuşturma başlatmalı ve uygun durumlarda caydırıcılık için vergi kaçakçılarının isimlerini yayınlamalıdır (Chucks ve Anthony, 2013:49-50).

Birçok vergi kaçakçılığı yöntemini cezalandırmaya ve kovuşturmaya yönelik sosyal ve yasal isteksizlik olmasına rağmen devletler, caydırıcı bir araç olarak selektif durumları cezalandırmakla ilgilenmektedir. Bununla birlikte, vergi mükellefinde böyle tehditlerin akla yatkın hale geldiği bir içselleştirme süreci varsa, suçlu cezalandırma şiddeti vergi uyumunu güçlü bir şekilde etkileyebilmektedir. Vergi ihlallerinin cezalandırılması her şeyden önce bir caydırıcılık aracıdır. Devletlerin, suçluların büyük çoğunluğunu yargılama istekliliği ve kaynağı yoktur. Spor dünyasındaki, tanınmış kişilerin ve tanınmış şahsiyetlerin cezai soruşturmaları yüksek önceliğe sahiptir çünkü genelde vergi uyumsuzluğunu ortadan kaldıran bir tutum geliştirmektedir (Bergman, 1998:71).

Yüksek bir vergi ahlakıyla ilişkilendirilmiş olan daha yüksek bir denetim ihtimali ve daha düşük bir vergi ahlakıyla daha yüksek bir ceza oranına yönelik bir eğilim bulunmaktadır. Bunun bir nedeni, daha güçlü kontrollerin vergi kaçırıcı kişileri yakalamasına yardımcı olabileceğidir ve dolayısıyla dürüst mükellefler, denetim olasılığının dürüst olmayan vergi mükelleflerine yöneltildiğini düşünmektedir. Diğer yandan yüksek bir ceza oranı, kanunlara göre verildiği ve mükelleflere göre daha belirgin olduğu, dolayısıyla daha güçlü dışsal müdahalelere işaret ettiği için vergiye uyum sağlamaya yönelik içsel motivasyonu daha çok dışlayabilmektedir (Torgler, 2003a:13). Dürüst mükellefler için denetim artışı, vergi indirimleri ile telafi edilmelidir. Buna karşılık, vergi kaçırıcıların durumunda, denetim artışı daha yüksek cezalarla tamamlanmalıdır. Vergi otoritesinin gücü vergi otoritesine güven oluşturmaya yönelik etkili bir yöntem olduğu için her durumda daha sıkı bir denetim önerilmektedir (Lisi, 2015:32).

Vergi cezalarının araçsal işlevi, vergi uyumu literatüründe iyi bilinmektedir. Vergi mükelleflerinin neden uyum gösterdikleri ve uyumu teşvik etmek için cezaların nasıl yapılandırılması gerektiği sorusu huzursuz ve tartışmalı olarak kalırken, vergi cezalarının vergi uyumluluğunu teşvik ettiği genel bir durum kabul edilmektedir (Doran, 2009:138). Mükellefler, tespit edilme riski yönündeki uyumsuzluk davranışlarının etkileriyle cezai kovuşturmaya karşı duyarlıdırlar ve bu riskler uyumsuzlukla ilgili isteklilikleri üzerinde önemli etkilere sahiptir (Klepper ve Nagin, 1989:237).

Denetimler daha kapsamlı uyumluluğu artırır mı? Cevap oldukça basit görünmektedir. Bu, özel sosyal şartlara ve denetimin yapıldığı bireye bağlıdır. Daha geniş

bir uyum ortamına sahip olan toplumsal düzenlerde, denetimler genel caydırıcılığı artırabilmektedir. Hile yapmanın kaide olduğu toplumlarda, daha yüksek kişisel bir uyum sağlamamaktadırlar. Denetim oranları uyumluluk eğilimi gösteren vergi mükelleflerini etkilediği için denetimler vergi mükelleflerinin yoğun olduğu yerlerde (ABD, Batı Avrupa ve Şili'de olduğu gibi) etkin genel caydırıcı araçlardır. Bununla birlikte, çoğu insanın önemli ölçüde hileye başvurduğu yerlerde (Arjantin de dahil olmak üzere çoğu gelişmekte olan ülkede olduğu gibi) vergiye uyuma meyilli mükellef havuzları küçülmemekte ve bu nedenle denetimler genel caydırıcılık oluşturmamaktadır (Bergman ve Nevarez, 2006:819-830).

Caydırıcılık araçlarını kullanan 'otoriter' bir ilişki, iki adet telafi edici etkiye sahipken vergi ahlakında vergi idarelerinin mükellef kitlesine karşı "saygılı" bir ilgisi bulunmaktadır. Bir taraftan nispi fiyat değişikliği (cezanın yüksek olma olasılığı), vergi kaçırma güdülerini azaltmakta fakat diğer yandan vergi ahlakı sarsılmakta ve dışlanmaktadır. Otoriter bir yaklaşımın, vatandaşların yüksek siyasi katılım haklarına sahip olması durumunda vergi ahlakını daha güçlü bir şekilde dışladığı görülmektedir. Buna karşın, vatandaşların siyasi katılım haklarının yüksek olması durumunda, saygılı bir yaklaşım vergi ahlakında daha sağlam bir biçimde yer almaktadır (Frey ve Feld, 2002:23). Söz konusu saygılı yaklaşım; vergi incelemeleri esnasında vergi mükelleflerinin vergi ahlakını oldukça etkilemektedir.

Vergi incelemesi; defter, kayıt ve hesaplara göre ödenecek vergilerin gerçeğe uygunluk derecesini irdelemektir. Ancak bu incelemeler mükellefi haksız duruma düşürücü eleştirel bir soruşturma haline geldiğinde vergi ahlakı açısından kesinlikle tehlike arz etmektedir. Bu yüzden başarılı bir denetimin gerçekleşmesi ve vergi ahlakının pozitif yönde etkilenmesi açısından incelemenin zaman ve işgücüne dair masraflarının yüksek olmaması, inceleme memurlarının akıllı ve iyi bir tutum sergilemeleri esastır (Turhan, 1998:82). Denetim tespit olasılığı ile vergi uyumu düzeyi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca denetlenen dosya sayısı ile vergiye uyum düzeyi arasında da sağlam bir ilişki bulunduğu görülmektedir (Mebratu, 2016:13).

Tespit ve cezalandırmayı artırma politikalarında (örneğin, "yaptırım" paradigması) bir geliştirme imkanı mevcuttur. Geleneksel olarak, vergi idaresinin üç ana yönü bulunmaktadır: Vergi mükellef kaydı, mükellef denetimi ve tahsilatlar. Bu alanların her

birinde iyileştirmeler yapılabilir, bunların hepsi tespit ve cezayı artıracaktır (Alm ve Torgler, 2011:646-647):

- ✓ Ek denetmen istihdam ederek ya da kar amacı güden firmalara denetimler yaptırarak denetim sayısını artırmak,
- ✓ Denetim ve denetmen kalitesini artırmak,
- ✓ Ödenmemiş vergilere yönelik faiz oranı gibi vergi dolandırıcılığına ilişkin cezaları artırmak,
- ✓ Alternatif, mali olmayan bir ceza tipi olarak vergi kaçakçılığı adli sicillerini medyada ilan etmek,
- ✓ Denetime yönelik raporların daha sistematik seçilmesini ve vergi beyannamelerini sayımından daha iyi istifadeyi içeren modern denetim teknolojisinin benimsenmesiyle denetim verimliliğini artırmak,
- ✓ Sert olmayan cezaları sık sık ve tutarlı bir şekilde uygulamak, bankacılık sistemi yoluyla ödemeleri kolaylaştırmak, basit çapraz vergi indirimini yapmak (örneğin; kredi faiz ödemeleri veya ipotekler için) ve stopaja daha çok güvenmek,
- ✓ Gecikmiş cari hesapları tahsil etmeye yönelik ilave yetki vermek. Örneğin; geç bildirim için faiz ve ceza uygulamaya ilaveten vergi idaresi işletme lisanslarını ve sürücü belgelerini iptal etme yetkisi verilebilir,
- ✓ Farklı vergiler arasında çapraz referansların kullanılması (örneğin, satış vergisi satıcılarını, gelir vergisi beyannamelerine karşı kontrol etme) veya sosyal güvenlik kayıtları, telefon kayıtları, mali sistem verileri, ve filigran olmayanları belirlemek için sürücülerin lisansları, benzeri ajans veri tabanlarını kullanma gibi üçüncü şahıslara ait bilgilerden daha iyi istifade ederek vergi mükellef sicili ve kimliğini artırmaktır.

2.3.2. Vergi Afları ve Vergi Sistemi

Vergi affı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kullanılan yaygın bir araç durumundadır. Ekonomik kriz sonrası meydana gelen ödeme gücündeki azalmalara rağmen sosyal barış ve kapsamlı bir reform hareketiyle yeni bir döneme başlayabilmek için vergi affının gerekliliği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Ancak vergi aflarının siyasi bir propaganda aracı haline gelmesi, sık sık tekrarlanması, vergi affı sonrasında kapsamlı reformların gerçekleşmemesi ve vergi aflarının kısa vadeli bir gelir kaynağı olarak görülmesi, vergi uyumunu olumsuz yönde etkilemektedir (Aygün, 2012:92).

Vergi affını uygulamaya yönelik bir karar alınmadan önce affın uygunluğu, kapsamı, teşvikleri ve süresi gibi birkaç yönünün belirlenmesi gerekmektedir (Alm, 1998:1). Hükümetler bir affı öncelikle vergi uyumunda ani ve kısa dönemli bir artış sağlamak üzere çıkarmaktadır. Ancak bir affın, vergi uyumu üzerine uzun dönemli etkisi muhtemelen daha fazla öneme sahip ve bu etki belirginlikten uzaktır. Af taraftarları, eğer af daha yüksek yaptırım gücü ve daha iyi mükellef hizmetiyle takip edilirse ve af, vergi kayıtlarına vergi gelirleri kaydedilmemiş bireyleri ele alabilirse vergi uyumunun bir vergi affı sonrası artabileceğini savunmaktadırlar. Eleştirmenler, dürüst mükellefler vergi affını vergi kaçırıcılara yönelik bir vergi muafiyeti gibi görebileceği, bireylerin gelecekte çıkabilecek diğer vergi affını bekleyebileceği ve sırf af ilanının vergi mükelleflerini geniş çapta vergi uyumsuzluğu yönünde bulunma ve kolaylık sağlamada uyarabileceği için af sonrası vergi uyumunun azalmasının çok daha fazla muhtemel olduğunu ileri sürmektedirler (Alm ve Beck, 1993:53).

Kamusal gelirlere ilave kaynak sağlama düşüncesiyle çıkarılan vergi aflarının esasen ilave kaynak fonksiyonuna sahip olup olmadığı son derece tartışmaya açıktır. Af kanunundan kısa dönemde beklenen gelirin sağlanması noktasında yükümlülerin af gereksinimleri ve bu gereksinimin kanunla ne ölçüde karşılandığı son derece önem arz etmektedir. Uzun vadede ise afların, genel anlamda olumsuz etkilere sahip oldukları atfedilebilir. Bu olumsuz durum, af kanunu çıkana kadar vergi ödevlerini yerine getiren yükümlülerin vergi kanunlarına eskisi kadar duyarlılık göstermemeleri ve yeni afları beklemelerine sebebiyet vermektedir. Bu olumsuzlukların giderilmesi af sonrasında vergi toplama çabalarının artırılması ve yeni bir vergi affı olmayacağına kamunun ikna edilmesi çok fazla öneme sahiptir (ISMMO, 2003:85).

Vergi Afları süresince ve sonrasında vergi uyumunun artırılabilmesi adına vergi afları sık sık tekrarlanmamalı, yükümlüler yeni bir af beklentisi içerisinde olmamalı, vergi kaynağı sınırları belirtilmeli, affın gerçekleştirilmesinin ardından vergi sistemini güçlendirici önlemler, reformlar ve vergi ödeme konusunda teşvik edici düzenlemeler gerekmektedir (Tekin ve diğerleri, 2013:24). Yüksek bir yaptırım ve gelişmiş bir vergi mükellefi eğitimini takip edilen bir vergi affı genellikle gönüllü vergi uyumunu artırmaktadır ya da en azından azaltmamaktadır (Alm, 1998:8).

2.3.3. Vergi İdaresinin Rolü

Vergi ahlakını geliştirmek için sadece (sivil ahlak) resmi olmayan kurumların norm, değer ve inanışlarını değil aynı zamanda (devlet ahlakı) resmi kuruluşların da değiştirilmesi gerekmektedir (Williams ve Horodnic, 2015:92). Vergi idaresi, vergi mükelleflerine uyguladıkları muamelelerin sistematik olarak, vergi ahlakını ve dolayısıyla vergi ödemeye yönelik içsel motivasyonu ve üstelik artan vergi maliyetlerini etkilediğini göz önüne almaktadırlar (Feld ve Frey, 2003:14).

Vergi ahlakının kurulmasına yönelik olarak öncelikle vergileme ahlakı tesis edilmeli ve bu, bireylere doğru şekilde hissettirilmelidir. Ülkede kamu otoriteleri ve kamu çalışanlarının yolsuzluğa karıştıkları, vergilerin israfa yol açacak bir biçimde ve yeterince özen gösterilmeksizin sarf edildiği görüşü yaygınsa, bireylerin vergilere yönelik içsel motivasyonları da azalma göstermektedir (Tosuner ve Demir, 2007:15).

Vergi idaresi tarafından gelirlerinin çok fazlasının kesildiğinin farkına varan vergi mükellefleri, azaltılmış kazanç olarak görülen bir geri ödeme beklemektedirler. Bu durumda mükelleflerin, kazançlarını güvenle elde etmek için riskten kaçınan bireyler olmaları beklenmektedir. Bununla birlikte vergi idaresinin yetersiz kesinti yaptığını düşünen ve halen ilave bir vergi ödemesi bekleyen mükellefler, bunu bir vergi kaybı olarak görmektedirler. Bu durumda mükelleflerin, kaybı azaltmak için risk gözetleyici bireyler olmaları beklenmektedir (Kirchler ve Maciejovsky, 2001:175).

Vergi memurları, vergi mükelleflerine saygılı bir muamelenin vergi ahlakını destekleyip artırma eğiliminde olduğunu üstelik vergi toplama maliyetini önemli ölçüde düşürdüğünü bilmektedirler. Buna karşılık, vergi mükelleflerine saygısız bir muamele, vergi ahlakını düşürmekte ve bununla birlikte artan vergi maliyetlerini yükseltmektedir. Saygılı muamele iki farklı bileşene ayrılabilir. Birincisi, denetmenler tarafından vergi mükellefleriyle olan temaslarda kullanılan usuller şeffaf ve net olmalıdır. Keyfi prosedürlerde mükellefler çaresiz hissetmekte ve ciddiye alınmadıkları duygusuna kapılmaktadırlar. Bu tür davranışlar vergi ödemeye yönelik içsel motivasyonu azaltmaktadır. İkincisi, saygılı muamele vergi memurları tarafından vergi mükelleflerinin bireysel kişiliklerine nasıl saygı gösterildiği noktasında doğrudan şahsi bir unsura sahiptir. Eğer vergi memurları, psikolojik bir vergi sözleşmesinde vergi mükelleflerine hiyerarşik

bir ilişkideki alt birimler gibi davranmak yerine bir ortak gibi davranırlarsa vergi mükellefleri dürüst bir şekilde vergi ödemeye yönelik daha güçlü güdülere sahip olmaktadır (Frey, 2003:392).

Vergi memurları, başarılı vergi uyumu stratejilerini formüle etme yolunda daha sonra kullanılabilecek yeni iç ve dış vergi konuları daha iyi anlamak için yurtiçinde ve yurtdışında yeterli ve sürekli eğitime tabi tutulmalıdırlar. Vergi memurlarının çalışma koşullarının, daha etkin ve profesyonel bir şekilde görevlerini yerine getirmelerini sağlamak için geliştirilmesi gerekmektedir (Chucks ve Anthony, 2013:50). Buradan hareketle eğitim hususunda sadece vergi mükellefleri değil verginin elde edilmesinde rol oynayan kurum ve kuruluşların personelleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Vergi ahlakı içinde değerlendirilebilecek bir diğer husus ise vergi idaresi ile çalışanlarının vergi yükümlülerine yönelik gösterdikleri tavır ve davranışlardır. Vergi idaresi çalışanları vergilemede mükellefler ile yüz yüze temas halinde oldukları için, vergi ahlakının kurulması bakımından bir hayli öneme sahiptirler. Yükümlülere karşı tavır ve davranışların negatif olması halinde, bireylerin vergiye karşı içsel motivasyonları olumsuz etkilenebilmektedir. Maliyenin soğuk yüzü olarak değerlendirilen bu durum, gereksiz formaliteler ve biçimsel yükümlülüklerin fazlalığı, vergi dairesine gelen yükümlülere karşı olumsuz davranışlar, denetim elemanlarının yeterli özeni göstermemeleri vb. biçimlerde oluşabilmektedir. Bu tür tavır ve davranışların yükümlülerce hoş karşılanmayıp vergi ahlakını olumsuz etkilediği Türkiye’de yapılan ampirik çalışmalarla da ortaya konulmuştur (Tosuner ve Demir, 2007:16). Örneğin, vergi memurları vergi beyannamesinde bir hata tespit ettiklerinde derhal hileye dair bir niyetten şüphelenerek yasal yaptırımlar uygulayabilmektedirler. Alternatif olarak vergi memurları mükelleflere karşı olumlu düşünebilir ve hatanın sebebi hakkında bilgi edinmeye çalışabilirler. Söz konusu mükellef gerçekten sadece bir hata yapmış fakat hileye niyet etmemiş ise kişinin, vergi idaresinin kaba muamelesinden rencide olma olasılığı fazla olacaktır. Olumsuz biçimde denetlenme duygusu ve vergi kaçırmasından şüphelenilmesi, onurlu bir vergi mükellefi gibi davranılmaya yönelik içsel motivasyonu dışlayıcı eğilimde olmaktadır ve sonuç olarak vergi ahlakı düşecektir. Buna karşılık, vergi memuru, vergi mükellefine gayri resmi olarak (örneğin kendisine telefon ederek) başvurarak hata sebebini bulmak için gayret gösteriyorsa, vergi mükellefi bu saygılı muameleden memnuniyet duymakta ve vergi ahlakını artırmaktadır (Feld ve Frey, 2004:14).

Vergi dairesi, vergi mükelleflerine karşı saygılı bir şekilde yalnızca vergi mükelleflerinin önemli bir seviyede olması durumunda davranmaktadırlar. Vergi memurları, aynı zamanda, vergi ödemelerinin sadece vergi ahlakına bağlı olmadığını, bunun dışında dışsal teşviklerin de önemli bir rol oynadığını iyi bilmektedirler. Özellikle, vergi kaçakçılığına karşı caydırıcılık, düşük vergi ahlakına sahip olan ya da hiç vergi ahlakına sahip olmayan mükelleflerin, daha dürüst mükellefleri istismar eden ve gerekli katılım payı ödemesinden kaçınanlardan korumak zorunda olmalıdır. Sübjektif beklenen fayda maksimizasyonuna dayanan vergi uyumu literatürünün büyük bir kısmı tarafından önerilen caydırıcılığa; tek dayanak, kısıtlayıcı koşullar altında uygulanan özel bir durumu belirtmektedir. Böyle özel bir durum, vergi memurları bireylerin vergi ahlakının düşük olduğu veya hiç olmadığı konusunda ikna olduğunda ortaya çıkmaktadır. Ancak, genel olarak optimal denge, hem saygılı muamelenin hem de caydırıcılığın aynı anda kullanımı gibi gözükmemektedir. Vergi ahlakının başlangıç düzeyi daha yüksek ve dışlama etkisi daha güçlü, caydırıcılığa yapılan vurgu daha az ve mükelleflere daha saygılı bir biçimde muamele edilmektedir. Aynı zamanda saygılı muamele vergi ahlakını artırma eğilimindedir. Böylece karşılıklı olarak sağlamlaşan etkiler olabilmektedir (Frey, 2003:392-393).

Bir kişinin yükümlülüklerini ne zaman yerine getirip getirmeyeceğinin öngörülmesinde kin duygusu da önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle, uyum ve otoriteye karşı kin duygularını ortaya çıkaran yaptırım stratejileri, bu duyguları etkileyenler arasında daha sonradan uyumsuzluğa neden oluyor gibi gözükmemektedir. Buna karşılık, kin duygularını azaltmaya yarayan bütünleştirici taktikler, kurallara uyumu güçlendirmektedir. Bu gibi duyguları daha iyi yönetmenin öğrenilmesinin, düzenleyicilere ve yetkililere gelecekte uyumluluğu şekillendirici daha iyi bir yetenek sağlayacağı öne sürülmektedir. Bu nedenle, yetkililere düşen zorlu görev, bütünleştirici ve adil görülen stratejilerin kullanılması yoluyla kendi kararları ve kuralları için destek kazanmak olacaktır (Murphy, 2008:130).

Vergi idaresinin "hizmet" paradigması doğrultusunda daha fazla "tüketici dostu" olması suretiyle, vergi idaresinin hizmetlerinde bir gelişim sağlama imkanı bulunmaktadır. Söz konusu gelişim için verilebilecek tavsiyeler şu şekildedir (Alm ve Torgler, 2011:647);

- ✓ Mükellef eğitimini artırmak,

- ✓ Vergi mükelleflerine beyanname doldurmada ve vergi ödemesinde yardımcı olmak için mükellef hizmetleri sağlamak,
- ✓ Telefonla tavsiye hizmetini iyileştirmek,
- ✓ Vergi dairesi web sitesini geliştirmek,
- ✓ Vergileri basitleştirmek,
- ✓ Vergi ödemelerini basitleştirmek,
- ✓ Vergi formlarını basitleştirmektir.

Bu tavsiyelere kurum ve kuruluşların personellerinin eğitilmesi ve vergi idarelerinin vergi mükellefleriyle pozitif ilişkiler kurması da ilave edilebilmektedir. Çünkü kurum ve kuruluş personellerinin vergi mükellefleri ile ilişki içerisinde bulunması personel eğitimini gerekli kılmaktadır. Söz konusu ilişkinin pozitif yönlü olması ise vergi ahlakı ve vergiye uyumu katkıda bulunabilmektedir.

2.3.4. Vergi Düzenlemeleri

Ekonomik hayat, dinamik yapısı dolayısıyla sürekli değişmekte ve bu durum vergi kanunlarının uyumlaştırılabilmesi için sık sık değiştirilmesine sebep olmaktadır. Söz konusu değişiklikler uygulama açısından zorlukları da beraberinde getirmekte ve vergisel kanunların anlaşılmasını zorlaştırmakta dolayısıyla mükellefler ile vergi dairelerini hataya sürüklemektedir. Ayrıca vergisel kanunlar maliye memurları tarafından hazine gelirlerini artırıcı yönde yorumlanabilmekte ve yükümlüler ise daha az vergi ödemek veya vergi vermeme yönünde bir eğilime sahip olabilmektedir. Söz konusu sorunların çözümünde ve idare ile mükellef yorumlarının önüne geçilerek vergi adaletinin sağlanması için vergi yargı organlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Turhan, 1998:85).

Vergi reformu sadece vergi mevzuatında değişiklik yapmakla kalmayıp, aynı zamanda vergi idaresini ve vergi üzerindeki kamu algısını değiştirerek uyum sürecini ortaya koyma stratejilerini geliştirmelidir. Vergi uyumu oranının artırılması vergi gelirini artırabilmekte ve sonunda devlete kalkınmanın finansmanında ve devlet borcunun ödenmesinde yardımcı olabilmektedir. Vergi mükellefi uyumunu, ekonomik ve psikolojik açıdan artırılabilir (Asnawi, 2016:11).

Dürüst mükellefler, dürüst olmayan mükelleflere karşı uygulanan katı politikaları algıarlarsa vergi ahlakının dışlanması beklenmemektedir. Diğerlerinin yaptığı bedavacılığı önleyen, adaleti ve eşitliği inşa eden düzenlemeler, vergi ahlakını korumaya yardımcı olmaktadır (Feld ve diğerleri, 2006:6).

2.4. SOSYO-KÜLTÜREL FAKTÖRLER

Vergi ahlakı ve vergiye uyumunu etkileyen sosyal ve kültürel faktörler; demokrasi düzeyi, siyasi iktidarın kabulü, ırk (etnisite) ve dil farklılıkları, devlete bağlılık, güven ve vatandaşlık bilinci, hükümete ve yasal sisteme duyulan güven, kültürel yapı ve dini inanç etkenlerinden oluşmaktadır. Söz konusu etkenler bu başlık altında incelenmektedir.

2.4.1. Demokrasi Düzeyi

Demokrasi vatandaşlara tercihlerini açıklama olanağı sunmaktadır. Daha aktif bir rol, vatandaşların siyasetçileri daha iyi izlemelerine ve kontrol etmelerine ve dolayısıyla siyasiler ile onların takdir yetkisini azaltan ajanlarının arasındaki bilgi asimetrisinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum vatandaşların vergi ahlakını etkileyebilmektedir. Böylece daha güçlü demokrasi yanlısı bir tutumun, vergi ahlakını olumlu bir şekilde etkilediği varsayılmaktadır (Torgler, 2005b:151). İnsanların tutumlarını şekillendirmede şartlar, belirleyici olmakta ve kurumların kalitesiyle özellikle demokratik sistemin kalitesinin geliştirilmesi gerekmektedir (Gerstenblüth ve diğerleri, 2008:7).

Demokrasi, vatandaşlar ve diğer partiler arasında farklı iletişim türlerine yol açmaktadır. Vatandaşlar doğrudan demokratik haklara sahip olduklarında, kendilerini toplumlarına karşı daha fazla sorumlu hissederler. Doğrudan demokratik unsurlarla mükellefler vergi kanunuyla ilgili görüşlerini bildirme şansına sahip olabilmekte ve ayrıca hükümetin izlenmesinde aktif rol alabilmektedirler. Mükellefler veya temsilcileri çıkarları adına mücadele etmek için siyasi sürece katılabilmektedirler (Ching ve Sam, 2005:22).

Politik-ekonomik sürecin temelini oluşturan anayasal gerekliliklerin de vergi ahlakını etkilemesi beklenmektedir. Doğrudan demokrasi ve yerel özerklik kilit faktörlerdir. Bu faktörler, anayasal düzeyde mükellef ve devlet arasındaki kuralları belirlemektedir (Torgler ve Schaltegger, 2006:412). Daha doğrudan demokratik katılım,

vergi ahlakını artırmak için kilit bir araç olabilir. Daha doğrudan demokrasi güven ve dürüstlüğü artırmaktadır, toplumsal sonuçları geliştirmekte ve yolsuzluğu azaltmaktadır (Torgler, 2004b:20). Demokrasinin hakim olduğu ülkelerde bireyler diğer konularda olduğu gibi vergi ile kamu harcamaları konularında da fazlaca söz hakkına sahiptirler. Böylelikle zihinlerinde vergi politikası ile kamu harcamalarını yönlendirdikleri düşüncesi beliren bireylerde daha fazla vergi ödeme istekliliği oluşabilmektedir (Bilgin, 2011b:178).

Demokratik siyasi sistem ve bireysel memnuniyet, bireylerin motivasyonlarının uyumu için istatistiksel olarak en yüksek pozitif anlamlı etkiyi sunmaktadır. Dahası, siyasi demokratik sistemin bireysel memnuniyete olumlu katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Demokrasinin en iyi rejim olduğuna inanan bireyler, yüksek düzeyde vergi ahlakı ve yaşamdan duydukları memnuniyeti belirtme eğilimindedirler. Benzer şekilde, yaşamlarından memnun olan bireyler, daha yüksek vergi ahlakı sergilemeye meyillidirler (Sa ve diğerleri, 2015:248).

Günümüz ülkelerinde demokrasinin sağlamlık ve gelişmişlik düzeyi söz konusu ülkenin bütçe ve vergi sistemlerine bağlı bir şekilde değerlendirilmektedir. Bir ülkedeki bütün bireyler bir vergi siciline sahipse, ülkedeki her türlü ekonomik faaliyete dair belge ve kayıtlar mevcut ise buna ek olarak ülke vatandaşları gelir ve servetlerinin toplamını her yıl düzenli olarak beyan ediyorlarsa işte o ülkede gerçek bir demokrasi mevcuttur (Feyzioğlu, 1997:250).

2.4.2. Siyasi İktidarın Kabulü

Hükümet güvenilir bir biçimde davranırsa, vergi mükellefleri vergi kanunlarına daha istekli olabilmektedirler. Öte yandan, psikolojik maliyetler azaldığı için algılanan adaletsizlik, vergi kanunlarına aykırı davranmaya yönelik teşviki arttırmaktadır. Bu nedenle, mükellefler ile hükümet arasındaki ilişki, güçlü duygusal bağlar ve sadakat içeren ilişkisel veya psikolojik bir sözleşme olarak görülebilir. Bu açıdan bakıldığında, vergiler, hükümet faaliyetleri ve adil bir yasal sistemin devamı için ödenen bir bedeldir. Özetle, mükellefler devletin kurumlarına güveniyorlarsa, dürüst olmaya daha isteklidirler (Torgler ve Schneider, 2006:9).

Sadece güven değil, mevcut siyasi sürece olan memnuniyetin de vergi ahlakında olumlu bir etkiye sahip olabileceği düşünülmektedir. Siyasal sistem iyi bir şekilde işlerse ve ulusal yetkililerden insanlar memnun kalırsa, insanların vergileri ödemeye yönelik içsel motivasyonları artar. Mükellefler, hükümetin vergileri kullanma yöntemine karşı hassastır. Bir bireyin vergileriyle ödediği şey ile hükümetten gelen vergi miktarı arasında bir girdi-çıkı ilişkisi mevcuttur. Böylelikle bireylerin vergi uyumu, kamusal mallara ödedikleri fiyata kıyasla kamusal mallar şeklinde hükümetten sağladıkları faydalardan etkilenebilir. Vergiler yeterli derecede harcanmazsa, bireyler kendilerini aldatılmış hissedebilirler. Dolayısıyla mükellefler, devletle olan ilişkilerini yalnızca bir cebir ilişkisi olarak değil, aynı zamanda bir değişim şeklinde algırlar. Ödenen vergi ile gerçekleştirilen devlet hizmetleri arasındaki değişimin eşitlikçi olduğu tespit edilirse, vergi mükellefleri yasalara uymaya daha eğilimlidir (Torgler, 2004b:8).

Hükümete destek veren mükellefler siyasal iktidarın vergisel düzenlemelerini savunmacı, desteklemeyen yükümlüler ise eleştirel bir eğilime sahiptirler. Buna göre, siyasal iktidar vergisel konularda yanlış kararlar alsa dahi mükellefler destekledikleri siyasal iktidarın söz konusu “yanlış” kararlarını onaylarken desteklemedikleri bir siyasi iktidarın vergisel anlamdaki “doğru” düzenlemelerine eleştiri yapabilmektedirler (Tuay ve Güvenç, 2007:25).

2.4.3. Irk (Etnisite) ve Dil Farklılıkları

Mükelleflerin vergiye karşı davranış farkları açıklanırken ırk yapısını da kapsayıcı boyutu olan ülkesel kültür kavramının kullanılması daha doğru olabilmektedir. Kamu hizmetleri için gereken finansal kaynak ihtiyacını ırksal kültürün bir sonucu olarak kavrayan ülkeler, vergilere daha anlayışlı yaklaşmakta ve daha kolay uyum sağlayabilmektedir (Şenyüz, 1995:46).

Vergi ahlakı ekonomik düzeyle paralellik arz etmesine karşın sadece ekonomik düzey, vergi ahlakını açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır. Çünkü kültürel ve ekonomik bakımdan yaklaşık olarak birbirine yakın düzeydeki ülkeler çok farklı davranışlar sergileyebilmektedirler. Bu duruma Anglo Sakson ve Nordik ülkeleriyle İtalya, Fransa ve İspanya gibi Latin kökenli ülkelerin vergi ahlak düzeyleri örnek gösterilebilmektedir. Latin kökenli ülkelerin vergiye karşı süregelen bir alerjileri

mevcuttur. Bu durum etnik faktörler yardımıyla açıklanabilmektedir (Nadaroğlu, 1981:301).

Ortalama olarak etnik bakımdan heterojen olan ülkelerdeki vatandaşlar homojen ülkelerdeki vatandaşlardan daha düşük vergi ahlakı sergilemektedir. Etnik heterojenliğin toplam etkisi, vergi mükelleflerinin bireysel toplumsal kimliklerinin vergi ahlakını nasıl etkilediğiyle ilgilidir. Diğer bütün durumlar eşit olsa dahi etnik açıdan çoğunluk grupları azınlık gruplarından daha yüksek bir vergi ahlakına sahiptir. Ayrıca vatandaş olarak öz kimliği olanlar, olmayanlardan daha güçlü bir vergi ahlakı göstermektedir. Kimliklerin etkileri ülkenin etnik bölünmesine bağlıdır. İnsanlar, kendi grubuna fayda sağlayan bir kamu sektörünü finanse etmek için vergi ödemeye daha fazla istekli oldukları ve diğer gruplara yönelik ekonomik maliyetlere katlanmaya isteksiz oldukları için etnik bölünme, insanların fedakarlık ve karşılıklı sorumluluk duygusunu yıpratarak zayıflatmakta ve dolayısıyla uyumsuzluk ihtimali artmaktadır. Sonuç olarak, etnik açıdan parçalara bölünmüş ülkelerin, kamu kesimi için fonları kısıtlayan daha yüksek bir vergi toplama maliyetiyle karşı karşıya kalma olasılıkları daha yüksektir. Daha önce de değinildiği gibi etnik heterojenliğin vergi ahlakı üzerine olumsuz etkisi, gruplar arası etnik ayrıma dayandırılabilir. Bireyler kendi öz etnik gruplarına yararlı işlemler sunan politikaları desteklemekte ve diğer gruplara yönelik desteği çekmektedirler. Diğer bir deyişle, bireylerin vergi ahlakı kendi öz sosyal kimliklerinden etkilenmektedir. Son olarak, hepsi değil fakat bazı toplumlarda, azınlık grupları çoğunluk gruplarından siyasi ve ekonomik olarak daha az avantajlıdır. Azınlık gruplarının kendilerine adaletsiz davranıldığı deneyim ya da algısı, siyasal sisteme ve hükümete yönelik güvensizliğe sebep olabilmektedir. Bu haksızlık algısı düşük vergi ahlakına yol açabilmektedir (Li, 2010:148-151).

Vergi mükellefleri ve vergi düzenleyicileri, sınırlı İngilizce becerisi sorunları, okuma yazma sorunları veya her ikisi yüzünden vergiye nasıl uyulacağını anlayamazlarsa, o halde yeni bir bilgi ve iletişim yöntemi düzene sokulmalıdır. Okuryazarlık sorunları ve İngilizce dil engelleri olan düşük gelirli vergi mükelleflerine de sözlü iletişim biçimleri sunulmuştur (Bauman ve diğerleri, 2005:256). Bir vergi mükellefi nasıl okunacağını veya kavrayacağını anlayamazsa, ne kadar yazılı kılavuzun mevcut olduğunun önemi yoktur (Bauman ve diğerleri, 2005:250).

Sosyal kimliklerin iki ölçüsü bulunmaktadır: Dışardan gözlemlenebilen etnik, dilsel ve dini karakterlere dayalı kimlik ve vatandaşlığın özünü bildiren duyguya dayalı içselleştirilmiş kimlik. Her iki kimlik boyutu da insanların vergi ahlakını etkilemektedir ve bu etkiler toplumun etnik parçalanma düzeyine bağlıdır (Li, 2010:171). Birisi bireylerce içselleştirilmiş olan ve diğeri başkaları tarafından dışsal olarak gözlemlenebilen bu iki kimlik boyutu, vergi ahlakının şekillenmesinde farklı fakat önemli bir rol oynamaktadır (Li, 2010:149).

2.4.4. Devlete Bağlılık, Güven ve Vatandaşlık Bilinci

Yükümlülerin, devlete bağlılık duygusunun gelişmiş olmasıyla doğru orantılı olarak vergiye katlanmaları kolaylaşmaktadır. Bu sebeple devletin, vatandaşların kendisine duyduğu güveni artırıcı önlemler alması ve eğitici programları geliştirmesi gerekmektedir (Çataloluk, 2008:219). Devletin olumlu eylemleri, vergi mükelleflerinin vergi ahlakını ve vergi sistemine olan bağlılıklarını artırmaktadır. Devlet güvenilir bir şekilde davranırsa, vergi mükellefleri vergilere uymaya daha istekli olmaktadır (Piatti ve diğerleri, 2014:3).

Milli gurur, vergi ahlakı seviyesini arttırmaktadır. Katılımcıların milli kimliklerinden gurur duymaları vergi ahlak düzeyinde artan bir etki yaratmaktadır. Bunun nedeni, milli kimliğinden gurur duyan bireylerin genellikle kendi ülkelerine ve dolayısıyla devletlerine daha sadık olmaları olabilmektedir (Bilgin ve Bilgin, 2016:177). Bireyler, milli kimlikleriyle gurur duydukça millete ve devlete olan sevgiyle bağlılık dereceleri artış gösterecektir. Söz konusu artış, vergi ahlakı düzeyindeki artışı da beraberinde getirecektir (Bilgin, 2011b:178).

Bir vatandaş olarak kendi yükümlülüklerinin ve verginin faydalarının farkında olan mükellef vergi ödemeye uyumlu olmaktadır. Hükümet denetim politikalarını göz önüne almalı, eğitim kurumlarında vergi mükelleflerinin etik değerlerini teşvik etmeli ve devamlı olarak toplumlar için sürdürülebilir vergi danışmanlığı sağlamalıdır (Asnawi, 2016:19).

Vergi ahlakının, gözlemlenen vergi uyum düzeyini açıklayabileceği ileri sürülmektedir. Vatandaşlar, vergi gelirinin harcanmasında kendi tercihlerine saygı duyan bir devlete, bir Leviathan olarak hareket eden bir devletten daha fazla destek vermektedirler. Vergi ödemeye ilişkin motivasyonları ve dolayısıyla vergi ahlakları artmaktadır (Torgler, 2005a:530).

Siyasi elit, idare personeli ve kanun koyucular gibi temsilciler; kurumlar hem güvenilmez hem de düzgün çalışmaz durumdaysa, takdir yetkisini kullanmaktadırlar. Bu durumun olumsuz sonucu, vatandaşların vergi ahlakının dışlanmasıdır. Yolsuzluğun sistematik olduğu ve hükümet bütçesinin şeffaflık ve hesap verebilirlikten yoksun olduğu ülkelerde, vergi ödeme yükümlülüğü kabul edilmiş sosyal bir norm olarak varsayılamamaktadır. Kurumsal istikrarsızlık, şeffaflık eksikliği ve güçsüz kanunlar, kayıtlı ekonomide aktif olan hakkı yenmiş vatandaşların istekliliğini zayıflatmaktadır. Görevini kötüye kullanan çok sayıda meslektaş varsa, vergi idarecileri arasında ahlaki açıdan bir dışlama etkisi olabilmektedir. Vatandaşlar, yolsuzluğun yaygın olduğunu, vergi yükünün iyi dağıtılmadığını, hükümetlerinin hesap verebilirlikten yoksun olduğunu ve yasalar tarafından korunmadıklarını düşünürlerse aldatılmış hissedeceklerdir. Bu durum vergi ödemeye yönelik güdüyü azaltmaktadır. Dolayısıyla, daha kapsayıcı ve meşru bir devlet, daha yüksek bir vergi ahlakı düzeyi açısından vazgeçilmez bir önkoşul olabilmektedir (Torgler ve diğerleri, 2007:24-25).

Vergi otoriteleri, caydırıcılık ve maddi teşvikler konusundaki geleneksel vergi uygulama stratejilerini tamamlamak için motivasyonel sermayeye yatırım yapmayı düşünmektedir. Belirgin bir vatandaş kimliğini kabul eden vergi mükellefleri, vergi kanunlarına uyum sağlayan daha güçlü bir içsel motivasyona sahip oldukları için vergi otoriteleri, ortak amaç ve değerlerin uzlaşmacı bir kavrayışı olan vatandaşlık ruhunu arttırabilirler. Bu etki, güçlü bir vatandaşlık duygusunun artan vergi ahlakıyla ilişkili olduğu, etnik açıdan parçalanmış ülkeler için özellikle yararlıdır (Li, 2010:173).

Bireyin kendi ülke ve milletiyle gurur duyması oldukça yaygın bir olaydır. Örneğin, uluslararası futbolda grup kimliğinin milli gururdan etkilenme düzeyi gözlemlenebilmektedir (Gökbunar ve diğerleri, 2007:81). Ayrıca ülkeyle onur duymanın vergi ahlakına etkisi incelenmiştir. Kişinin ülkesiyle gurur duyması, devletle özdeşleşmeyi arttırmaktadır. Bu durum işbirliği içerisinde davranılmasına ve böylelikle vergi ödemenin önemli bulunmasına sebep olabilmektedir (Torgler, 2005b:151). Bir ülke vatandaşı olma yönündeki gurur ve kiliseye katılım vergi ahlakını olumlu yönde etkilemektedir (Cabelkova ve Strielkowski, 2015:32).

Vatandaşlık kültürü ve sosyal sermaye vergi ahlakıyla bağlantılı olmasına karşın vatandaşlık ve vergi ahlakı, bir bireyin yaşadığı kurumsal çevrenin bir fonksiyonudur (Attoma ve diğerleri, 2006:13). Örneğin Türkiye’de özel ilişkilerinde dürüst davranan bireyler, devletle olan ilişkilerinde dürüstlüğe özen göstermemektedirler. Genel ahlak düzeyi özel alanda kabul görmüş bireyler, çoğunlukla devlete karşı dürüst davranmamaktadırlar. Vergi kaçakçılığını dahi normal karşılamaktadırlar. Kısacası vergi ahlakı genel ahlak seviyesinden daha düşüktür. Söz konusu durumda devlete olan güvensizliğin rolü oldukça fazladır (Akdeniz, 1969:49).

Kısacası, bireylerin devletin meşru varlığını kabullenmeleri, esasen devlet hizmetlerinden yeterli oranda yararlanabilmeleriyle ilişkilidir. Devlete bağlılık durumunda yükümlülerin vergiye katılma gücü fazla olmaktadır. Bu sebeple mevcut fonlar devlet varlığını hissettirici, devlet bilincini geliştirici bir şekilde kullanılmalıdır (Şenyüz, 1995:38).

2.4.5. Hükümete ve Yasal Sisteme Duyulan Güven

Bir hükümet, kamusal hizmetleri daha etkin sağlayabilmek ve düşük enflasyonlu bir kalkınma sürdürülebilirliği için sağlam kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Devlet açısından enflasyona yol açmayan sağlam kaynak ise vergilerden oluşmaktadır (Feyzioğlu, 1997:248). Vergi uyumunu etkileyen sosyal ve psikolojik faktörlerden birisi olan hükümet ile birey ilişkisi de farklı şekillerde vergi uyumunu artıran ya da azaltan özelliklere sahip olabilmektedir (Tunçer, 2002:125)

Şüphesiz, hükümetlerin aldıkları kararlar kısmen vergi ve kamu harcamalarına ilişkindir. Hükümete oy vermiş olan yükümlülerin söz konusu hükümetin almış olduğu vergiye yönelik kararlara uyum düzeyleri oy vermemiş olan mükelleflere oranla daha yüksektir. Psikolojik olarak, desteklenen siyasi partinin programlarının da desteklenmesi oldukça doğal bir durumdur. Benzer biçimde muhalif bireyler, muhalif partinin etkisiyle hükümetin mali kararlarına karşı çıkmaya meyillidirler. Bu sebeple siyasal iktidarın kabulü, vergisel tepkilerin şiddetinin belirlenmesinde fazlaca önem taşımaktadır (Tosuner ve Demir, 2009:6).

İnsanın vergi ödemeye yönelik motivasyonu büyük ölçüde bireyseldir. Bireyin mali durumundan memnun kalmasının dışında, parlamentoda güvenin yanı sıra hükümete olan güven de vergi ahlakını azami derecede etkilemektedir (İbrahim ve diğerleri, 2015:412). Ancak, güven kavramı yeni değildir. John Locke, vatandaşlarla hükümet arasındaki etkileşime olan güvenin önemini belirtmiştir. Kamu görevlilerine güven, vergi mükelleflerinin vergi sistemine ve vergi ödemelerine olan olumlu tutumlarını ve bağlılıklarını artırabilir ki sonuç olarak vergi uyumunda olumlu bir etkiye sahiptir (Torgler ve Schaffner, 2007:20). Hükümetine daha fazla güvenen vatandaşlar daha yüksek vergi ahlakına sahip olma eğilimindedir. Etnik kimlikler ve vatandaş kimlikleri, hükümete duyulan güvenin etkisinden ayrıştırılabilen vergi tutumlarını doğrudan etkilemektedir (Li, 2010:168). Mükellefler, kendi çıkarlarının (tercihlerinin) siyasi kurumlarda tam anlamıyla temsil edildiğini ve hükümeti savurgan olmaktan ziyade faydalı olduğunu düşünürlerse onların kamu sektöründe kalmayı tercih eden ve vergi ödevlerine uyum sağlayan isteklilikleri artmaktadır (Torgler ve Schneider, 2007:4).

Hükümete ve yasal sisteme duyulan güven ile ulusal yetkililere olan memnuniyet, vergi ahlakı üzerinde önemli bir pozitif etkiye sahiptir. Böylece güven, vergi ahlakını sağlamak ve arttırmak dolayısıyla vergi mükelleflerinin bir kamusal mala katkıda bulunma konusundaki istekliliklerine yönelik belirleyici bir unsur gibi görünmektedir. Açık bir vergi politikası stratejisi, mevcut siyasi-iktisadi düzeyde olmakla birlikte anayasal düzeyde de güven sağlamayı amaçlamaktadır. Farklı kültürel ortamların hepsinde böyle bir strateji vergi ahlakında müspet etkiye sahiptir. Vergi mükellefleri hükümete, yasal sisteme ve ulusal yetkililere güven duyarlarsa vergi ödemeye daha fazla istekli olacaklardır. Bu sebeple bu aktörler tamamen güvenilir bir şekilde hareket etmelidirler. Bu aktörler ve vergi mükellefleri arasındaki ilişki (ilişkisel sözleşme), pozitif eylemler, iyi işleyen kurumlar ve olumlu bir sosyal sermaye atmosferi sağlamak suretiyle korunabilir. Böyle bir strateji, daha yüksek bir vergi ahlakıyla ödüllendirilmiş olacaktır. Böylelikle güven inşa etmek, vergi ahlakının dışlama etkisi olmadığını garantilediği için caydırıcılık gibi geleneksel yöntemlere alternatif bir strateji olabilir. Daha yüksek bir demokrasi düzeyi, hükümet faaliyetlerini daha şeffaf hale getirir ve daha yüksek bir vergi ahlakıyla ödüllendirilmiş vergi mükellefleri ile hükümet arasındaki bilgi asimetrisini azaltır. Böylece demokratik kurumlar zamanla vergi ahlakını ve sivil erdemi arttırmaya yardımcı olurlar. Ayrıca tüm tahminlerin hemen hemen hepsinde ülkeyle daha fazla onur duyma, önemli ölçüde daha iyi bir vergi ahlakı sağlamaktadır (Torgler, 2004a:262).

Kamu görevlilerine duyulan güven, vergi mükelleflerinin vergi sistemine ve vergi ödemelerine olan olumlu tutumlarını ve vergi sistemi ile vergi ödemeye yönelik bağlılıklarını artırabilir ki bu durum sonuç olarak vergi uyumunda olumlu bir etkiye sahiptir. Mükelleflerin adil ve etkin olarak algıladığı kurumlar vergi ahlakı üzerinde pozitif bir etkiye sahip gibi gözükmektedir. Vergiler, hükümetin olumlu eylemlerine yönelik ödenen bir fiyat olarak görülebilir. Dolayısıyla mükellefler kamu görevlilerine güveniyorsa, dürüst olmaya daha istekli olmaktadır. Eğer hükümet güvenilir bir biçimde davranırsa vergi mükellefleri vergilere uyum sağlamaya daha fazla istekli olabilmektedirler. Vergi idaresine benzer şekilde vergi mükellefleri ve hükümet arasındaki ilişki, güçlü duygusal bağlar ve sadakat içeren bir ilişkiyel sözleşme veya psikolojik sözleşme olarak görülebilmektedir. Böyle bir psikolojik vergi sözleşmesi, güven temelli olumlu eylemlerle sağlanabilir. Hükümet, iyi işleyen kurumlarla güven oluşturmaya çalışırsa, işbirliği başlatılabilir veya artırılabilir. Dahası, mükellefler muamele tarzından tatmin olduklarında, işbirliği daha da geliştirilir. Hükümetten alınan sonuçların ödenen vergilerle ilgili olarak adil olduğuna karar verilirse, hiçbir sıkıntı ortaya çıkmaz (Torgler, 2004b:7).

Güven paradigmasıyla tutarlı olarak vergi ödeme kültüründe hükümet destekli bir değişim imkanı olabilmektedir (Alm ve Torgler, 2011:647):

- ✓ Vergi uyumluluğunu ahlaki davranış biçimi olarak güçlendirmek ve dolandırıcıları ilan etmek için kitle iletişim araçlarını kullanmak,
- ✓ Vergi ödemesi ile devlet hizmeti alımı arasındaki bağlantıyı vurgulamak,
- ✓ En başından itibaren, vergi ödemenin "yapılacak doğru şey olduğu" düşüncesini öne sürecek bazı grupları hedeflemek,
- ✓ Uyumu teşvik edecek diğer organizasyonları listelemek, böylece vergi ödemenin kabul edilen ve ahlaki davranış kalıbı olduğu tekrar görülür,
- ✓ Bireylerin, dolandırıcılığın "uygun" olduğunu düşünmelerine sebep olmaktan kaçınmak, bir vergi affı, yanlış sinyal göndermenin klasik bir örneğidir,
- ✓ Kişilerin, davranıldıklarını hissettikleri algılanan eşitsizlikleri ele almaktır.

2.4.6. Kültürel Yapı

Kültür kavramı, etimolojik olarak Latince'deki "Cultura" sözcüğüne dayanmakta ve Türkçe'de "hars, ekin, irfan ve ümran" gibi kavramlarla aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerde birçok yargı ve tanım üretilen bu sözcük, botanikten sosyal ve beşeri bilimlere kadar uzanan anlam dolu ve geniş kapsama sahip bir kavramdır (Canbay ve Çetin, 2007:54). Kültür, uzun zaman periyotları boyunca ve nesiller boyu devam eden geniş toplumsal normları ifade etmektedir (Luttmer ve Singhal, 2014:160).

Vergi kültürü, ulusal vergi sistemiyle bağlantılı olan tüm etkileşimli resmi ve gayri resmi kurumların tamamı ve bunun ülke kültürü içerisinde tarihsel olarak gömülü olan pratik uygulaması olarak tanımlanabilir (Nerre, 2001:16). Ulusal kültürün bir parçası olarak vergi kültürü, vergilendirme araçlarını ve ilkelerini yansıtan, amaçlı ve uyumlu eğitim ile vergilendirme değişikliklerini içeren, iç ve dış çevre tarafından etkilenen en önemli vergi sorularıyla ilgilidir (Sinküiene, 2005:185).

Vergi kültürü, vergi ödeme ile vergilendirme kültüründen meydana gelmektedir. Her ülkede siyasi, ekonomik, kültürel yapı, kurumsal kökenlerle geçmişten gelen tarihsel kodlara göre bir vergi kültürü oluşmaktadır (Gerger, 2011:66).

Vergi kültürü, yükümlülerin ve vergileme yetkililerinin fiil ve davranışlarına yön veren maddi-manevi unsurlar toplamıdır. Etkin ve pozitif yönlü bir vergi kültürü devlete olan bağlılık düzeyini artırmak suretiyle cebirden ziyade gönüllü bir vergi ödemesinin sağlanması, devlete ve vergi idaresine güven sağlama, yıkıcı çatışmalara engel olma, mükellef ile vergi idaresi arasındaki davranış ve beklentilere şekil vererek vergi toplama ve uyumun artırılması gibi birçok faydaya sahiptir (Canbay ve Çetin, 2007:59).

Vergi kültürü, toplumun sosyoekonomik, çevresel, siyasi ve kültürel değer ve yargılarıyla şekillenen vergi idaresi ve mükelleflerin davranışlarını etkileyen maddi-manevi unsurlardır.

Vatandaşlarına mal ve hizmet sunabilmek için devlet önemli miktarda vergi geliri tahsil etmelidir. Bu tür tartışmalarda sıklıkla unutulmuş şey, devletin rolünün söz konusu ülkenin kültürüne göre büyük ölçüde belirlenmiş olabileceği ve kültür farklılıkları

dolayısıyla optimal vergi miktarı ile optimal devlet büyüklüğüne dair evrensel bir çözüm bulmanın imkansız olabileceğidir (Cabelkova ve Strielkowski, 2015:24).

Vergi mükellefleri diğer kültürel normlardan etkileniyorlarsa, farklı toplum kurumları kısıtlayıcı olarak hareket ederken ve farklı ülkeler arasında değişirse, vergi ahlakı; mükellef uyumu ve diğer davranış biçimlerinin önemli bir belirleyicisi olabilir. Ne var ki vergi ahlakında bu farklılıkların nedenlerini izole etmek herkesin de bildiği gibi zordur (Alm ve Torgler, 2006:225). Vergi ödemeye yönelik içsel motivasyon, yıllar boyunca ve farklı ülkelerdeki vergi mükelleflerinin davranışları hakkında bir açıklama bulmaya anahtar olabilir (Sa ve diğerleri, 2014:115).

Farklı dünya görüşleri veya kültürel biliş kısa yolları, farklı normlar ve değerler içermektedir. Örneğin, bireyci bir dünya görüşüne sahip bir kişi, özgüven, bağımsızlık ve efor normlarını güçlü bir şekilde bünyesinde barındırırken, karşıt sosyalist görüşü savunan bir kişinin değerleri eşitlik, karşılıklılık, işbirliği vb. vurgulamaktadır. Bazı dünya görüşleri (kültürel bilimler veya şemalar), örneğin ırksal, dini, bölgesel, cinsiyet veya yaş temelli belirli demografik gruplarla ilişkilendirilir (Kornhauser, 2007:144).

Vergi ahlakı bir anlamda genel kültür düzeyinin bir fonksiyonu durumundadır. Kültür düzeyi ise ekonomik düzeyle paralel yöndedir. Bu yüzden ekonomik açıdan gelişmiş ülkelerin vergi ahlakı seviyesi gelişmemiş ülkelere kıyasla daha yüksektir. Bu durum aynı ülke içerisindeki gelişmişlik düzeyleri farklı olan bölgelerde dahi farklılık göstermektedir. Örnek olarak Fransa ve İtalya ülkelerinin kuzey bölgeleriyle güney ve orta bölgeleri gösterilebilmektedir. Bu ülkelerin kuzey bölgeleri diğer bölgelere oranla daha yüksek bir vergi ahlakına sahiptir ve yine kuzey bölgelerinin ekonomik düzeyleri de diğer bölgelerden yüksektir (Nadaroğlu, 1981:301).

Genel olarak vergi ahlakı toplumdan topluma farklılık göstermektedir (Şenyüz, 1995:34). İtalyanlar ve İspanyollardan tutun da Fransızlar, İsviçreliler ve Belçikalılara kadar bütün Latin milletler, vergi idarelerine ve memurlarına yönelik doğuştan bir güvensizlik ve geleneksel bir şüphe içerisindedirler. İngiliz ve İskandinav ülkeleri ise temeli devlet bilincine dayalı bir vergi disiplinine sahip bulunmaktadırlar. Söz konusu farklılıkların büyük olması, kültürel şartların şekillendirdiği tercihlerin ekonomik

gelişmişlik düzeyinden bile daha fazla öneme sahip olduğunu kanıtlamaktadır (Turhan, 1998:356).

Askıda kahve (Caffè sospeso) olarak bilinen eski bir Neopolitan geleneği bulunmaktadır. Müşteri bir kahve satın almak yerine iki kahvelik para ödemektedir; bir tanesi kendisi için ve diğer askıda kahve ise kahve alabilecek maddi gücü olmayan tanımadığı bir devamlı müşteri içindir. Askıda kahve diğerlerine karşı bir görev duygusunu temsil eden bir hareket haline gelmiştir. Neopolitanlar konu kahveye gelince aşırı derecede cömert olmalarına karşın vergi ödeme davranışları, başkalarına yönelik tercihleri konusunda farklı bir şeyi öne sürmektedir. Edward Banfield ve Robert Putnam, Güneyli vatandaşların tek acil sorununun onların ailesel bütünlüğü olduğu üstelik hükümetin etkinliği ve ekonomik gelişmeyi olumsuz etkilediğini destekleyen akıcı kitaplar yazmışlardır (Attoma ve diğerleri, 2006:13). Kötü bir kültür sebebiyle ülkeleri kaderlerine hapsedmek, kültürün kendisi değişebilir olabileceği için deterministtir (Taschetti, 2013:18).

2.4.7. Dini İnanç

Din, bireysel davranışlarda diğer önemli bir faktördür ve bireysel davranışlar, emirlerle davranış yönlerini değiştirme yeteneğine sahiptir. Buna ek olarak, farklı dinlerin aynı koşullar altında farklı görüşlere sahip olabilmeleri mümkündür. Bu nedenle dinin kendisi genel ahlak kurallarından farklıdır (Yücedoğru, 2013:5).

Vergi uyumu kararlarında bireysel ahlaki inançların oldukça önemli olduğu görülmektedir. Vergi kaçakçılığı ahlaki bir sorun olarak görülüyorsa, bireylerin vergi durumundan bağımsız olarak vergi kaçırma olasılığı daha düşüktür. Öte yandan, vergi kaçakçılığını ahlaki bir mesele olarak görmeyen bireyler, vergi kaçakçılığını şekillendiren faktörlerden etkilenmektedir (Reckers ve diğerleri, 1994:833).

Dindarlığın ne olduğu ve nasıl ölçüleceği konusunda bazı şüpheler olabilmektedir. Aynı şekilde, dindarlık tanımları çok olduğu için, bunun için birkaç gösterge olabilmektedir. En açık olanı, bir katılımcının Tanrı'ya inanıp inanmadığı olabilmektedir. Öte yandan, Tanrı'ya olan inancın, bir kişinin davranışını etkilemede önemli olmadığı iddia edilebilmektedir. Bu yüzden hem inancı gösteren hem de Tanrı'nın kişinin hayatında ne kadar önemli olduğunu gösteren değişken dahil edilmektedir. Bu göstergelere yönelik

diğer bir eleştiri, dinde önemli olan Őeyin kişinin sadece neye inandığı değil ayrıca ne yaptığının da önemli olduğu dűřüncesidir (Cabelkova ve Strielkowski, 2015:29). Dindarlık, sosyal normları destekleyen bir fenomen olarak vergilerin ödenmesi davranışını teşvik edici gibi görünmekte ve bu nedenle vergi ahlakını yükseltmektedir (Bilgin ve Bilgin, 2016:177).

Vergi ahlakının belirlenmesi ve yükümlülerin vergi kaçırmaya ilişkin dűřünce ve davranışlarının oluşumunda, içinde buldukları toplumun sosyokültürel, ekonomik ve siyasal faktörlerin yanı sıra dini faktörler de bu ahlaki kuralların oluşumunda oldukça öneme sahiptir (Gerger, 2011:62). Dindarlık, tüm bireyler için ortak olan dűřüncelerin yapılarını çözmektedir. Sonuç olarak, işlem ve uygulama maliyetleri dűřmektedir. 2500 yıl önce, Konfüçyüs, ahenkli, öngörülebilir insan davranışları oluşumunda ritüelin önemini vurgulamıştır (Torgler, 2003b:6). Son olarak, daha yüksek bir itaat ve dindarlık duygusu, daha yüksek bir vergi ahlakı sonucunu doğurmaktadır (Torgler ve diğerleri, 2008:336).

Dini inançlarına bağlılık gösteren bir vergi mükellefi, dinsel kurallara dayalı vergilere itibar etmektedir. Vergiler, üyesi olunan dini bir ödev konumunda olduğu için büyük bir bağlılıkla gerçekleştirilmektedir. Ancak, dini olmayan vergiler dindar bir yükümlü tarafından dini vergilere oranla daha zor kabul edilmektedir. Bu durum olaylara yaklaşım biçimi ve inanç sorunudur (Şenyüz, 1995:48). İnsanlar dini kurallarını ne kadar çok uygularsa yetki makamlarına ne kadar saygı duyarlarsa vergi ödemeye o derece istekli olmaktadır (Trüdinger ve Hildebrandt, 2013:201).

Dindar bireyler, dini kurallara dayanan vergilere karşı daha duyarlıdırlar. Dini inançların ve duyguların benimsenmesi, kutsal kitaplardaki vergisel emir ve tavsiyeleri daha da önemli hale getirmektedir. Örneğin, zekatın İşlam dininin Őartlarından biri olması, Müşlümanların temel bir görevi haline gelmesini sağlamaktadır. Bu durum dini vergiler, yaşamını dini referanslara göre sürdüren bireyler açısından oldukça etkili olmaktadır (Aktan ve diğerleri, 2006:151). Bu etki, yolsuzluk, güvenilirlik, yaş, ekonomik durum, eğitim, cinsiyet, medeni durum ve istihdam durumu gibi faktörleri kontrol ettikten sonra bile devam etme eğilimindedir (Torgler, 2003e:297). Ayrıca zekatın İşlam dininin Őartlarından biri olmasının yanı sıra Müşlüman bireylerin vergiyi algılama biçimleri de oldukça önem taşımaktadır. Vergi, angarya olarak veya dinsel içerikten yoksun bir Şekilde

algılanırsa vergi ahlakı ve vergi uyumu da sonuç olarak düşük seviyede olacaktır (Gökbunar ve diğerleri, 2007:81).

Bütün dinler, kendi mensuplarına İslam'da zekat ve Hristiyanlıkta aşar vergisi gibi başkalarına destek vererek ve bağış yaparak yardım etmeyi öğretmektedir. Verme kavramı; din mensupları; teşvik veya mali refahın, vermenin bir sonucu olduğuna inandıkları için onların vergi yasalarına uymalarına yönelik diğer bir neden olarak vurgulanmıştır. Bu değerlerin, vergi mükelleflerini; görevlerini sadece kendi dinleri için değil, aynı zamanda ülke için yapmalarına da motive etmesi beklenilmektedir (Mohdali ve Pope, 2014:80).

2.5. DEMOGRAFİK FAKTÖRLER

Vergi ahlakı ve vergi uyumunu etkileyen faktörler arasında vergi mükelleflerinin kişisel özellikleri önemli etkenlerdendir. Demografik faktörler içerisinde eğitim düzeyi, meslek, medeni durum, yaş ve cinsiyetin vergi ahlakı ve vergiye uyuma olan etkileri incelenmektedir.

2.5.1. Eğitim Düzeyi

Eğitim, uyumu çeşitli şekillerde geliştirir. En açık bir biçimde, insanlar bildikçe kasıtsız hataları azaltmaktadırlar. Vergi kanunlarına uymaya çalışırken de daha az hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Eğitimden sağlanan bilgi, ayrıca hayal kırıklığını azaltması ve uyumu artırması gereken, bir vergi mükellefinin vergiye harcadığı zamanı azaltmalıdır. Araştırmalar, eğitimin uyumu, vergi ahlakını artıran daha karmaşık yollarla da geliştirdiğini göstermektedir. Çeşitli teknikler kısa vadede vergi ahlakını teşvik edebilir, ancak vergi ahlakının unsurları olan tutum ve kişisel normların çoğu erkenden başlamakta ve zamanla birikmektedir. Sonuç olarak, vergi ahlakını iyileştirme çabaları devam etmeli ve bir kişinin gelişim yılları olan çocukta başlamalıdır (Kornhauser, 2007:162).

Eğitim etkeni, vergi ahlakı üzerinde oldukça fazla öneme sahiptir, çünkü yükseköğrenim süresince vergi dersi sağlanan bireyler, zamanla vergi ödemeye daha istekli olabilmektedir (Göksu ve Şahpaz, 2015:224).

Eğitim düzeyi, vergi ahlakını olumlu etkilemektedir (Li, 2010:169). Daha yüksek eğitim seviyesi, belirli vergi bilgilerinin daha iyi anlaşılmasıyla ilişkilendirilebilmektedir; bu ise, tutumları olumlu yönde etkilemekte ve vergi uyumunu desteklemektedir (Chan ve diğerleri, 200:98).

Vergi ahlakının yerleştirilme konusu bir eğitim, bilinçlenme ve fikirlerde meydana gelen değişiklikler konusudur (Seyidoğlu, 1992:949). Eğitim ve sürekli çıkan haberler, vergi ahlakını olumlu etkilemektedir; ancak siyasi konuları arkadaşlarla tartışmanın yoğunluğundan dolayı ölçülen siyasi ilgi, vergi ahlakını olumsuz etkilemektedir (Torgler, 2012:20). Kapsamlı çerçevede, eğitilmiş bireyler, okuma yazması olmayanlara kıyasla daha yüksek vergi ahlakına sahiptir (Cyan ve diğerleri, 2016:31). Vergi mükelleflerinin finansal alandaki siyasi ve teknik eğitimlerinin artırılması, vergi uyumunun sağlanması kolaylık sağlayacaktır (şenyüz, 1995:36).

Eğitim düzeyi vergi ahlakı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Daha eğitilmiş bireyler vergiye karşı hileyi daha az meşrulaştırma eğilimi içindedirler (Daude ve diğerleri, 2013:22). Birçok vergi ahlakı bileşeni, hayatın erken döneminde gelişen şemalar ve duygusal nitelikleri içerdiği için, bazı eğitim programları, vergi mükellefi olmadan önceki gençlik döneminde yöneltilmelidir. Örneğin, sosyal bilgiler veya ekonomi alanlarında çeşitli okul müfredatları, çocuklar için toplumsal vergilerin rolü hakkında bilgi edinmek ve vergi okuryazarlığı yapmak için ideal yerlerdir (Kornhauser, 2007:163). Bu sebeple ilköğrenim ve ortaöğrenim müfredatlarına yeni dersler eklenmelidir. Bu sayede bu çabalar, gelecekte devlete vergi geliri olarak döneceği için verimli kabul edilmektedir (şenyüz, 1995:35).

Öte yandan, eğitilmiş vergi mükellefleri, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma fırsatlarını daha iyi anladıkları ve devletin vergi gelirlerini nasıl kullandıkları konusunda daha eleştirel ve daha iyi farkındalığa sahip oldukları için vergi ödemeye daha az uyumlu olabilmektedirler (Torgler ve Murphy, 2004:12).

Eğitim, vergi mükellefinin vergi kanununa ilişkin bilgileriyle ilgilidir. İyi eğitilmiş vergi mükelleflerinin, vergi kanunları ve hükümetin sağladığı mali güdülerin etkisi hakkında daha fazla bilgi sahibi olması beklenmektedir. Bu bireyler ayrıca yüklenen vergilerden, vatandaşlar için devletin sunduğu fayda ve hizmetlerin farkındadırlar ve

böylece uyumluluk derecesini değerlendirmede daha iyi bir konumdadırlar. Diğer yandan yüksek eğitimli vergi mükellefleri, muhtemel hükümet israflarının daha fazla farkında olmalıdırlar bu sayede devletin vergi gelirlerini nasıl kullandığı konusunda daha eleştirel olabilmektedirler (Torgler ve Schaltegger, 2006:409).

Mükellefler, yükümlülüklerinin ne olduğunu anlamazlarsa uyumu zorlamaya yönelik yapılan herhangi bir müdahale, haksız olarak algılanacaktır. Bu yüzden, özellikle vergi inceleme aşaması süresince sağlam vergi mükellefi hizmetlerini sağlamaya ihtiyaç vardır. Bu hizmetler, vergi mükelleflerinin uyumunu arttırmak ve mükellef eğitim programlarını tanıtmak için bilginin yayılmasını kapsayacaktır. Vergi mükellefi hizmetleri de vergi beyannamelerinin doğru şekilde doldurulması için uygun rehber sağlanarak, vergi mükelleflerinin sorularını kaydetmeye ve cevaplamaya yönelik otomatik sistemleri ve önemli vergi son tarihlerini vb. ilan etmeye yönelik kitle iletişim araçlarının daha geniş kullanımını tanıttılarak geliştirilebilir (Chucks ve Anthony, 2013:49).

Vergilerin önemi ve rolü hakkında gençleri eğitmek çok önemlidir. Vergi eğitiminin teşvik edilmesi için konsey kurulması yoluyla okullarda vergi eğitimine yönelik bir ortam yaratılması ihtiyacı bulunmaktadır. Vergi eğitimi, orta ve uzun vadeli perspektiflerle ve vergi mükellefi bilinç düzeyini arttırmak için bir araç olarak görülmelidir. Orta ve yükseköğrenim kurumlarındaki öğrencileri hedeflemek daha uygun olacaktır. Etkili bir vergi eğitimi müfredatı hazırlamak için genel çaba hem eğitim hem de maliye bakanlıklarını kapsamalıdır (Chucks ve Anthony, 2013:50).

Vergi kaçakçılığını önlemenin başarılı bir yolu, vergi ahlakını ve insanların vergi sisteminin adaleti düşüncesini geliştirmek için toplumun daha büyük kesimlerine daha fazla vergi bilgisi sağlamaktır (Eriksen ve Fallan, 399). Vergi eğitimi, vergi mükelleflerini vergiye uyma konusunda ikna etmede etkili araçlardan birisidir (Park ve Hyun, 2003:681).

Verginin rolünün ve halkın refahına katkılarının önemi konusunda gençleri eğitmek zorunludur. Geleceğin vergi mükellefleri, vergiyle ilgili hak ve görevlerini bilmelidir. Verimliliği artırmak ve bireylerin çalışmalarını profesyonel bir şekilde yürütmelerine yardımcı olmak için sürekli eğitim gereklidir. Bu, bireylere yönelik vergi ahlakında bir artışla sonuçlanacak olan halkın güvenini artırmada yardımcı olacaktır (Vythelingum ve diğerleri, 2017:9).

Son olarak, farklı ülkelerdeki ve üniversitelerdeki öğrencilerin, aynı içeriğe ve yoğunluğa sahip olmayan farklı vergi derslerine sahip olmalarına rağmen, üniversitelerdeki vergi eğitimi geleceğin mükellefleri olan öğrenciler üzerinde olumlu etkilere sahiptir (Göksu ve Şahpaz, 2015:230). Eğitim seviyesinin artmasıyla yükümlülerin vergiye karşı daha duyarlı ve sorumlu bir şekilde tutum sergilemeleri eğitimin önemini vurgulamaktadır (Muter ve diğerleri, 1993:63).

2.5.2. Meslek

Vergiye uyum oranları mesleklere göre farklılık göstermektedir (Andreoni ve diğerleri 1998:840). Serbest meslek sahipleri, tam zamanlı çalışanlara göre daha düşük bir vergi ahlakına sahiptir. Bu sonuç, özellikle serbest meslek sahibi bireylerin etkin olmayan devlet faaliyetleri tarafından üstlenilen yüksek işlem maliyetleriyle yüzleştirdikleri ve sınırlandırıldıkları geçiş ülkelerinde şaşırtıcı değildir (Torgler, 2004b:21). Serbest meslek sahiplerinin, daha fazla doğrudan bir biçimde zarar gördükleri ve vergi yükü konusunda daha bilinçli oldukları gerçeğinin yanı sıra, daha fazla ahlakdışı eylemlerin olaylarına maruz kalmaları da mümkün olabilmektedir (Gerstenblüth ve diğerleri, 2008:5).

İlginç bir biçimde işçi sınıfı olarak kendini tanımlayanlar, diğer tüm gelir gruplarına göre daha yüksek vergi ahlakına sahip bulunmaktadır (Li, 2010:169). Bunun sebebinin ücretli kesimin daha çok elde ettiği net gelirin bilincinde olması ve beyanname vermemesi sebebiyle vergiyi unutma ya da görmezden gelme durumunun olabileceği düşünülmektedir (User, 1992:43). Öte yandan, bir işte çalışan ve serbest meslek sahibi kişilerin vergi ahlakı daha düşükken, kiliseye katılım, vergi ahlakı literatürü ile uyumlu olan daha yüksek vergi ahlakıyla ilişkilendirilmektedir (Torgler, 2012:20). Ayrıca, işsizlik vergi ahlakını olumsuz yönde etkilemektedir (Torgler, 2003c:136).

Emekli insanlar, tam gün çalışanlara oranla daha yüksek vergi ahlakına sahiptir ve öğrencilerin vergi ahlakı tam gün çalışanlardan daha düşüktür (Bilgin ve Bilgin, 2016:176). Çalışma şartları, emeklilik gibi belirleyiciler vergi ahlakını etkilerken seçilen meslek grubu da vergi ahlakını şekillendirmektedir.

Bir meslek grubunun vergi kaçırması yaygınsa ve toplumsal bir kabul görmekteyse mesleğe katılacak olan bireyler ilk dönemlerde vergi kaçırma konusunda yanlış olduğu

düşüncesinde olsalar dahi zamanla meslektaşlarının gerisinde kalmama, ticari kar, yatırım genişletme vb. sebeplerle vergiye tabi kazançlarını düşük gösterebilmektedirler. Sonuç olarak meslektaşlar arası sosyalleşme vergi uyumsuzluğuna sebep olabilmektedir (Serim, 2015:154).

2.5.3. Medeni Durum

Boşanmış ve ayrılmış kişiler, belki toplum değerlerini daha fazla küçümsediklerinden ya da muhtemelen doğaları gereği sosyal değerleri küçümseyen bireylerin boşanma ihtimallerinin yüksek olması sebebiyle en düşük vergi ahlakına sahiptirler (Frey ve Torgler, 2007:146). Evli kişiler, bekarlardan daha yüksek bir vergi ahlakı eğilimine sahiptir (Torgler, 2004b:21). Evli kişiler en yüksek vergi ahlakına sahiptirler (Torgler, 2012:20).

Bekar kişiler, evlilik planlarını gerçekleştirebilmek ya da evlilik öncesi gençlik dönemlerinde artan ihtiyaçlarını karşılayabilmek için daha fazla gelire ihtiyaç duymaktadırlar. Bu gelirlerin devlete ödenen vergilere ayrılması söz konusu bireylerin vergi ödeme konusundaki istekliliklerini azaltabilmektedir. Bunun sebebi vergilerin bireylerin planlarını, ulaşmak istedikleri amaçlarını ya da karşılamaları gereken ihtiyaçlarını ertelediği düşüncesidir.

2.5.4. Yaş

Genç vergi mükellefleri, gelirlerinin büyük bir kısmını tüketime veya tüketim amaçlı kısa vadeli tasarruflara ayırmaktadır. Özellikle aile kurma dönemlerine ulaşan vergi mükellefleri yüksek gelir düzeyine ulaşamadıkları ve yüksek yaşam standardı istekleri sebebiyle vergilere karşı isteksizdirler. Ancak yaşı ilerlemiş olan bireyler yüksek yaşam standardı konusunda ısrarlı olmadıkları için iyi bir vergi mantalitesine sahiptirler (Şenyüz, 1995:47). Nesiller arasındaki farkın aslında bir yaş etkisi olduğu düşünülmektedir. Böylece günümüzün gençleri, yaşlandıklarında günümüzünkine benzer bireysel normlara sahip olabilirler bu ise genç neslin daha serbest tutumları nedeniyle toplumun vergi ahlakı erozyonunun görülmeyeceği anlamına gelmektedir (Nordblom ve Zamac, 2012:168).

30 ile 65 üzeri yaş arasındaki tüm yaş grupları 16-29 yaş grubu referans grubundan daha yüksek oranda vergi ahlakına sahiptir. Aslında, marjinal etkilerin yaş artışıyla arttığını görebiliriz; Örneğin, 65 üzeri yaş grubu, tüm yaş gruplarının en yüksek vergi ahlakını bildirmektedir (Torgler ve Murphy, 2004:15).

Yaşlanmak, vergi ahlakını olumlu yönde etkilemektedir (Torgler, 2004b:21). Genel olarak bakıldığında, mevcut durum önümüzdeki yıllarda vergi ahlakının artmasını desteklememektedir. Genç neslin vergi ahlakını ilgilendiren bu olumsuz eğilimi tersine çevirmek için bazı önemli adımlar gerekmektedir (Sipos, 2015:766).

2.5.5. Cinsiyet

Vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyini etkileyen faktörler arasında cinsiyet önemli bir yere sahiptir. Cinsiyet, bireylerin toplum içerisindeki davranış ve tutumlarını etkileyebilmektedir. Cinsiyet, bireyin topluma, toplumun da bireye olan görüşünü farklılaştırabilmektedir. Aynı zamanda toplumun bireylere cinsiyetleri sebebiyle farklı roller yüklediği görülebilmektedir. Bu durum bireylerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerini etkileyebilmektedir.

Kadınlar erkeklerden çok daha yüksek bir vergi ahlakına sahiptir (Torgler, 2004b:21). Bu durumun kadınların daha ihtiyatlı ve riskten daha fazla kaçınan bireyler olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir (Bilgin ve Bilgin, 2016:177). Ancak, yaşlı erkekler, yaşlı kadınlardan daha fazla vergi ahlakına sahip olduklarına göre kadınların vergi uyumuna yönelik tutumları zaman geçtikçe çarpıcı bir biçimde kötüleşmektedir (Cyan ve diğerleri, 2016:31). Erkekler kadınlara göre daha az uyumludur ve vergilerini öderken stratejik biçimde davranma ihtimalleri daha yüksektir (Kastlunger ve diğerleri, 2010:8). Benzer şekilde, sosyal psikolojik araştırmalar, bayanların erkeklerden daha uyumlu ve daha az özgüvenli olduklarını ileri sürmektedir. Bununla birlikte, sosyal psikoloji, farkın geleneksel kadın rolü üzerine kurulduğunu iddia ederse, daha bağımsız olan günümüz kadın neslinin vergi ahlakı veya vergi uyumu daha düşük olmaktadır. Diğer bir olasılık kadınların erkeklerden daha fazla riskten kaçınan bireyler olmalarıdır (Torgler, 2003a:52).

Vergi sürecine birincil yaklaşımlarının, vergi minimizasyonu olduğunu iddia eden vergi mükellefleri, erkekler nezdinde daha uyumsuzdur, uyumsuzluktan daha fazla finansal fayda beklenmektedirler ve onların vergi beyannameleri daha karmaşıktır (Colins ve diğerleri, 1992:9).

2.6. ÇEVRESEL FAKTÖRLER

İnsan, sosyal bir varlık olması sebebiyle toplumlar halinde yaşamaktadır. Toplumsal yaşam bireylerin birbirleriyle etkileşimini de beraberinde getirmektedir. Aynı toplumda yaşamak fikir ve görüşlerin değişimine sebep olabilmektedir. Kısacası vergi ahlakı ve vergi uyumu çevresel faktörler tarafından etkilenmektedir. Muhasebe meslek mensupları, diğer mükellefler ve yakın çevre bireylerin vergiye yönelik tutum ve davranışlarını olumlu ya da olumsuz açıdan değiştirebilmektedir. Bu başlıkta bu değişiklikler ele alınmaktadır.

2.6.1. Muhasebe Meslek Mensuplarının Etkisi

Muhasebe meslek mensupları, gereken düzeyde önemsenmeleri durumunda yükümlü-vergi dairesi arasındaki ilişki açısından önemli rol oynayabilmektedir. Söz konusu role vergi sisteminin düzenlenme zamanlarında gereksinim duyulmaktadır. Bu bireylerin vergi idaresiyle iç içe olmaları, mükelleflere oranla daha fazla bilgi sahibi olmaları ve sayılarının az olması gibi sebepler vergi sisteminde yapılacak değişikliklerin önemini daha hızlı kavramalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda mükelleflerle ilişki içinde bulunmaları ve mükellef lehine davranacaklarına duyulan güven, değişikliklerin aktarılması sırasında mükellef ile vergi dairesi arasında bir köprü vazifesi görmelerini sağlayabilmektedir (Tunçer, 2005:225).

Muhasebe uzmanları; muhasebe, finans ve vergi işlemlerini gerçekleştirmek için müşterilerine danışmanlık sağlamakta ve hizmet vermektedir. Sonuç olarak, müşterilerini vergi ödemeleri konusunda etkileme potansiyelleri bulunmaktadır (Atabay ve diğerleri, 2016:253). Özgüven eksikliği olan, yeterli bilgisi veya zamanı olmayan, yalnız başına bir hatanın riskine katlanmaya isteksiz olan çoğu vatandaş diğerlerinden yardım arayacak çoğu zaman uzman bir vergi danışmanı çalıştıracaktır (Blumenthal ve Slemrod, 1992:185).

Vergi uygulayıcıları uyum sürecine nüfuz edebilmektedir. Doğru bilgiyi sağlayıcı bireyler olarak, hata oranını azaltabilir ve böylece uyumu arttırabilirler. Öte yandan, algılanan denetim ve ceza ihtimallerini azaltarak, denetimlerle ilişkili fiziki ve parasal maliyetleri düşürmek ve/veya agresif vergi tavsiyesinde bulunarak, vergi uygulayıcıları aslında daha fazla uyumsuzluğu teşvik edebilmektedirler (Andreoni ve diğerleri, 1998:846).

Yeminli mali müşavirlerin vergi düzenlemelerine uyma niyetleri, vergi mükelleflerinin vergi ahlakını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum mükellefler adına danışmanlık hizmeti veren ve vergiyle ilgili işlemleri gerçekleştiren yeminli mali müşavirlerin önemini ortaya çıkarmaktadır. Yeminli mali müşavirlerin vergi kurallarına uyma konusunda olumlu bir niyetleri varsa, müşterilerinin vergi yükümlülüklerini yerine getirme olasılığı daha yüksek olmaktadır. Yeminli mali müşavirlerin vergi ahlakının diğer boyutu, (vergi kaçakçılığına yönelik niyet) vergi mükelleflerinin ahlakını önemli derecede olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum, yeminli mali müşavirlerin, vergi mükelleflerinin vergi düzenlemelerine uyma niyetleri üzerindeki potansiyel olumsuz etkisini göstermektedir. Vergi düzenlemelerine uyma konusundaki istekliliği artırmak için, uzman yeminli mali müşavirler devlet kurumları için önemli bir kaldıraç olabilmektedir. Bu nedenle, vergi idarelerinde daha iyi sonuçlar elde etmek için mali idareler, vergi düzenlemelerini planlarken, yeminli mali müşavirlerin müşterileri üzerindeki etkisini dikkate almalıdır (Atabay ve diğerleri, 2016:257).

2.6.2. Diğer Mükellefler ve Yakın Çevrenin Etkisi

Vergi ahlakı, vergi mükelleflerinin sübjektif vergi yükü karşısındaki davranışlarına yön verdiği kadar diğer bireylerin aynı konuya ilişkin davranışlarını değerlendirme şeklini de belirlemektedir (User, 1992:144).

Kişisel anlamda vergi yükümlüsünün vergiye yönelik yükümlülükler noktasında içsel uyumu ve söz konusu yükümlülükleri kanunlara uygun bir şekilde yerine getirmek anlamına gelen vergi ahlâkı, bir vergi sisteminde beklenen başarıya ulaşılması bakımından oldukça öneme sahiptir. Vergi sistemi, devlet ile vergi yükümlülerinden oluşan ikili bir yapıdan oluşmaktadır. Yani vergi yasalarını koyan ve uygulayan birim ile söz konusu yasalara uyan bireylerden oluşmaktadır. Vergisel kanunlar ne kadar istenilen düzeyde

olursa olsun, uygulayıcı birimler vergi kanunlarını ne kadar iyi uygularsa uygulasin; eğer bireyin vergi ahlak düzeyi düşük ise sürekli vergi kaçırma yollarını arama çabasında olacaktır. Sistem içinde bu tarz davranışlar sergileyen yükümlülerin diğer mükelleflerin vergi ahlâkına da negatif etkide bulunacakları bir gerçektir. O halde, bir vergi sisteminin başarısı, vergi ahlakı yüksek seviyeli mükellef sayısı ile doğru orantıya sahiptir. Vergi ahlak düzeyi düşük mükelleflerin sayıları arttıkça, vergilemenin hedeflerine ulaşma olasılığı düşmektedir (Tosuner ve Demir, 2007:12).

Bireyler, aslında kendi yurttaşları adil paylarını öderlerse vergilerini ödemektedirler (Feld ve Frey, 2006:3). Eğer yükümlü, toplum içinde vergi uyumunun yaygın olduğu kanaatinde ise ve bunu içsel hale getirmişse dürüst davranmayıp (vergi kaçakçılığı vb.) içselleştirilmiş toplumsal kurallara uymamak kaynaklı (suçluluk duygusu veya utanma gibi) bir psikolojik maliyetle karşı karşıya gelir. Diğer yükümlülerin de vergi kaçırdığına şahit olmak yükümlü açısından suçluluk duymak ve utanmak gibi psikolojik maliyetleri azaltmak suretiyle bireysel yükümlülükte vergi kaçırmaı artıracaktır (Çevik, 2012:263).

Diğer mükelleflerin uyumluluk bilgileri, bir bireyin vergi uyumu için güçlü ahlaki bir motivasyon aracıdır (Bott, 2016:18). İnsanlar, vergi kaçırmanın yaygın bir fenomen olduğunu algıarlarsa, topluma katkıda bulunmaya yönelik içsel motivasyonları azalmaktadır (Torgler ve Schneider, 2005:244). Yaygın bir biçimde vergi kaçakçılığının bulunduğu toplumlarda vergi ahlakı düzeyinin düşüklüğünden söz edilebilmektedir (Seyidoğlu, 1992:949).

Bireyler, diğerlerinin davranışlarına uymak isteyebilmektedir yani akran uyumu doğrudan bireyin kendi uyumunu etkilemektedir. Bireyler ayrıca kendi uyum davranışları aracılığıyla kendi tarzlarına ilişkin bir şeyle, kendi akranlarını uyarmak isteyebilirler. Bu uyarının değeri akran uyumuna bağlı olabilir. Örneğin; vergi ödeme, uyumlu olan diğerlerine yalnızca olumlu bir uyarı olabilir veya tarz hakkındaki çıkarım, uyumlu mükelleflerin sayısına bağlı olabilir. Son olarak, bireyler uygulama ortamını kusurlu olarak algıarlarsa, akranların davranışı kişilerin vergi kaçakçılığının sonuçları hakkındaki kendi inançlarını etkileyebilir (Luttmer ve Singhal, 2014:158-159).

Başkalarına güvenmenin, vergi ahlakını önemli ölçüde ve olumlu etkilediğini ve başkalarının dürüst olduğuna ve vergi payını ödediğine inanıyorlarsa, bireylerin vergi

ödemeyi ahlaki bir eylem olarak gördüklerini belirtmektedir (Kondelaji ve diğeri, 2016:592).

Vergi ödemenin bir borç niteliğinde görülmesi, vergi ödemesi ardından bir haz duygusu uyandırmaktadır. Vergi ahlakının yüksek olduğu ve vergi ödeme eğiliminin güçlü olduğu ortamlarda aksi eğilimler, bireylerin vicdanlarında boğulmaktadır (Şenyüz, 1995:32). Bir vergi yükümlüsü, diğer mükelleflerin düşük bir vergi ahlakına sahip olduğuna ne kadar çok inanırsa hileci bir biçimde davranmasının maliyeti azalacaktır. Böylece vergi ahlakı erozyona uğramaktadır (Torgler, 2003d:376).

Ahlak algısı, bireysel vergi mükelleflerinin gelirlerini doğru bir şekilde rapor etmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ahlaki algı, bireylerin kendileri veya arkadaşları, meslektaşları veya akrabaları ile etkileşimde bulduklarında çevrelerindeki değişimlerden ve deneyimlerinden etkilenen bir bireyden diğerine de değişecektir (Kiow ve diğeri, 2017:12).

Vergi yükümlüleri içinde buldukları sosyal grupta kendilerine yakın hissettikleri ya da başarılarını beğendiği bireylerin davranışlarını taklit etme eğilimindedir. Söz konusu grupta (aile, arkadaş, tanıdık grupları vb.) yaygın bir vergi uyumsuzluğu mevcutsa ve onaylanmaktaysa yükümlü vergi ödeme konusunda muhtemelen isteksiz olacaktır (Serim, 2015:153).

Bireyler, diğer çoğu bireyin vergi kaçırdığının farkına varırsa onların vergiye katkıda bulunma isteklilikleri azalabilir ve vergiye uyum noktasındaki içsel motivasyonları kaybolabilir. Mükellefler aynı zamanda onların fırsatçı oldukları hissine kapılmaktadırlar. Vergi kaçırmaya ilişkin ahlaki maliyetler azalmaktadır. Dolayısıyla vergiden kaçınabilen vatandaşları tanıyan veya duymuş olan vergi mükellefleri diğer mükelleflerden daha düşük bir vergi ahlakına sahip olurlar (Torgler, 2005b:142).

Vergi yükümlülerinin bireysel ahlaklarının toplamı, toplumsal ahlakı vermektedir. Vergisel davranışlarını etkileyen önemli faktörlerden biri de toplum baskısıdır. Birey, içerisinde buldukları toplumdan etkilenen bir varlıktır. Bu sebeple vergi ahlakının yüksek olduğu toplumlarda bireyler üzerinde olumlu yönde bir baskı oluşmaktadır.

Böylece toplumsal vergi ahlakı, bireysel vergi ahlakını olumsuz davranışlardan caydırabilmektedir (Tosuner ve Demir, 2007:13).

2.7. DİĞER FAKTÖRLER

Bireyin vergi ahlakının, kamu malları ve hizmetlerinden topluma sağlanan faydaları algısıyla anlamlı ve pozitif bir ilişkisi vardır. Mali dolandırıcılığın algılanan boyutu, aynı zamanda, vergi ödemeye yönelik içsel motivasyonu da doğrudan etkilemektedir. Eğer algılar gerçek tepkilere yol açarsa, o zaman vergi kaçakçılığıyla mücadelede ele alınan kamu politikası girişimleri bunları dikkate almalıdır. Esasen, sonuçlar vergi ahlakının artırılacağı bir dizi stratejiyi göstermektedir. Örneğin, vergi ahlakının iyileştirilmesi ve vergi kaçakçılığını azaltmak için açık bir politika stratejisi anlamına gelen vergi ahlakı ile kamu hizmetlerinin algılanan faydaları arasında güçlü bir pozitif ilişki bulunmaktadır: hizmet sunumunu iyileştirmek. Ayrıca vergi ahlakı ile mali dolandırıcılık alguları arasında da güçlü bir negatif ilişki bulunmaktadır. Bu durum, hükümetin yolsuzluğu azaltılmasındaki olumlu eylemlerinin vergi uyumunu artırabileceğini göstermektedir (Alm ve Gomez, 2008:86).

Toplumun sosyal normları ve pozitif sosyal sermayenin atmosferi, bir kişinin vergi ile ilgili davranışını ve vergi ile ilgili davranışının genel fikirlerini etkilemektedir (Lillemets, 2009:234-238).

Yüksek vergi kontrolü ve düşük bürokrasi boyutuyla karakterize edilen ülkelerde vergi uyumu en yüksek düzeydedir. Bu, vatandaşların yolsuzluk ve şişkin bürokrasilerden korunduğu bir vergi ahlakı veya ikliminin güçlü bir caydırıcı olduğunu göstermektedir. Bu, vergi uyumsuzluğunun ve sonuç olarak ortaya çıkan düşük gelirlerin, ekonomik gelişmeyi büyük ölçüde engelleyebileceği gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sonuçtur. Gelişmekte olan ülkelerin hem vergi uyumuna hem de ekonomik gelişmeye elverişli vergi ahlakı tipini oluşturmak için hem yolsuzluğu hem de bürokrasiyi azaltmaları çok acil bir durumdur (Picur ve Belkaoui, 2006:179).

Artan oranlı vergi ve vergi ahlakı arasında pozitif ve azalan bir ilişki ortaya konmuştur. Bu da vergi kaçırmanın, artan oranlılığın yüksek düzeyde olduğu sistemlerde daha az olduğunu göstermektedir. Kamuoyu ve medya tartışmasında, artan oranlı

vergilerin genellikle ekonomik açıdan zarar verici olduğu düşünölmektedir. Çünkü bu vergiler, teşviklere zarar verir ve toplumun yüksek performans gösterenlerine çok yüksek vergiler yükler. Bununla birlikte, vergi artışının da olumlu ekonomik sonuçlar doğurabileceği görölebilmektedir. Gelir, sabit tutulduğunda dahi vergi mükelleflerinin, vergi sonrasında daha eşit bölüşüm sağlamak için gelirlerinden bazılarını feda etmeye istekli oldukları görölmüşür. Dolayısıyla, artan oranlı vergiler daha az vergi kaçakçılığı ve daha yüksek bir düzeyde algılanan adalet ve eşitliğe katkıda bulunur (Doerrenberg ve Peichl, 2010:17-18).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÜKSEKÖĞRENİM GÖREN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ AHLAK VE UYUM DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİ: GOÜ ÖRNEĞİ

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde yükseköğrenime hak kazanan öğrencilerde öğrenim süreci boyunca sağlanan eğitimin, söz konusu gençlerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerinde herhangi bir değişime sebep olup olmadığını belirleyebilmektir. Öğrencilerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerinde bir değişim gerçekleşmiş midir? Bir değişim gerçekleşmişse bu değişim ne yöndedir? Araştırmanın amacı bu tür soruların cevabını bulmaktır. Özetle yükseköğrenimin ve bilhassa öğrencilere sağlanan mali ve vergisel müfredatın vergi ahlakı ve vergi uyumuna etkisinin incelenmesidir.

3.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen anket uygulamasından elde edilen veriler, SPSS 16.0 paket programından yararlanılarak frekans, faktör ve varyans analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizi sonucunda vergi ahlakı ve vergiye uyumun beş alt boyuta sahip olduğu belirlenmiştir. Daha sonraki aşamada bu alt boyutların bölümler, bölgeler, meslek, ailesel gelir, kişisel gelir, yaş, sınıf, öğrenim türü, cinsiyet ve ailenin ikamet ettiği yere göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t testi ve ikiden fazla bağımsız gruplar için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile test edilmiştir.

3.3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE ÖRNEKLEMİNİN BELİRLENMESİ

Çalışmada Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF öğrencileri çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Söz konusu fakültede normal öğretim öğrenci sayısı 2317 ve ikinci öğretim öğrenci sayısı 2115 olmak üzere çalışmanın evreni toplamda 4432 öğrenciden oluşmaktadır. Birinci ve son sınıf öğrencilerini temsil edebilecek örneklem büyüklüğü 590 olarak belirlenmiştir. Tablo 2'de belirli evrenler için kabul edilebilir örneklem

büyüklikleri verilmiştir. Tablo 2'ye göre bu çalışmanın örneklem büyüklüğü kabul edilebilirlik açısından yeterlidir.

Tablo 2: Belirli Evren İçin Gerekli Örneklem Büyüklükleri

Evren Büyüklüğü	Gerekli Örneklem Büyüklüğü
500	217
1000	278
2000	322
4000	351
8000	367

Altunışık ve diğerleri Sosyal Bilimlerde araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı sayfa 137'den derlenmiştir.

3.4. ARAŞTIRMAYA YÖNELİK VERİLERİN ELDE EDİLMESİ

Çalışmada birincil ve ikincil veriler analiz edilmiştir. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi birinci ve son sınıf öğrencilerinden elde edilen veriler birincil verilerdir. Yapılacak anket sayısı toplam evrene oranlanarak tesadüfi olarak seçilen öğrencilere yüz-yüze görüşme tekniğiyle anket uygulaması yapılmıştır. Yükseköğrenimin vergi ahlakı ve vergi uyumu üzerindeki rolünü belirlemek için uygulanan 30 soruluk form, “kesinlikle katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), kararsızım (3), katılıyorum (4) ve kesinlikle katılıyorum (5)” ifadelerinden oluşan ve parantez içi değerlere karşılık gelen beşli-likert türü bir ölçekten oluşmaktadır.

Çalışmanın anket formunda kullanılan önermeler, çoğunlukla İzgi ve Saruç'a (2011) ait “Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Anket Çalışması” adlı makaleden alınmıştır. Bunun dışında D'Attoma ve diğerleri'nin (2006) “What Explains Regional Disparities in Italian Tax Morale? Testing the Amoral Familism”, Trüdinger ve Hildebrandt'in (2013) “Causes and Contexts of Tax Morale: Rational Considerations, Community Orientations, and Communist Rule” ve Jahnke'nin (2015) “Tax Morale and Reciprocity. A Case Study from Vietnam” makalelerinden de derlenen önermelerden yararlanılmıştır.

3.5. LİTERATÜRDE BULUNAN İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Vergi ahlakı ve vergi uyumu konusunda yabancı ve yerli yazarlar tarafından birçok çalışma yapılmaktadır. Vergilerin günümüz toplumlarında artan önemi yapılan araştırmaları daha çok artırmaktadır. Bu durum aynı zamanda vergi ahlakı ve vergiye uyum konularının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu başlık altında vergi ahlakı ve vergiye uyuma ilişkin çalışmalardan bazıları incelenmektedir. Bu çalışmalar şu şekildedir:

Gökbunar ve diğerleri (2007), “Türkiye’de Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma” adlı makalede vergi ahlakının etkenlerini incelemiştir. Çalışmada Avrupalı Değerler Araştırması (EVS) verileri kullanılmak suretiyle Türkiye’de vergi ahlakının etkenleri analize tabi tutulmuştur. 18 yaş üstü 1206 kişiye anket uygulaması yapılmış ve elde edilen bulgular; yaş cinsiyet, istihdam durumu gibi demografik faktörler ile dindarlık ve demokrasiye bağlılık gibi faktörlerin anlamlı farklılıklara sahip olduğunu göstermiştir. Tosuner ve Demir (2008), “Ege Bölgesinin Vergi Ahlak Düzeyi” makalesinde Ege Bölgesinde bulunan 8 ilde (İzmir, Manisa, Aydın, Muğla, Denizli, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak) yüz yüze görüşme yöntemiyle 640 örneklem kullanılarak anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Anketlerin güvenilirliği (0,7733) SPSS Paket Programı ile test edilmiştir. Ege Bölgesinde gelir vergisi mükelleflerinin vergi ahlakı seviyelerinin düşük (3,4647) olduğu belirlenmiştir. Vergi ahlakı ve vergiye gönüllü uyumun artırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. İzgi ve Saruç (2011), “Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Anket Çalışması” adlı makalede sosyo-kültürel faktörlerin vergi ahlakıyla olan ilişkisini incelemek amacıyla 1351 üniversite öğrencisine anket uygulaması gerçekleştirmişlerdir. Çalışma neticesinde vergi ahlakı ile devlete bağlılık, yurttaşlık bilinci ve din arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Vergi ahlakı ile iktidar partiyi kabul düzeyi arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Bilgin (2011), “Türkiye’de Vergi Ahlakının Belirleyicileri” makalesinde vergi ahlakını etkileyen faktörleri ve bu faktörlerin vergi ahlakı ile arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Çalışmada Dünya Değerler Araştırması (WVS) verileri sağlanmış ve sıralı probit modeliyle veriler analiz edilmiştir. Sonuçlar söz konusu belirleyicilerin; sosyal sermaye, din, dindar olma, siyasal iktidara duyulan güven ve ulusal onur olduğunu göstermiştir.

Organ ve Yegen (2013), “Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği” makalesinde muhasebe meslek mensuplarının vergi bilinci ve vergi ahlakına olan etkisini araştırmak amacıyla 100 muhasebe meslek mensubuna anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Elde edilen veriler SPSS 15.0 Paket Programı yordamıyla analize tabi tutulmuştur. Sonuç olarak vergi yükümlülerinin vergi ahlakı ve vergi bilinci seviyesinin sadece vergi denetim ve cezalarından değil aynı zamanda muhasebe meslek mensuplarının tutumlarından da fazlaca etkilendiği gözlemlenmiştir. Ayas ve Saruç (2015), “Vergi Kültürü ve Vergi Ahlakı: İtalya ve Türkiye” adlı makalesinde vergi kültürünün vergi ahlakıyla olan ilişkisini araştırmıştır. Çalışmada 274 Türk vatandaşı ve 206 İtalyan vatandaşına anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve SPSS 18 Paket Programı kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak kültür farklılıklarının vergi ahlakı üzerinde etkisi bulunamamıştır. Cinsiyet ve yaş gibi demografik faktörlerin vergi ahlakını etkilediği tespit edilmiştir. Yeşilyurt (2015), “Vergi Bilincinin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Maliye ve İlahiyat Bölümü Öğrencileri Örneği” makalesinde dini eğitim ve mali eğitimin, üniversite öğrencilerinin vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeylerine olan etkisini incelemiştir. Çalışmada Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Maliye ve İlahiyat Bölümlerinde öğrenim gören 473 üniversite öğrencisine anket uygulaması yapılmıştır. Neticede dini eğitim alan İlahiyat fakültesi öğrencilerinin mali eğitim alan Maliye bölümü öğrencilerine göre vergi bilinci ve vergi ahlakına ilişkin ifadelerle daha fazla katıldıkları tespit edilmiştir.

Sandalcı ve diğerleri (2015), “Vergi İdaresi ve Siyasi Yönetim Algısının Vergi Ahlakına Etkisi: Anket Çalışması” makalesinde vergi idaresi ile siyasi idareye yönelik algının vergi ahlakına olan etkisini araştırmıştır. Bu amaçla Dumlupınar Üniversitesi’nde öğrenim gören 1108 üniversite öğrencisine anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler SPSS 20. Paket Programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda vergi ahlakıyla devlete duyulan güven ve bağlılık, demokrasi seviyesi, idare yapısı, vergi idaresinin etkinliği, denetim ve cezaların etkinliği ve vergi sisteminin karmaşıklığı arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Akkara ve Gencel (2016), “Yükseköğretim Öğrencilerinin Vergiye Yönelik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği” adlı makalesinde yükseköğretim öğrencilerinin vergi algısı ve vergi bilinci seviyelerini ölçmeye yönelik bir çalışma yapmışlardır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nde öğrenim gören toplam 500 öğrenciye anket uygulaması yapılarak elde edilen veriler, SPSS v.22,0 Paket Programıyla

analize tabi tutulmuştur. Sonuç olarak Türkiye’de eğitim ve öğretim yoluyla vergi bilincinin artırılabilmesine ulaşılmıştır. Şahin ve Hatırlı (2016), “Türkiye’de Vergi Uygulamaları ve Vergi Ahlakı İlişkisi: Trabzon, Giresun ve Gümüşhane İlleri Örneği” adlı çalışmada Trabzon, Gümüşhane ve Giresun il merkezlerinde ticari kazanç ve serbest meslek kazancı elde eden 400 vergi mükellefine anket çalışması uygulamışlar ve elde edilen verileri Logit Modeli yardımıyla analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda denetim, kamuya güven duyma, vergi adaleti ve demokrasi etkenlerinin vergi ahlakıyla olumlu bir ilişkiye sahip oldukları belirlenmiştir.

Torgler (2003) “Tax Morale and Institutions” adlı çalışmasında doğrudan demokrasinin, hükümete, mahkemeye ve hukuk sistemine olan güvenin ve federalizmin vergi ahlakına dair etkisini analiz etmektedir. İsviçre üzerine olan çalışmasında bireysel düzeyde iki farklı veri seti: Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Uluslararası Sosyal Saha Çalışmaları Programı (ISSP) kullanmıştır. Elde edilen bulgular söz konusu belirleyiciler ile vergi ahlakı arasında anlamlı farklılıklar olduğunu doğrulamıştır. Park ve Hyun (2003) “Examining the Determinants of Tax Compliance by Experimental Data: A Case of Korea” isimli makalede Kore’ye ilişkin deneysel verileri kullanarak vergi uyumunun etkenlerini incelemişlerdir. Sonuç olarak Vergi denetimi ve vergi cezalarının, vergi kaçakçılığını caydırma konusunda önemli etkenler olduğu belirlenmiştir. Ayrıca söz konusu ülkede incelenen bireylerde bedavacılık sorunu olduğu gözlemlenmiş ve vergisel eğitimin vergiye uyum konusunda önemli bir araç olduğu belirtilmiştir. Torgler ve Werner (2005) “Fiscal Autonomy and Tax Morale: Evidence From Germany” isimli makalede Almanya’daki mali özerkliği incelemiş ve mali özerkliğin vergi ahlakına olan etkisini ele almışlardır. Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve Avrupalı Değerler Araştırması (EVS) verilerinden faydalanılmış ve verilerin analizinde Sıralı Probit Model kullanılmıştır. Çalışma neticesinde daha yüksek mali özerkliğin daha yüksek bir vergi ahlakına sebep olduğu belirlenmiştir. Kountouris ve Remoundou (2013) “Is There a Cultural Component in Tax Morale? Evidence from Immigrants in Europe” makalesinde vergi ahlakındaki kültürel bileşenin varlığını incelemiştir. Çalışmada göçmenlere ilişkin veriler, Avrupa Sosyal Araştırması (ESS) yoluyla elde edilmiş ve incelenmiştir. Neticede kültürün, vergi ahlakının önemli bir etkeni olduğu ve göçmen merkezli ülkelerdeki vergi ahlakı düzeyinin, göç edilen ülkedeki bireysel vergi ahlakını etkilediği gözlemlenmiştir.

McKerchar ve diğ erleri (2013) “Indicators of Tax Morale: An Exploratory Study” adlı makalede vergi ahlakının çıkış noktasını ve olası belirleyicilerini açıklamaya çalışmışlardır. Milli Gelirler İdaresi (IRS) ulusal araştırma programından elde edilen veriler, ordinary least regression, sıralı probit ve logit model yordamıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak vergi mükellefi uyumuna yönelik olası bir vergi ahlakı bileşeninin bildirilen uyum oranının dağılımına bağlı olduğu tespit edilmiştir. Engida ve Baisa (2014), “Factors Influencing Taxpayers’ Compliance with The Tax System: An Empirical Study in Mekelle City, Ethiopia” isimli makalede Etiyopya’nın Mekelle şehrinde 102 kişiyle bir anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Elde edilen verilere sıralı probit modeli uygulanarak vergi uyumunu etkileyen 9 unsur incelenmiştir. Bu unsurlar şu şekildedir: Denetim olasılığı, kamu harcamaları algısı, eşitlik ve adalet algısı, cezalar, mali kısıtlama, güncel hükümet politikalarına yönelik değişiklikler, yönlendirici grup, vergi idaresi ve vergi bilgisi. Söz konusu faktörlerin incelenmesi sonucunda denetim olasılığı, mali kısıtlama ve güncel hükümet politikalarının değişimi ile vergi uyumu arasında anlamlı farklılıklar tespit edilirken diğ er etkenlerle vergi uyumu arasında anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. Sa ve diğ erleri (2015), “Tax Morale Determinants in Portugal” isimli makalede, Avrupalı Değ erler Araştırması (EVS) yordamıyla sağlanan 1553 Portekiz vatandaşı örneğini 2008-2010 yılları arasında uygulamıştır. Portekizli vergi mükelleflerinin vergi ahlakını şekillendiren faktörlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Yapısal Eşitlik Modeli uygulanmıştır. Bu model yoluyla siyasal demokratik sistem, siyasal katılım, din, kişisel memnuniyet, diğ er bireylere ve kurumlara duyulan güvenin vergi ahlakına olan doğrudan etkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak Portekizli vergi mükelleflerinin vergi ahlak düzeylerini; hükümet benzeri kurumlara duyulan güven, parlamento ve yargı sistemi, siyasal katılım, demokrasiye olan inancın ülke yönetilmesi açısından iyi bir siyasi sistem olması gibi faktörlerin etkilediği gözlemlenmiştir.

Horodnic ve Williams (2016), “An Evaluation of The Shadow Economy in Baltic States: A Tax Morale Perspective” isimli makalede vergi ahlakı ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemek için birer Baltık devleti olan Estonya, Letonya ve Litvanya’da 3036 bireye yüz yüze görüşme tekniğiyle anket uygulaması gerçekleştirmişlerdir. Anketlerde 10’lu likert ölçek kullanılmış olup elde edilen veriler, sıralı lojistik regresyon analizine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak söz konusu ülkelerde vergi ahlakının düşük olduğu ve kayıt dışı ekonomiye olan eğilimin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kondelaji ve diğ erleri (2016) “Analyzing Determinants of Tax Morale Based on Social Psychology

Theory: Case Study of Iran” adlı çalışmada İran’da vergi ahlakını etkileyen en önemli etkeni bulmayı amaçlamışlardır. Bu etkenler dört grupta toplanmıştır. Bunlar şu şekildedir: Sosyal sermaye, şartlı işbirliği, demografik faktörler ve ekonomik durum. İlgili veriler, Dünya Değerler Araştırması (WVS) yordamıyla sağlanmış olup sıralı probit model aracılığıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak şartlı işbirliği ile ekonomik durumun vergi ahlakının en etkili faktörleri olduğu tespit edilmiştir. Cabelkova ve Strielkowski (2015) “Tax Revenue and Morale: A Case Study of The Czech Republic” isimli makalede kültür ile vergi ahlakı arasındaki bağlantıyı değerlendirmeyi amaçlamıştır. Söz konusu çalışma, Çekya ile diğer ülkeleri karşılaştırmış, veriler Dünya Değerler Araştırması (WVS) yordamıyla elde edilmiş ve analiz yöntemi olarak Logit Modeli kullanılmıştır. Netice olarak ülke vatandaşı olma ve kiliseye katılımın vergi ahlakına olumlu etkisi tespit edilmiştir. Bu sonuç 16. yy. da Protestanlığa geçiş yapan Avrupa’da en ateist ülkelerden birisi olan Çekya için ilginç bulunmuştur.

3.6. BULGULAR VE YORUMLAR

Vergi ahlakı ve vergiye uyumun sosyoekonomik ve demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Katılımcıların sosyoekonomik ve demografik özellikleri Tablo 3’te açıklanmıştır. İktisat, İşletme, Maliye ve Kamu Yönetimi bölümlerinin her birinde ortalama olarak %20 oranında öğrenci bulunmaktadır. Siyaset bilimi %12,2 ve Çalışma Ekonomisi ise %5,4 oranında öğrenciye sahiptir. Katılımcılar cinsiyet açısından ele alındığında 354 kız ve 236 erkek bulunmaktadır. Öğrenim türü olarak incelendiğinde ise katılımcıların yaklaşık olarak %50 normal öğretim %50 ikinci öğretim öğrencisi oldukları görülmektedir. Bölgesel açıdan en çok katılımcı Karadeniz Bölgesi’nde ikamet etmekte ve %43,2 oranındayken en az katılımcı Doğu Anadolu Bölgesi’nde ikamet etmekte ve %4,9 oranındadır. Katılımcıların %38’i ₺0 ile ₺500 arası gelir düzeyine sahiptir. ₺501 ile ₺1000 arası gelire sahip olan öğrenciler yaklaşık %50 oranında ve ₺1000 ve üzeri gelire sahip olan katılımcı oranı %12,5’tir. Katılımcıların %6’sı farklı bir sektörde çalışarak gelir elde ederken yaklaşık %94’ü başka bir alanda çalışarak gelir sağlamamaktadır.

Tablo 3: Katılımcıların Sosyo-Ekonomik ve Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde
Bölümler		
İktisat	118	20

İşletme	122	20,7
Maliye	106	18
Kamu Yönetimi	140	23,7
Siyaset Bilimi	72	12,2
Çalışma Ekonomisi	32	5,4
Cinsiyet		
Kız	354	60
Erkek	236	40
Öğrenim türü		
İkinci Öğretim	283	48
Normal Öğretim	307	52
Bölgeler		
Marmara	54	9,2
Ege	28	4,7
Anadolu	144	24,4
Karadeniz	255	43,2
Akdeniz	47	8,0
Doğu Anadolu	29	4,9
Güney Doğu Anadolu	32	5,4
Aylık ortalama gelir		
0-500	224	38
501-1000	292	49,5
1001 ve üzeri	74	12,5
Çalışma durumu		
Hayır	555	94,1
Evet	35	5,9

Faktör analizi, değişkenler arası ilişkilere dayanan çok sayıda değişkenin sayısını aza indirgeyebilen çok değişkenli bir analiz tekniğini ifade etmektedir. Faktör analizi için örneklem büyüklüğünün uygun olması gerekmektedir. Bu sebeple KMO ve Bartlett testi yapılması gerekmektedir. Bu test, verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığını göstermektedir. Test sonucunda örneklem yeterlilik ölçütü 0 ile 1 arası değişiklik gösteren bir katsayı şeklindedir. Bu katsayının 0,5'ten büyük olması gerekmektedir. Aksi takdirde faktör analizi uygulanmaz. 0,8 ile 0,9 arasında olması "iyi" şeklinde yorumlanmaktadır (Field, 2009:647; İslamoğlu ve Alnıaçık, 2014:395).

Tablo 4: KMO ve Bartlett Testi

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,826
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2257,200
	df	190
	Sig.	0,000

Verilerin faktör analizi için uygunluğunu araştıran KMO ve Bartlett's testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir. Tablo 4'e göre Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterlilik ölçüsü 0,826 şeklindedir. Bartlett küresellik testinin ki-kare değeri 2257,200 bulunmuştur ve 190 serbestlik derecesiyle 0,000 düzeyinde anlamlılık tespit edilmiştir. Tablo 4'e göre faktör analizi için örneklem yeterli ve veriler uygundur.

Tablo 5: Faktörlerin Özdeğerleri ve Varyans Açıklama Yüzdeleri

Temel Bileşen	Özdeğerler			Kareli Yüklerin Rotasyon Toplamları		
	Toplam	Varyansın Yüzdesi	Birikimli Yüzde	Toplam	Varyansın Yüzdesi	Birikimli Yüzde
1	4,294	21,468	21,468	2,591	12,953	12,953
2	1,797	8,986	30,454	2,513	12,567	25,519
3	1,748	8,740	39,194	1,758	8,788	34,307
4	1,271	6,354	45,548	1,686	8,430	42,737
5	1,101	5,504	51,052	1,663	8,315	51,052
6	,958	4,791	55,843			
7	,881	4,404	60,246			
8	,812	4,062	64,309			
9	,768	3,840	68,149			
10	,725	3,625	71,773			
11	,694	3,471	75,244			
12	,667	3,334	78,578			
13	,658	3,289	81,868			
14	,611	3,053	84,921			
15	,584	2,922	87,843			
16	,569	2,845	90,688			
17	,518	2,590	93,279			
18	,478	2,392	95,671			
19	,459	2,295	97,966			
20	,407	2,034	100,000			

Elde edilen veriler, öncelikle üniversite öğrencilerinin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerinin tespit edilmesi amacıyla faktör analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Faktör analizi sonucu açıklayıcı ifadelerin 5 faktör üzerine

yüklendiği görülmüştür. Bu 5 boyutlu faktörün, toplam varyansın %51,052'sini açıklayabildiği görülmektedir. Söz konusu faktörler ve açıklanan varyanslar Tablo 5'teki gibidir. Varyansı en yüksek olan faktörün özdeğeri 4,294 ve açıkladığı varyans 21,468 olarak bulunmuştur. Varyansı en düşük faktör özdeğeri 1,101 ve açıkladığı varyans 5,504 şeklindedir. Toplam 5 faktörün açıklanan varyansı ise 51,052'dir. Kline (1994), sosyal bilimlerde yüksek düzeyde bir açıklayıcılık yüzdesine ulaşmanın zor olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple %40 açıklayıcılık yüzdesinin iyi bir oran olduğu belirtilmiştir.

Başlangıç olarak 30 maddeye yapılan faktör analizi sonrasında 10 madde ölçekten çıkarılmıştır. Çıkarılan maddeler: (1), (7), (10), (11), (12), (17), (19), (20), (23), (26) no.lu maddelerdir. Son durumda 20 madde yeniden analiz edilmiştir. Analiz sonucunda açıklayıcı varyans artmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda beş alt boyutlu yapıya sahip bir ölçek elde edilmiştir. Bunlar: Duyarlılık, ahlak, caydırıcılık, aidiyet ve etkileşim şeklindedir. Araştırma da kullanılan 20 maddenin güvenilirlik dereceleri Cronbach Alpha ile ölçülmüştür. Açıklayıcı maddelerin genel güvenilirliği $\alpha = 0,642$ olarak hesaplanmış ve Tablo 6'da gösterilmiştir. Elde edilen değer, uygunluk düzeyinin az da olsa altında tespit edilmiştir. Zira söz konusu değer 0,70 değerinden büyük olması, uygun olduğunu ifade etmektedir (Altunışık ve diğerleri, 2015: 114).

Tablo 6: Açıklayıcı Maddelerin Güvenilirlik Analizi

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,642	,672	20

Tablo 7'de ise analiz sonucu ulaşılan 5 faktörün Cronbach's Alpha değerleri ayrı ayrı hesaplanmış olup parantezler içerisinde belirtilmiştir. Duyarlılık faktörünün Cronbach's Alpha değeri 0,719 şeklindedir. Ayrıca faktörlere ait açıklayıcı maddelerin ortalamaları, standart sapmaları ve faktör yükleri Tablo 7'de gösterildiği gibidir. Diğer yandan "μ" simgesiyle belirtilen değerler ilgili faktörün açıklayıcı maddelerinin aritmetik ortalamasını ifade etmektedir. Duyarlılık faktöründe $\mu = 3,5675$ olarak hesaplanmıştır. Bu değer duyarlılık faktörünün açıklayıcı maddeleri olan 6 maddenin analiz sonucunda hesaplanan ortalama değerlerinin aritmetik ortalamasıdır

Duyarlılığın faktör yükleri (0,596) ile (0,685) değerleri, ahlakın faktör yükleri (0,526) ile (0,756) değerleri, caydırıcılığın faktör yükleri (0,488) ile (0,808) değerleri, aidiyetin faktör yükleri (0,667) ile (0,750) değerleri ve son olarak etkileşimin faktör yükleri (0,471) ile (0,690) değerleri arasında değişiklik göstermektedir.

Tablo 7: Maddelerin Tanımlayıcı İstatistikleri ve Döndürülmüş Faktör Yük Değerleri

Maddeler	Ortalama	Standart Sapma	Faktör Yükleri
Duyarlılık ($\alpha=0,719$)	$\mu=3,5675$		
Kamusal hizmetlerin artırılması ve iyileştirilmesi için daha fazla vergi ödenmesi gerekmektedir.	2,8373	1,14810	,610
Bireyin geliri ne kadar artarsa kamu harcamalarına o kadar katkıda bulunmalıdır.	3,5949	1,13457	,596
Vergi ödememek tüm topluma zarar vereceği için bir bireyin işleyebileceği en kötü suçlardan birisidir.	3,7695	1,14682	,624
Devlet, gelir seviyesi düşük olan bireylere yardım ettiği için vergi ödemek doğrudur.	3,7695	1,02652	,685
Bir kişi bir vergiyi adaletsiz olarak görse dahi, önce vergiyi ödemeli ve sonra gerekirse şikayet etmelidir.	3,7186	1,08961	,634
Herkes vergi öderse, sonuç olarak tüm bireyler daha az ödeme yaparlar.	3,7153	1,00099	,618
Ahlak ($\alpha=0,727$)	$\mu=4,2078$		
Vergi kaçırdığım duyulursa çok utanırım.	4,0492	1,25492	,683
Vergi kaçırmak hırsızlık gibidir.	4,2068	1,14097	,756
Vergi kaçırmamanın ahlaki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum.	4,3254	1,01894	,745
Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki bir görevidir.	4,2814	1,08336	,526
Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.	4,1763	1,18828	,570
Caydırıcılık ($\alpha=0,572$)	$\mu=3,6429$		
Türkiye’de vergi denetimleri çok yetersizdir.	3,6746	1,11900	,808
Türkiye’de vergi cezaları çok yetersizdir.	3,5356	1,13349	,774
Vergi kaçırınlar, diğer insanları da vergi kaçırmaya teşvik etmektedir.	3,7186	1,07865	,488
Aidiyet ($\alpha=0,556$)	$\mu=4,2926$		
Türkiye Cumhuriyeti devletine güveniyorum.	3,8678	1,10077	,676
Dini inancıma göre vergi kaçırmak günahtır.	4,3390	1,00102	,667
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan onur duymaktayım.	4,6712	0,71630	,750
Etkileşim ($\alpha=0,543$)	$\mu=2,2192$		
Fırsatımı bulursam vergi kaçıtırırım.	1,8034	1,18364	,471
Vergi kaçırmak yaygınsa vergi ödememek ahlaksızlık değildir.	2,3780	1,37940	,685
Türk vergi sistemi adaletsizse vergi kaçırınlar hak verilebilir.	2,4763	1,24650	,690

Çıkartma Yöntemi: Temel Bileşenler. Döndürme Yöntemi: Varimax

Vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyinin; katılımcı üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölüme, ikamet ettikleri bölgeye, ailelerinin gelir düzeyine, bireysel gelirleri, meslek ve yaş gibi sosyo ekonomik ve demografik faktörlerle anlamlı farklılıklara sahip olabileceği düşünülmüştür. Bu yüzden söz konusu özellikler tek yönlü varyans

(ANOVA) analizine tabi tutulmuştur. Söz konusu analiz bir metrik değişken ile bağımsız üç veya daha çok grup arasında anlamlı bir farklılığın tespiti için uygulanan testi ifade etmektedir (İslamoğlu ve Alınçık, 2014:312). Analiz sonuçları Tablo 8’de açıklandığı gibidir.

Vergi ahlakı vergi uyumu açısından değerlendirildiğinde Tablo 8 ve Tablo 9’da görülen duyarlılık faktörü üniversite öğrencilerinin vatandaşlık bilincini, ahlak faktörü vergi ahlakını, caydırıcılık faktörü ceza ve denetimlerin etkisini, aidiyet faktörü din ve devlete olan bağlılıklarını ve son olarak etkileşim faktörü ise vergi sistemi ve çevrenin etkisini ifade etmektedir.

Tablo 8: Çeşitli Değişkenlere Göre Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumunun Alt Boyutlarına İlişkin Tek-Yönlü Anova Analizinin Sonuçları

	Duyarlılık		Ahlak		Caydırıcılık		Aidiyet		Etkileşim	
	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma
Bölümler										
İktisat	3,512	0,633	4,220	0,703	3,579	0,766	4,242	0,716	2,268	0,829
İşletme	3,353	0,608	4,119	0,749	3,653	0,759	4,169	0,654	2,265	0,887
Maliye	3,786	0,659	4,237	0,791	3,600	0,774	4,424	0,624	2,279	0,966
Kamu Yönetimi	3,627	0,756	4,242	0,817	3,681	0,865	4,331	0,754	2,228	0,935
Siyaset bilimi	3,513	0,789	4,186	0,915	3,680	0,980	4,328	0,728	2,217	1,067
Çalışma Ekonomisi	3,718	0,779	4,293	0,811	3,729	0,720	4,260	0,546	1,625	0,553
Toplam	3,567	,7047	4,207	0,788	3,642	0,815	4,292	0,693	2,219	0,919
	F=5,18	P=0,00	F=0,48	P=0,79	F=0,36	P=0,87	F=1,80	P=0,10	F=2,94	P=0,01
Bölgeler										
Marmara	3,450	0,620	4,059	0,809	3,759	0,780	4,179	0,726	2,518	0,966
Ege	3,321	0,867	4,121	0,999	3,571	0,968	3,881	0,885	2,523	0,940
İç Anadolu	3,666	0,700	4,308	0,737	3,620	0,875	4,365	0,593	1,965	0,825
Karadeniz	3,549	0,686	4,245	0,716	3,627	0,735	4,351	0,669	2,215	0,880
Akdeniz	3,567	0,722	4,293	0,842	3,808	0,806	4,191	0,766	2,241	0,962
Doğu Anadolu	3,534	0,815	3,772	0,925	3,390	0,913	4,137	0,838	2,620	1,104
Güney Doğu Anadolu	3,729	0,671	4,037	0,972	3,739	0,960	4,312	0,687	2,208	1,015
Toplam	3,567	0,704	4,207	0,788	3,642	0,815	4,292	0,693	2,219	0,919
	F=1,48	P=0,17	F=2,37	P=0,02	F=1,04	P=0,39	F=2,66	P=0,01	F=3,77	P=0,00
Meslek										
Ücretli	3,527	0,680	4,223	0,764	3,650	0,763	4,307	0,653	2,205	0,873

SMK	3,600	0,653	4,194	0,730	3,736	0,900	3,973	0,944	2,043	0,853
Ticari Kazanç	3,546	0,796	4,252	0,845	3,563	0,937	4,327	0,680	2,236	1,012
Zirai Kazanç	3,730	,6917	4,100	0,832	3,666	0,825	4,326	0,719	2,322	1,002
Toplam	3,567	0,704	4,207	0,788	3,642	0,815	4,292	0,693	2,219	0,919
	F=2,07	P=0,10	F=0,73	P=0,52	F=0,53	P=0,65	F=2,92	P=0,03	F=0,88	P=0,44
Yaş										
18-20	3,615	0,727	4,315	0,729	3,575	0,908	4,477	0,621	2,131	0,967
21-23	3,566	0,677	4,190	0,798	3,670	0,767	4,260	0,693	2,206	0,877
24 ve üzeri	3,481	0,771	4,074	0,830	3,654	0,828	4,080	0,746	2,437	0,973
Toplam	3,567	0,704	4,207	0,788	3,642	0,815	4,292	0,693	2,219	0,919
	F=0,98	P=0,37	F=2,75	P=0,06	F=0,74	P=0,47	F=10,16	P=0,00	F=3,11	P=0,04

Tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda duyarlılık ve etkileşim faktörleriyle üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölümler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($P=0,000$ olup $P<0,05$ ve $P=0,012$ olup $P<0,05$). Analiz sonucunda Maliye Bölümü ile İşletme Bölümü arasında vatandaşlık bilinci noktasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu durumun maliye bölümü öğrencilerine sağlanan vergisel içerikli müfredat sebebiyle ortaya çıktığı düşünülebilmektedir. Söz konusu müfredat sayesinde öğrencilerin bir vatandaş olarak kamusal mal ve hizmetlerin finansmanına, toplumdaki gelir düzeyi düşük bireylere aktarılan transfer harcamalarına ve vergilerin devlet ve toplum açısından gerekli olduğuna ilişkin bilgi sahibi olmaları, vatandaşlık bilinçlerinin artabileceğine işaret edebilmektedir. Etkileşim faktörü açısından ise Çalışma Ekonomisi Bölümü ile diğer bölümler arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Aynı şekilde bu farklılığın da müfredata ilişkin olduğu varsayılmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin ikamet ettikleri bölgeler incelendiğinde etkileşim ($P=0,001$ olup $P<0,05$) faktörü ile ikamet edilen bölgeler arasında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Bölgeler arası bu anlamlı farklılıkların analiz sonucunda İç Anadolu ile Marmara Bölgeleri arasında olduğu tespit edilmiştir. Marmara bölgesinde etkileşimin yani vergi sistemi ve çevre etkisinin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bölgeler arası anlamlı farklılığın sebeplerinin kültürel farklılıklardan ve nüfus büyüklüklerinden kaynaklanabileceği söylenebilmektedir.

Meslek açısından bakıldığında sadece aidiyet faktöründe anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır ($P=0,033$ olup $P<0,05$). Analiz sonucunda bu anlamlı farklılığın serbest meslek kazancı elde edenlerle kamu ve özel kesimde belirli bir ücret karşılığı çalışanlar arasında olduğu görülmüştür. Ücret geliri elde eden bireylerde, serbest meslek kazancı elde

eden bireylere oranla aidiyet faktörü daha etkilidir. Netice de ücretli çalışan ailelere sahip üniversite öğrencilerinin din ve devlete bağlılık düzeylerinin, serbest meslek kazancı elde eden ailelere sahip öğrencilere göre daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Din ve devlete bağlılık düzeyinin yüksek olmasının, vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyini de artırabileceği düşünülebilmektedir.

Yaş ile aidiyet ($P=0,000$ olup $P<0,05$) ve etkileşim ($P=0,045$ olup $P<0,05$) faktörleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Analiz sonucunda bu anlamlı farklılığın 18-20 yaş grubu ile 24 ve üzeri yaş grupları arasında olduğu görülmüştür. Yapılan analiz sonucunda 18-20 yaş grubu üniversite öğrencilerinde aidiyet faktörünün yani din ve devlete olan bağlılığın, 24 ve üzeri yaş grubuna oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sonucun yaş ilerlemesiyle birlikte üniversite öğrencilerinin dini ve siyasi konularda daha fazla tartışmalara katılmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Söz konusu tartışmaların üniversite öğrencilerinin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerini olumsuz etkilediği ifade edilebilmektedir. Etkileşim faktöründe ise 24 ve üzeri yaş grubunun vergi sistemi ve çevreleri tarafından etkilenme düzeylerinin, 18-20 yaş grubuna oranla daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun üniversite öğrencilerine yaş ilerlemesiyle birlikte sağlanan yüksek öğrenimin etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Yüksek öğrenim sağlanan üniversite öğrencilerinin vergisel konularda bilgi düzeylerinin artması, çevrelerinde diğer mükelleflerden ve gelişen ilgili olaylardan daha fazla etkilenmelerine sebep olabilmektedir.

Analiz sonucunda ailesel gelir ya da kişisel gelir ile duyarlılık, ahlak, caydırıcılık, aidiyet ve etkileşim faktörleri arasında herhangi bir anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Tablo 9: Çeşitli Değişkenlere Göre Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumunun Alt Boyutlarına İlişkin Bağımsız Örneklem T Test Analiz Sonuçları

	Duyarlılık		Ahlak		Caydırıcılık		Aidiyet		Etkileşim	
	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma
Sınıf										
1. sınıf	3,586	0,736	4,235	0,805	3,577	0,910	4,463	0,608	2,132	0,950
4. Sınıf	3,558	0,689	4,194	0,780	3,675	0,763	4,208	0,718	2,261	0,902
	t=0,46	p=0,64	t=,58	p=0,55	t=-1,36	p=0,17	t=4,25	p=0,00	t=-1,60	p=0,10

Öğrenim Türü										
İkinci Öğretim	3,528	0,742	4,183	0,765	3,636	0,835	4,216	,7353	2,285	0,901
Normal Öğretim	3,603	0,666	4,230	0,809	3,649	0,797	4,362	0,646	2,158	0,933
	t=-1,29	p=0,19	t=-0,73	p=0,46	t=-0,19	p=0,84	t=-2,56	p=0,01	t=1,67	p=0,09
Cinsiyet										
Kız	3,551	0,671	4,246	0,746	3,640	0,787	4,263	0,685	2,096	0,860
Erkek	3,591	0,752	4,149	0,845	3,646	0,856	4,336	0,704	2,404	0,974
	t=-0,68	p=0,49	t=1,47	p=0,14	t=-0,09	p=0,92	t=-1,24	p=0,21	t=-4,03	p=0,00
Aile İkameti										
Kent	3,518	0,680	4,222	0,769	3,645	0,789	4,292	0,674	2,205	0,886
Kırsal	3,705	0,755	4,167	0,839	3,636	0,887	4,294	0,746	2,257	1,009
	t=-2,84	p=0,00	t=0,73	p=0,46	t=0,11	p=0,90	t=-0,03	p=0,97	t=-0,60	p=0,54

Üniversite öğrencilerinin; sınıf, öğrenim türü, cinsiyet ve ailenin ikamet ettiği alan ile vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyi arasında anlamlı farklılıklar olabileceği düşünülmektedir. Bağımsız örneklem t teste tabi tutulmuştur. Bağımsız örneklem t test, iki farklı örneklemin belirli bir değişkene dair ortalamaları kıyaslamalarını ifade etmektedir. Bu kıyaslama sayesinde ortalamaların anlamlı bir farklılığa sahip olup olmadıkları tespit edilebilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2014:226). Elde edilen sonuçlar Tablo 9'da açıklanmıştır.

Tablo 9'da görüldüğü gibi sınıf ile aidiyet arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (P=0,000 olup P<0,05). Diğer faktörlerle anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buradan hareketle üniversite öğrencilerinin 1. sınıftan 4. sınıfa doğru ilerledikçe din ve devlete olan bağlılıklarının azaldığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Dolayısıyla vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerinde azalma beklenebilmektedir. Bu durum tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda yaş ile aidiyet faktörü arasında çıkan anlamlı farklılık ile uygunluk göstermektedir.

Öğrenim türü ile aidiyet faktörü arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir (P=0,011 olup P<0,05). Yani din ve devlete duyulan bağlılık düzeyi normal öğretim öğrencilerinde ikinci öğretim öğrencilerine göre daha yüksek düzeydedir. Analiz sonucunda ulaşılan anlamlı farklılığın sebebinin normal öğretim üniversite öğrencilerinin harç payı ödememeleri ancak ikinci öğretim üniversite öğrencilerinin ödemeleri olduğu düşünülmektedir. Yükseköğretim harç payı ödeyen ikinci öğretim üniversite

öğrencilerinin devlete olan bağlılıkları, yapılan ödeme sebebiyle zedelenebilmektedir. Böylece vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyleri düşebilmektedir.

Cinsiyet ve etkileşim faktörü arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir ($P=0,000$ olup $P<0,05$). Analiz sonucunda erkeklerin vergi sistemi ve çevresindeki bireyler dolayısıyla kızlara göre daha fazla etki altında kaldıkları sonucuna varılmıştır. Bunun sebebi erkeklerin kızlara nispeten aile ve toplum içerisinde ekonomik ve mali konulara daha fazla ilgi duymalarından ve hakim olmalarından kaynaklanabilmektedir.

Ailenin ikamet ettiği alan ile duyarlılık faktörü arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($P=0,005$ olup $P<0,05$). Burada ailenin ikamet ettiği alanla ailenin kırsal ya da kentsel alanlardan hangisinde yaşadığı ifade edilmektedir. Analiz sonucunda ailesi kentsel alanda ikamet eden üniversite öğrencilerinin, kırsal alanlarda yaşayan ailelere sahip üniversite öğrencilerine oranla daha fazla vatandaşlık bilincine sahip oldukları tespit edilmiştir. Kentsel alanda yaşayan bireylerin güncel ekonomik ve mali olayları takip etme olanaklarının kırsal alanda yaşayan bireylerden daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bu durum ise vergisel konular hakkında siyasal, sosyoekonomik mali vb. olumlu durumlar yanında olumsuz durumlara da tanık olunmasını sağlamaktadır. Bu olumsuz durumların vergi ahlakı ve vergi uyumu üzerinde negatif etkilere sebep olduğu ifade edilebilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Vergiler, devlet düzeninde ve toplum hayatında hayati öneme sahiptir. Bireylerin vergi ahlakı ve vergi uyumu, söz konusu vergi gelirlerinin sağlanmasında birtakım kolaylıklar sağlamaktadır. Vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyi ne kadar fazla olursa devletin vergi gelirlerini düzenli olarak elde etmesi dolayısıyla kamusal hizmetlerin sunumu da o denli düzenli olmaktadır. Bu sebeple vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyinin artırılması toplum ve devlet açısından çok önemlidir.

Vergi ahlakı ve vergiye uyumu etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Faktörler arasında, eğitim tüm alanlarda olduğu gibi farklı bir öneme sahiptir. Literatür açısından eğitimin, vergi ahlakı ve vergiye uyuma olan etkisi konusunda daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışma, bu konuya katkıda bulunmak amaçlıdır. Yükseköğrenimin Vergi ahlakı ve vergiye uyum üzerindeki rolü incelenmiş, bu amaçla Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF birinci sınıf ve son sınıf öğrencilerine 590 adet anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, SPSS 16 Paket Programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bulgular şu şekildedir;

Fakültede eğitim verilen bölümler ile duyarlılık ve etkileşim faktörleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bölümler arası anlamlı farklılığın öğrencilere sağlanan farklı müfredatlar kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Özellikle Maliye Bölümü öğrencilerine sağlanan mali ve vergisel içerikli müfredat söz konusu öğrencilerin vergi ahlakı ve vergiye uyumlarına olumlu katkı sağlayabilmektedir.

Bölgeler ile etkileşim faktörü arasında anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Bu anlamlı farklılık Marmara ile İç Anadolu Bölgeleri arasındadır. Analiz sonuçlarına göre Marmara Bölgesinde çevre ve vergi sisteminden etkilenme düzeyinin İç Anadolu Bölgesine oranla fazla olduğu belirlenmiştir. Bu anlamlı farklılığın bölgeler arası kültür farklılıklarından ve nüfus yoğunluklarının farklı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Meslek ile aidiyet faktörü arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu anlamlı farklılık ücretli çalışan bireyler ile serbest meslek kazancı elde eden bireyler arasındadır ve ücretli çalışan bireylerde din ve devlete bağlılık düzeyinin daha yüksek düzeyde olduğu

sonucuna ulaşılmaktadır. Literatürde bu farklılığın meslek sahibi bir bireyin diğer meslektaşlarından etkilenmeleri sebebiyle ortaya çıktığı belirtilmektedir.

Yaş ile aidiyet ve etkileşim faktörleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Literatürde üniversite öğrencilerinin, yaş ilerledikçe vergi sistemi ve çevre tarafından etkilenme düzeylerinin azaldığı sonucuna varılmıştır. Yapılan analizlere göre etkileşim faktöründe 24 ve üzeri yaş grubu, 18-20 yaş grubuna oranla vergi sistemi ve çevreden daha fazla etkilenmektedir. Bu durumun 24 ve üzeri yaş grubunun son sınıfta bulunmaları ve sağlanan yükseköğrenimin etkisinden kaynaklandığı düşünölmektedir. 24 ve üzeri yaş grubu son sınıfa ulaşmış üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır. Yükseköğrenim sayesinde söz konusu öğrencilerin vergisel ve idari konularda bilgi düzeylerinin artması; çevrelerindeki diğer mükellefler, gerçekteşen ilgili olaylar ve vergi sisteminden daha fazla etkilenmelerine sebep olabilmektedir. Ancak aidiyet faktörü açısından tezat bir durum söz konusudur. Yaş ilerledikçe üniversite öğrencilerinde din ve devlete bağlılık düzeylerinde azalma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda ortaya çıkan, sınıf ile aidiyet faktörü arasındaki anlamlı farklılık ile desteklenmektedir. Bu durumun yaş ilerlemesiyle birlikte dini ve siyasal birçok alana yönelmeleri, özellikle siyasal alanda tartışmalara girmeleri ve bu tür tartışmalar sonucu ortaya çıkan olumsuz etkilerden kaynaklandığı düşünölmektedir.

Sınıflar ile aidiyet faktörü arasında anlamlı bir farka rastlanmıştır. Bu farkın 1. sınıf ve 4. sınıf arasında üniversite öğrencileri arasında olduğu ve 4. sınıfa doğru ilerledikçe din ve devlete bağlılığın azaldığı dolayısıyla vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyinde de düşüklük söz konusu olabilmektedir. Bunun sebebinin üniversite öğrencilerinin üniversite ortamında fazlaca siyasal ve dini diyaloglara girmelerinden kaynaklandığı düşünölebilmektedir.

Cinsiyet ile etkileşim faktörleri arasında anlamlı farklılık sonuçlarına ulaşılmıştır. Erkekler üzerinde çevrenin ve vergi sisteminin etkisi daha fazla görölmektedir. Türkiye'nin toplum yapısı dolayısıyla erkeklerin daha egemen olduğu bir ölke olduğu düşünöürse aile içi karar alma konularında erkeklere daha fazla söz hakkı düşebilmektedir. Bu durum ise erkekleri daha fazla ekonomik ve mali konulara yöneltmektedir. Söz konusu konulara erkeklerin daha çok ilgi göstermelerinin erkeklerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerini artırdığı ifade edilebilmektedir.

Yaşanan alan ile duyarlılık faktörü arasında anlamlı farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıklar kırsal alanda yaşayan bireylerin kentsel alanda yaşayan bireylere oranla daha fazla vatandaşlık bilincine sahip olmaları yönündedir. Bu durumun bilgiye ve teknolojik imkanlara ulaşım olanaklarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu imkanların olumlu durumları bireylere yansıtırken olumsuz durumları da bireylerin bilgisine sunduğu düşünüldüğünde sonuç olarak kentsel alanlardaki bireylerin bundan etkilenmeleri doğal karşılanmalıdır. Ancak bu durum kentsel alandaki bireylerin vergi ahlakına ve vergi uyum düzeylerine de yansımaktadır.

Elde edilen sonuçlara yönelik yapılabilecek öneriler şu şekildedir:

- ✓ Maliye Bölümü müfredatı ve vergisel içerikli derslerin diğer İİBF bölüm öğrencilerine de sunulabilmesinin, geleceğin vergi mükelleflerinin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerini artırılacağı düşünülmektedir. Bu sebeple Maliye Bölümü müfredatında bulunan vergisel içerikli dersler fakülte çapında artırılmalıdır.
- ✓ Siyasi ve dini tartışmaların üniversite öğrencilerinin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerinde olumsuz etkilere sebep olmaması için uzman kişilerce üniversite öğrencilerine aydınlatma amaçlı seminer ve konferans sayıları artırılmalıdır.
- ✓ Vergiye ilişkin dersler, bireylere erken yaş dönemlerinde yani ilk ve ortaöğretimde sunulmalıdır. Çünkü erken yaş dönemlerinde vergisel eğitimin daha etkili olacağı düşünülmektedir.
- ✓ Vergisel eğitim sadece öğrencilere değil toplumu oluşturan tüm bireylere sunulmalıdır. Meslek odaları vb. mesleki kuruluşların sağlayabilecekleri vergisel eğitim seminerleriyle bireylerin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeyleri artırılabilir.
- ✓ Kırsal alanda ikamet eden mükelleflere idari ve vergisel bilgi sunumu sağlanmalıdır. Söz konusu alanlarda bilgiye ulaşmanın zor olduğu düşünülmektedir. Vergi makamlarının eğitim seminerleri, konferanslar vb. yollarla bu hizmeti sağlamalarının vergi mükelleflerinin vergi ahlakı ve vergiye uyum düzeylerini artıracığı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdieva, R. ve Cumakunova, T. (2016). Kırgızistan'da Vergi Bilinci. *International Conference on Eurasian Economies*. 4:677-680.
- Ahmed, E. ve Braithwaite, V. (2005). Understanding Small Business Taxpayers. *International Small Business Journal*. 23(5):539-568.
- Akdeniz, G. (1969). Az Gelişmiş Memleketler ve Vergi Adaleti. *Maliye Enstitüsü Konferansları*. No:4. 45-59.
- Akdoğan, A. (2006). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi.
- Akkara, Ö. ve Gencil, U. (2016). Yükseköğretim Öğrencilerinin Vergiye Yönelik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*. 8(1):28-48.
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Vural, İ. Y. (2006). *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*. Ankara: Seçkin.
- Alm, J. (1998). Tax Policy Analysis: The Introduction of a Russian Tax Amnesty. *International Studies Program*. Working Paper. No:6. 1-9.
- _____ ve Beck, W. (1993). Tax Amnesties and Compliance in the Long Run: A Time Series Analysis. *National Tax Journal*. 46(1):53-60.
- _____ ve Gomez J. L. (2008). Social Capital and Tax Morale in Spain. *Economic analysis and Policy*. 38(1):73-87.
- _____ ve McClellan, C. (2012). Rethinking the Research Paradigms for Analyzing Tax Compliance Behavior. *Tulane Economics*. Working Paper. No:1211. 1-22.
- _____ ve Torgler, B. (2006). Culture Differences and Tax Morale in The United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*. 27(2): 224-246.
- _____ ve Torgler, B. (2011). Do Ethics Matter? Tax Compliance and Morality. *Journal of Business Ethics*. 101:635-651.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Anca, N. R. ve Margareta, B. L. (2012). The Implications of Tax Morale on Tax Compliance Behavior. *Annals of Faculty of Economic, University of Oradea, Faculty of Economics*. 1(1):739-744.
- Andreoni, J., Erard, B. ve Feinstein, J. (1998). Tax Compliance. *Journal of Economic Literature*. 36(2):818-860.
- Anıl, H. (1973). *Türkiye'de Vergi Yüğü (1950-1970): Gayrisafi Toplumsal vergi Yüğü*

- Hesabına Bir Deneme*. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Arsan, H. Ü. (1968). *Vergi Yükü Üzerinde Bir İnceleme: Teori, Metodoloji ve Türkiye'ye Ait bazı Hesaplar*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Asnawi, M. (2016). Tax Compliance Decision Analysis: Audit Strategy, Audit Rate, Perceived Probability of Audit, and Taxpayer Ethics. *Information Management and Business Review*. 8(3):11-21.
- Aşan, S. (2014). Mükellef ve Kamu Otoritesi Açısından Vergi Ahlakının Değerlendirilmesi. *Journal of Life Economics*. 1:69-79.
- Atabay, İ., Koç, F. ve Alınçık, Ü. (2016). How Professional Accountant's Tax Morale Affects Taxpayer's Tax Morale? A Study in Balıkesir. *6th International Conference on Leadership, Technology, Innovation and Business Management*. 252-257.
- Ayas, I ve Saruç, T. (2015). Vergi Kültürü ve Vergi Ahlakı: İtalya ve Türkiye. *AKÜ İİBF Dergisi*. 17(2):179-188.
- Aygün, R. (2012). Vergi Afları ve Vergi Uyumuna Etkisi. *Vergi Dünyası*. 369:88-92.
- Aytaç, Ö. (2003). Bilincin Sosyolojik Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000067893>. (10.03.2018).
- Barone, G. ve Mocetti, S. (2009). Tax Morale and Public Spending Inefficiency. *Int Tax Public Finance*. 18:724-749.
- Bauman, C. C., Luna D. ve Peracchio, L. (2005). Improving Tax Compliance of Bilingual Taxpayers with Effective Consumer Communication. *The IRS Research Bulletin*. (1):247-273. <https://www.irs.gov/pub/irs-soi/05bauman.pdf>.
- Belkaoui, A. R. (2004). Relationship between Tax Compliance Internationally and Selected Determinants of Tax Morale. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*. 13:135-143.
- Bergman, M. (1998). Criminal Law and Tax Compliance in Argentina: Testing the Limits of Deterrence. *International Journal of the Sociology of Law*. 26:55-74.
- Bilgin, H. K. (2011a). Vergi Ahlakının Teorik Çerçevesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20(2):259-278.
- _____ (2011b). Türkiye'de Vergi Ahlakının Belirleyicileri. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. 38:167-190.
- Bilgin, C. ve Bilgin, H. K. (2016). An Empirical Analysis of Tax Morale in Bosnia-Herzegovina. *Balkan Journal of Social Sciences*. 5(9):166-183.
- Blumenthal, M. ve Slemrod, J. (1992). The Compliance Cost of The U.S. Individual

- Income Tax System: A Second Look Afer Tax Reform. *National Tax Journal*. 45(2):185-202.
- Bott, K. M. (2016). Increasing Tax Compliance – Auditing, Appeals to Tax Morale, or Both? A Lab Experiment. *Norwegian School of Economics*. 1-41.
- Braithwaite, V. ve Ahmed, E. (2005). A Threat to Tax Morale: The Case of Australian Higher Education Policy. *Journal of Economic Psychology*. 26:523–540.
- Buehler, A. G. (1940). The Tax System and Tax Consciousness. *The Bulletin of the National Tax Association*. 25(8):237-246.
- Buyrukoğlu, S. ve Erasa, İ. (2012). Vergi Bilincinin Oluşmasında Mükellef Haklarının Yeri ve Önemi. *Vergi Dünyası*. 375:116-127.
- Büyükaşlan, M. A. (1994). Toplumsal Kalkınma ve Eğitim. *Eğitim Yönetimi Dergisi*. 1(4):1-10.
- Cabelkova, I ve Strielkowski, W. (2015). Tax Revenue and Morale: A Case Study of The Czech Republic. *IJER Serials Publications*.12(1):23-35.
- Canbay, T. ve Çetin, G. (2007). Vergiye Uyumu Belirleyen Bir Faktör Olarak Vergi Kültürü. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 5(1):52-64.
- Chan, C. W., Troutman, C. S. ve O’bryan, D. (2000). An Expanded Model of Taxpayer Compliance: Empirical Evidence from the United States and Hong Kong. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation*. 9(2):83–103.
- Ching, C. ve Sam, S. (2005). Do Hong Kong Taxpayers Have Stronger Tax Morale than Mainland Chinese?. <http://libproject.hkbu.edu.hk/trsimage/hp/02004127.pdf>. (19.02.2018).
- Chucks, A. D. ve Anthony, O. O. (2013). Tax Morale and Its Effect on Taxpayers’ Compliance to Tax Policies of the Nigerian Government. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*. 12(6):35-55.
- Colins, J. H., Milliron, V. C. ve Toy, D. R. (1992). Determinants of Tax Compliance: A Contingency Approach. *The Journal of the American Taxation Association*. 14(2):1-18.
- Combs, A. ve Krippner, S. (2008). Collective Consociosness and the Social Brain. *Journal of Consciousness Studies*. 15(10-11):1-13.
- Cyan, M. R., Koumpias, A. M. ve Martinez-Vazquez, J. (2016). The Determinants of Tax Morale in Pakistan. *Journal of Asian Economics*. 47:23–34.
- Cummings, R. G., Martinez-Vazquez, J., McKee, M. ve Torgler, B. (2008). Tax Morale

- Affects Tax Compliance: Evidence from Surveys and an Artefactual Field Experiment. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 70(3):447-457.
- Cüro, E. (2009). *Sosyal bilgiler öğretim programının toplumsal ihtiyaçları karşılama düzeyine ilişkin öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*. 11:33-41.
- Çataloluk, C. (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20:213-228.
- Çetin, A. (2016). Ahlak ve Kültür Üzerine Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. 6(1):65-78.
- Çevik, S. (2012). Mükellefin Devlet ve Toplumla Etkileşimi, Bireysel Normlar ve Vergi Ahlakı. *Maliye Dergisi*. 163:258-289.
- Daude, C., Gutierrez, H. ve Melguizo, A. (2013). What Drives Tax Morale? A Focus on Emerging Economies. *Review of Public Economics*. 207(4):11-42.
- D'Anno, R. (2009). Tax Evasion, Tax Morale and Policy Maker's Effectiveness. *The Journal of Socio-Economics*. 38:988-997.
- D'Attoma, J., Zang, N., Andrighetto, G., Ottone, S., Ponzano, F. ve Steinmo, S. (2006). What Explains Regional Disparities in Italian Tax Morale? Testing the Amoral Familism. *The European Union's Seventh Framework Programme (FP7/2007-2013)/ERC Grant Agreement*. 2-30.
- Demir, İ. C. (2008). *Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri: Ege Bölgesi Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Devrim, F. (2002). *Kamu Maliyesine Giriş*. İzmir: Anadolu.
- Doerenberg, P. ve Peichl, A. (2010). Progressive Taxation and Tax Morale. *The Institute for the Study of Labor (IZA)*. Discussion Paper. No:5378. 1-28.
- Doran, M. (2009). Tax Penalties and Tax Compliance. *Georgetown University Law Center*. 46:111-161.
- Durmuş, M. A. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Vergi Bilinç Düzeylerinin Fiş-Fatura Duyarlılığı ile İlişkisi: Aksaray Üniversitesinde Bir Araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*. 5(1):29-47.
- Engida, T. G. ve Baisa, G. A. (2014). Factors Influencing Taxpayers' Compliance with The Tax System: An Empirical Study in Mekelle City, Ethiopia. *eJournal of Tax Research*. 12(2): 433-452.

- Eriksen, K. ve Fallan, L. (1996). Tax Knowledge and Attitudes towards Taxation; A Report on a Quasi-Experiment. *Journal of Economic Psychology*. 17:387-402.
- Falay, N. (1989). *Maliye Tarihi*. İstanbul: Filiz.
- Feld, L. P. ve Frey, B. S. (2002). Trust Breeds Trust: How Taxpayers are Treated. *Institute for Empirical Research in Economics University of Zurich*. Working Paper. No:98. 1-18.
- _____ (2003). Deterrence and Tax Morale: How Tax Administrations and Taxpayers Interact. *OECD Papers*. 1-19.
- _____ (2004). Illegal, Immoral, Fattening or What?: How Deterrence and Responsive Regulation Shape Tax Morale. *Philipps University Business Administration and Economics*. Working Paper. No:26. 1-26.
- _____ (2006). Rewarding Honest Taxpayers? Evidence on the Impact of Rewards from Field Experiments. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*. Working Paper. No:16. 1-23.
- _____ (2006). Tax Evasion in Switzerland: The Roles of Deterrence and Tax Morale. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*. Working Paper. No:13. 1-26.
- Feyzioğlu, B. (1997). *İktidar Virüsü (Ülke Sorunlarının Saydam Analizi)*. İstanbul: Çağdaş.
- Frey, B. S. (2003). Deterrence and Tax Morale in the European Union. *European Review*. 11(3):385-406.
- _____ ve Feld, L. P. (2002). Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis. *CESifo*. Working Paper. No:760. 1-36.
- _____ ve Torgler, B. (2007). Tax Morale and Conditional Cooperation. *Journal of Comparative Economics*. 35(1):136–159.
- Gerger, G. Ç. (2011). *Mükellef Hakları ve Vergiye Gönüllü Uyum*. İstanbul: Legal.
- Gerstenblüth, M., Melgar, N., Pagano, J. P. ve Rossi, M. (2008). Threats in Latin American and Caribbean Countries: How Do Inequality and the Asymmetries of Rules Affect Tax Morale?. *Society for the Study of Economic Inequality (ECINEQ)*. Working Paper. No:143. 1-12.
- Gökbunar, A. R., Selim, S. ve Yanıkkaya, H. (2007). Türkiye’de Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*. 18(63): 69-94.
- Göksu, G. G. ve Şahpaz, K. İ. (2015). Comparison of Tax Morale of Turkish and

- Spanish Higher Education Students: The Samples of Sakarya University and the University of Zaragoza. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 186:222-230.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Horodnic, I. A. ve Williams, C. C. (2016). An Evaluation of the Shadow Economy in Baltic States: A Tax Morale Perspective. *Int. J. Entrepreneurship and Small Business*. 28(2/3):339-358.
- ISMMMO (2003). 2002 Vergi Raporu. İstanbul.
- İbrahim, M., Musah, A. ve Hanan, A. A. (2015). Beyond Enforcement: What Drives Tax Morale in Ghana?. *Humanomics*. 31(4):399-414.
- İzgi, K. ve Saruç, N. T. (2011). Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Anket Çalışması. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*.3(2):133-142.
- İpek, S. ve Kaynar, İ. (2009). “Vergiye Gönüllü Uyum” Konusunda Çanakkale İline Yönelik Bir Ampirik Çalışma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 16(1):174-190.
- İslamoğlu, A. H. ve Alnıaçık, Ü. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta.
- Jahnke, B. (2015). Tax Morale and Reciprocity. A Case Study from Vietnam. *Hannover Economic Papers (HEP)*. No: 563. 1-17.
- James, S. ve Alley, C. (2002). Tax Compliance, Self-Assessment and Tax Administration. *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*. Paper No:26906. 27-42.
- Kastlunger, B., Dressler, S. G., Kirchler, E., Mittone, L. ve Voracek, M. (2010). Sex Differences in Tax Compliance: Differentiating between Demographic Sex, Gender-Role Orientation, and Prenatal Masculinization (2D:4D). *Journal of Economic Psychology*. 30:1-11.
- Kavak, Y. ve Burgaz, B. (1994). *Eğitim Ekonomisi*. Ankara: Pegem.
- Kintanar, Jr. A. (1964). On the Tax Consciousness. *The Philippine Review of Business and Economics*. 1:17-30.
- Kiow, T. S., Salleh, M. F. M. ve Kassim, A. A. B. M. (2017). The Determinants of Individual Taxpayers’ Tax Compliance Behaviour in Peninsular Malaysia. *International Business and Accounting Research Journal*. 1(1):1-19.
- Kirchler, E. ve Maciejovsky, B. (2001). Tax Compliance within the Context of Gain and Loss Situations, Expected and Current Asset Position and Profession. *Journal of Economic Psychology*. 22:173-194.
- Kirchler, E.ve Wahl, I. (2010). Tax Compliance Inventory Tax-I: Designing an

- Inventory for Surveys of Tax Compliance. *Journal of Economic Psychology*. 31:331-346.
- Klepper, S. ve Nagin, D. (1989). Tax Compliance and Perceptions of the Risks of Detection and Criminal Prosecution. *Law & Society Review*. 23(2):209-240.
- Kline, P. (1994). *An Easy Guide to Factor Analysis*. New York: Routledge.
- Koban, E. (2017). Yükseköğretim Öğrencilerinin Vergi Farkındalığı ve Vergiye Gönüllü Uyuma yönelik Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi (Gaziantep Üniversitesi Özelinde Bir Değerlendirme). *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*. 11-31.
- Kondelaji, M. H., Sameti, J., Amiri, H. ve Moayedfar, R. (2016). Analyzing Determinants of Tax Morale Based on Social Psychology Theory: Case Study of Iran. *Iran Economic Review*. 20(4): 579-595.
- Kornhauser, M. E. (2007). Normative and Cognitive Aspects of Tax Compliance: Literature Review and Recommendations for the IRS Regarding Individual Taxpayers. *2007 Annual Report to Congress*. 2:138-180.
- Kountouris, Y. ve Remoundou, K. (2013). Is There a Cultural Component in Tax Morale? Evidence from Immigrants in Europe. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 96:104-119.
- Lago, I. ve Penas, S. L. (2008). The Determinants of Tax Morale in Comparative Perspective: Evidence From a Multilevel Analysis. *Instituto de Estudios Fiscales*. Working Paper. No:2. 1-40.
- Leonardo, G. M. (2011). *Politics and Tax Morale. The Role of Trust, Values, and Beliefs, in Shaping Individual Attitudes towards Tax Compliance*. (Unpublished Doctoral Dissertation). Georgia: Georgia Institute of Technology of Georgia State University.
- Li, S. X. (2010). Social Identities, Ethnic Diversity, and Tax Morale. *Public Finance Review*. 38(2):146-177.
- Lillemets, K. (2009). Tax Morale, Influencing Factors, Evaluation Opportunities and Problems: The Case Estonia. *The Economic psychology of Tax Behaviour*. Tallinn University of Technology. 233-569.
- Lisi, G. (2015). Tax Morale, Tax Compliance and the Optimal Tax Policy. *Economic Analysis and Policy*. 45:27-32.
- Luttmer, E. F. P. ve Singhal, M. (2014). Tax Morale. *The Journal of Economic Perspectives*. 28(4):149-168.
- McKerchar, M. ve Evans, C. (2009). Sustaining Growth in Developing Economies

- through Improved Taxpayer Compliance: Challenges for Policy Makers and Revenue Authorities. *eJournal of Tax Research*. 7(2): 171-201.
- Mebratu, A. A. (2016). Impact of Tax Audit on Improving Taxpayers Compliance: Empirical Evidence from Ethiopian Revenue Authority at Federal Level. *International Journal of Accounting Research (IJAR)*. 2(12):1-19.
- Mohdali, R. ve Pope, J. (2014). The Influence of Religiosity on Taxpayers' Compliance Attitudes: Empirical Evidence from a Mixed-Methods Study in Malaysia. *Accounting Research Journal*. 27(1):71-91.
- Murphy, K. (2008). Enforcing Tax Compliance: to Punish or Persuade?' *Economic Analysis and Policy*. 38(1):113-35.
- Muter, N. B., Sakınç, S. ve Çelebi, K. (1993). Mükelleflerin Vergi Karşısındaki Tutum ve Davranışları Araştırması. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*. 1-77.
- Mutlu, A. ve Taşçı, K. (2013). Vergi Dairelerinin Mükellefe Davranış Biçimlerinin Vergilemede Gönüllü Uyuma Etkisi: Malatya Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(45):214-232.
- Nadaroğlu, H. (1981). *Kamu Maliyesi Teorisi*. Kırklareli: Sermet.
- Nerre, B. (2001). The Role of Tax Culture in Transformation Processes. *Association for Studies in Public Economics (ASPE)*. Working Paper. No:21. 1-21.
- Nordblom, K. ve Zamac, J. (2012). Endogenous Norm Formation Over the Life Cycle-The Case of Tax Morale. *Economic Analysis and Policy*. 42(2):153-170.
- OECD (2013). What Drives Tax Morale?.
<http://www.oecd.org/ctp/tax-global/what-drives-tax-morale.pdf>. (24.02.2018).
- Organ, İ. ve Yegen, B. (2013). Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 27(4):241-271.
- Özgener, Ş. (2004). *İş Ahlakının Temelleri*. Ankara: Nobel.
- Park, C.G.ve Hyun, J. K. (2003). Examining the determinants of tax compliance by experimental data: a case of Korea. *Journal of Policy Modeling*. 25:673-684.
- Pehlivan, O. (2017). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler.
- Piatti, M., Schaffner, M. ve Torgler, B. (2014). Understanding What Drives Tax Morale. *The National Research Institute*. Discussion Paper. 1-25.
- Picur, R. D.ve Belkaoui, A. R. (2006). The Impact of Bureaucracy, Corruption and Tax Compliance. *Review of Accounting and Finance*. 5(2):174-180.

- Reckers, P. M. J., Sanders, D. L. ve Roark, S. J. (1994). The Influence of Ethical Attitudes on Taxpayer Compliance. *National Tax Journal*. 47(4):825-836.
- Sa, C., Martins, A. ve Gomes, C. (2014). Tax Morale, Occupation and Income Level: An Analysis of Portuguese Taxpayers. *Journal of Economics, Business and Management*. 2(2):112-116.
- _____ (2015). Tax Morale Determinants in Portugal. *European Scientific Journal*. ISSN: 1857 – 7431. 236-254.
- Sandalcı, U., Sandalcı, İ. ve Karaaslan, A. (2015). Vergi İdaresi ve Siyasi Yönetim Algısının Vergi Ahlakına Etkisi: Anket Çalışması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 7(2):16-32.
- Serim, N. (2015). Gönüllü Vergi Uyumunu Artırmada Kamu Otoritesinin Düzenleyici Rolünün ve Mükellef Çevresinin Önemi: Sıralı Probit Model Yaklaşımı. *AKÜ İİBF Dergisi*. 17(1):141-156.
- Seyidoğlu, H. (1992). *Ekonomik Terimler*. Ankara: Güzem.
- Sinkuene, K. (2005). Taxation Principles and Tax Culture: Theoretical and Practical Aspects. *Organizacuju Vadyba: Sisteminiai Tyrimai*. 35:177-192.
- Sipos, A. (2015). Determining Factors of Tax Morale with Special Emphasis on the Tax Revenues of Local Self-Governments. *Procedia Economics and Finance*. 30:758-767.
- Şahin, M. ve Hatırlı, S. A. (2016). Türkiye’de Vergi Uygulamaları ve Vergi Ahlakı İlişkisi: Trabzon, Giresun ve Gümüşhane İlleri Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi SBE Elektronik Dergisi (GÜSBEED)*. 7(18):254-272.
- Şengün, M. (2007). Ahlak Gelişimin Psiko-Sosyal Dinamikleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 23:201-221.
- Şenyüz, D. (1995). *Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi*. Bursa.
- Taschetti, S. B. (2013). Tax Evasion and Tax Morale in Latin America. <https://sites.duke.edu/djepapers/files/2016/10/becerrataschetti-dje.pdf>. (11.03.2018).
- Tekin, A., Tuncer, G. ve Sağdıç, E. N. (2013). Vergi Afları Sonrasında Vergi Uyum Süreci. *Sakarya İktisat Dergisi*. 2(2):1-26.
- Torgler, B. (2002). Speaking to Theorists and Searching for Facts: Tax Morale and Tax Compliance in Experiments. *Journal of Economic Surveys*. 16(5):657-683.
- _____ (2003a). Tax Morale and Institutions. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*. Working Paper. No:09. 1-36.

- _____ (2003b). The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*. Working Paper. No:08. 1-35.
- _____ (2003c). Tax Morale, Rule-Governed Behaviour and Trust. *Constitutional Political Economy*. 14:119-140.
- _____ (2003d). Tax Morale in Transition Countries. *Post-Communist Economies*. 15(3):357-381.
- _____ (2003e). To Evade Taxes or not to Evade: That is the Question. *Journal of Socio-Economics*. 32:283-302.
- _____ (2004a). Tax Morale in Asian Countries. *Journal of Asian Economics*. 15: 237-266.
- _____ (2004b). Tax Morale, Trust and Corruption: Empirical Evidence from Transition Countries. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*. Working Paper. No:05. 1-24.
- _____ (2005a). Tax Morale and Direct Democracy. *European Journal of Political Economy*. 21(2):525-531.
- _____ (2005b). Tax Morale in Latin America. *Public Choice*. 122:133-157.
- _____ (2012). Tax Morale, Eastern Europe and European Enlargement. *Communist and Post-Communist Studies*. 45:11-25.
- _____, Demir, İ. C., Macintyre, A. ve Schaffner, M. (2008). Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation. *Economic Analysis and Policy*. 38(2):313-339.
- _____ ve Murphy, K. (2004). Tax Morale in Australia: What Shapes it and Has it Changed over Time?. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*. Working Paper. No:04. 1-35.
- _____, Schaffner, M. ve Macintyre, A. (2007). Compliance, Tax Morale and Governance Quality. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*. Working Paper. No:17. 1-36.
- _____ ve Schaffner, M. (2007). Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*. Working Paper. No:11. 1-25.
- _____ ve Schaltegger, C. A. (2006). Tax Morale: A Survey with a Special Focus on Switzerland. *Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik*. 142(3):395-425.

- _____ ve Schneider, F. (2005). Attitudes Towards Paying Taxes in Austria: An Empirical Analysis. *Empirica-Springer*. 32:231–250.
- _____ ve Schneider, F. (2006). What Shapes Attitudes Toward Paying Taxes? Evidence from Multicultural European Countries. *IZA Discussion Paper*. No: 2117. 1-35.
- _____ ve Schneider, F. (2007). The Impact of Tax Morale and Institutional Quality on the Shadow Economy. *IZA Discussion Paper*. No:2541. 1-46.
- _____ ve Werner, J. (2005). Fiscal Autonomy and Tax Morale: Evidence From Germany. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*. Working Paper. No:7. 1-30.
- Tosuner, M. ve Demir, İ. C. (2007). Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlakı. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 9(3):1–20.
- _____ (2009). Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri. *SDÜ İİBF Dergisi*. 14(1):1-15.
- Trüdinger, E. M. ve Hildebrandt, A. (2013). Causes and Contexts of Tax Morale: Rational Considerations, Community Orientations, and Communist Rule. *International Political Science Review*. 34(2):191-209.
- Tuay, E. ve Güvenç, İ. (2007). Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı. ODTÜ Endüstri ve Örgüt Psikolojisi Yüksek Lisans Programı. Erişim Adresi: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf. (12.01.2018).
- Tunçer, M. (2005). Vergi Yardımcılarının Vergi Uyumuna Etkisi. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. 7(1):217-228.
- _____ (2002). Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 57(3):108-128.
- Turhan, S. (1998). *Vergi Teorisi ve Politikası*. İstanbul: Filiz.
- Türer, C. (2014). Ahlaktan Eğitime: Yine Ahlak. *Felsefe Dünyası*. 60(2):5-29.
- User, İ. (1992). *Vergilemenin Sosyal Psikolojik Sınırı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ventry, D. J. (2011). Americans Don’t Hate Taxes, They Hate Paying Taxes. *UBC Law Review*. 44(3):835-889.
- Vythelingum P., Soondram, H. ve Jugurnath B. (2017). An Assessment of Tax Morale among Mauritian Taxpayers. *Journal of Accounting and Taxation*. 9(1):1-10.
- Williams, C. C. ve Horodnic, I. A. (2015). Explaining and Tackling the Shadow

Economy in Estonia, Latvia and Lithuania: A Tax Morale Approach. *Baltic Journal of Economics*. 15(2):81-98.

Yeşilyurt, Ş. (2015). Vergi Bilincinin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Maliye ve İlahiyat Bölümü Öğrencileri Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 12(32):36-56.

Yücedoğru, R. (2013). Understanding Tax Morale and Tax Compliance of Smes: An Example of Turkey. <http://docs.business.auckland.ac.nz/Doc/66-Recep-Yucedogru.pdf>. (25.02.2018).

EKLER

Ek-1: Anket Formu

Sayın Katılımcı,

Aşağıda vergi ahlakı ve vergi uyumuna ilişkin düşüncelerinizi ölçmeyi amaçlayan ifadeler yer almaktadır. Kendi düşüncelerinizi yansıtacak şekilde cevap vermeniz araştırmanın doğruluğu açısından son derece önemlidir. Elde edilecek olan veriler tamamen bilimsel amaçlı kullanacak olup bilgilerinizin gizliliği sağlanacaktır ve hiçbir kişi, kurum veya kuruluşla paylaşılmayacaktır. İlgileriniz için teşekkür ederiz.

Gökhan Güney

İİBF Maliye Bölümü

VERGİ AHLAKI VE VERGİ UYUMUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER					
Lütfen ifadeleri dikkatlice okuyarak ilgili kutucukları “X” ile işaretleyiniz. Doğru veya yanlış seçenek yoktur. Zaman kaybetmeksizin ve diğer kişilerin etkisinde kalmaksızın kendi duygu ve düşüncelerinize hitap eden seçenekleri işaretleyiniz.	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Vergi kaçırmanın birini ayıplarım.					
2. Fırsatını bulursam vergi kaçırırım.					
3. Vergi kaçırdığım duyulursa çok utanırım.					
4. Vergi kaçırmak yaygınsa vergi ödememek ahlaksızlık değildir.					
5. Vergi kaçırmak hırsızlık gibidir.					
6. Vergi kaçırmanın ahlaki açıdan yanlış olduğunu düşünüyorum.					
7. Mükellefin küçük miktarda vergi kaçırması normaldir.					
8. Vergi ödemek her vatandaşın ahlaki bir görevidir.					
9. Gelecekte vergi kaçırmayı düşünmüyorum.					
10. Türkiye’de vergi yükü çok yüksektir.					
11. Türkiye’de kamu harcamalarında savurganlık yapılmaktadır.					
12. Türk vergi sisteminin adil olduğunu düşünüyorum.					
13. Türk vergi sistemi adaletsizse vergi kaçırıcılara hak verilebilir.					
14. Türkiye’de vergi denetimleri çok yetersizdir.					
15. Türkiye’de vergi cezaları çok yetersizdir.					
16. Vergi kaçırıcılar, diğer insanları da vergi kaçırmaya teşvik etmektedir.					
17. Yakın çevrem baktığımda vergi kaçırıcı sayısının yüksek olduğunu görüyorum.					
18. Türkiye Cumhuriyeti devletine güveniyorum.					

19. Toplumla karşı sorumluluğu olan biri vergisini tam olarak ödemelidir.					
20. İktidardaki partiyi destekliyorsam, vergimi daha gönüllü öderim.					
21. Dini inancıma göre vergi kaçırmak günahdır.					
22. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan onur duymaktayım.					
23. Vergi ödemek benim için ciddi bir sorundur.					
24. Kamusal hizmetlerin artırılması ve iyileştirilmesi için daha fazla vergi ödenmesi gerekmektedir.					
25. Bireyin geliri ne kadar artarsa kamu harcamalarına o kadar katkıda bulunmalıdır.					
26. Vergi ödemek temel bir vatandaşlık görevidir.					
27. Vergi ödememek tüm topluma zarar vereceği için bir bireyin işleyebileceği en kötü suçlardan birisidir.					
28. Devlet, gelir seviyesi düşük olan bireylere yardım ettiği için vergi ödemek doğrudur.					
29. Bir kişi bir vergiyi adaletsiz olarak görse dahi, önce vergiyi ödemeli ve sonra gerekirse şikayet etmelidir.					
30. Herkes vergi öderse, sonuç olarak tüm bireyler daha az ödeme yaparlar.					

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1. Hangi bölümde okumaktasınız?

( ) İktisat ( ) İşletme ( ) Maliye ( ) Kamu Yönetimi ( ) SBUI ( ) ÇEEİ

2. Kaçınıcı sınıftasınız?

( ) 1. Sınıf ( ) 2. Sınıf ( ) 3. Sınıf ( ) 4. Sınıf

3. Öğretim türünüz nedir?

( ) Normal Öğretim ( ) İkinci Öğretim

4. Cinsiyetiniz nedir?

( ) Kız ( ) Erkek

5. Kaç yaşındasınız?

[Lütfen belirtiniz] .....

6. Hangi bölgede ikamet ediyorsunuz?

( ) Marmara ( ) Ege ( ) Anadolu ( ) Karadeniz ( ) Akdeniz ( ) Doğu Anadolu

( ) Güney Doğu Anadolu ( ) Diğer [Lütfen belirtiniz] .....

7. Babanızın mesleği nedir?

( ) Ücretli [Memur, İşçi, Emekli vb.] ( ) Serbest Meslek Kazancı [Avukat, Doktor, Mali Müşavir, vb.]

( ) Ticari Kazanç [Esnaf, iş adamı, sanayi erbabı vb.] ( ) Zirai Kazanç [Çiftçi vb.]

8. Ailenizin aylık ortalama geliri ne kadardır?

[Lütfen belirtiniz] .....

9. Aylık harcamanız ne kadardır?

[Lütfen belirtiniz] .....

10. Ailenizin yaşadığı yer?

( ) Kent (şehir merkezi ve ilçeler) ( ) Kır (köy, kasaba, mezra, belde vb.)

11. Anneniz çalışıyor mu?

( ) Hayır ( ) Evet

12. Herhangi bir işte çalışıyor musunuz?

( ) Hayır ( ) Evet

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Gökhan GÜNEY

Doğum Yılı ve Yeri: 01.05.1991- Kayseri

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: T.C. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Anabilim Dalı

Yabancı Dili: İngilizce

İletişim

E-Posta Adresi: gokhangny38@gmail.com